

JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN

VAL EFTER EGET KÖN

En kunskapssammanställning om könsskillnader
i utbildningsval

Rapport 2022:4

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, februari 2022

Rapport 2022:4

Dnr: ALLM 2021/64

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Boel Kristiansson eller Jakob Lindahl

Telefon 031-392 90 00

FÖRORD

I regleringsbrevet för 2021 gav regeringen Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag att genomföra en sammanställning av befintlig forskning och kunskap om könsskillnader i utbildningsval. Föreliggande rapport utgör myndighetens redovisning av uppdraget.

Könsbundna utbildningsval och den könssegregering det för med sig är problematiskt på flera nivåer i samhället. Individens möjligheter att utforska och utveckla olika intressen och färdigheter begränsas. Utifrån ett samhällsperspektiv är det ett problem när rekryteringsunderlaget på arbetsmarknaden begränsas. Det försämrar förutsättningarna för kompetensförsörjning inom exempelvis bristyrken som har en kraftig underrepresentation av antingen kvinnor eller män.

Rapporten visar att könsskillnader i utbildningsval består inom stora delar av det formella utbildningssystemet. Och som rapporttiteln antyder är utbildningsvalen förvisso i teorin fria, men i praktiken ofta könsbundna. Denna kunskapssammanställning beskriver centrala förklaringsfaktorer på samhälls-, organisatorisk och individuell nivå som samspelar för att driva och upprätthålla dessa könsskillnader.

Könsskillnader i utbildningsval är en central fråga för att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Den breda uppsättningen av förklaringsfaktorer visar att det behövs åtgärder på flera nivåer, både på samhällsnivå och i samverkan mellan olika aktörer på såväl arbetsmarknaden som inom utbildningssystemet, för att fler ska göra utbildningsval efter eget skön, snarare än eget kön.

Lena Ag
Generaldirektör Jämställdhetsmyndigheten

Februari 2022

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING.....	6	
INLEDNING 11		
1.1 Aktuell fråga med historisk klangbotten.....	11	
1.2 Könnssegregering och utbildningsval i svensk jämställdhetspolitik.....	13	
1.3 Könnssegregeringens dimensioner	15	
1.4 Könsbundna utbildningsval förklaras på flera nivåer.....	17	
1.5 Syfte och disposition.....	18	
1.6 Metod och material	19	
1.7 Avgränsningar.....	20	
2 HUR SER KÖNSSKILLNADERNA I UTBILDNINGSVAL UT?		22
2.1 Utbildningspolitiska reformer	23	
2.2 Gymnasieskola.....	24	
2.3 Gymnasiesärskola.....	30	
2.4 Folkhögskola.....	31	
2.5 Kommunal vuxenutbildning.....	31	
2.6 Yrkeshögskola.....	32	
2.7 Universitet och högskola	34	
2.8 Internationell utblick.....	38	
3 FÖRKLARINGSFAKTORER BAKOM KÖNSBUNDNA 		

VAL EFTER EGET KÖN - EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

4.2	Satsningar på att öka flickors intresse för teknik och naturvetenskapliga ämnen.....	69
4.3	Satsningar på studie- och yrkesvägledning.....	72
4.4	Satsningar på breddad rekrytering	75
4.5	Satsningar för att motverka begränsande könsnormer	77
4.6	Satsningar på jämställdhetsintegrering.....	80
5	SLUTSATSER OCH FRAMÅTBlick	85
5.1	Könssegregeringen – Ett samhällsproblem	85
5.2	Dominerande förklaringar och möjligt handlingsutrymme	86

BILAGA 1 – TABELLER OCH FIGURER

BILAGA 2 – FORSKNINGSÖVERSIKT: KÖN, UTBILDNING OCH VAL – FORSKNINGSBASERADE TEORIER OM KÖNSSEGREGERING I OCH GENOM DET SVENSKA UTBILDNINGSSYSTEMET

BILAGA 3 – FORSKNINGSÖVERSIKT: KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL - TEORI OCH EMPIRI FRÅN DEN SOCIALPSYKOLOGISKA FORSKNINGSLITTERATUREN

SAMMANFATTNING

Jämställdhetsmyndigheten har haft i uppdrag att göra en sammanställning av befintlig forskning och kunskap om könsskillnader i utbildningsval. Könsskillnader i utbildningsval, och den könssegregering som följer i utbildningssystemet och på arbetsmarknaden, är en central fråga för jämställdhetspolitiken. Det är ett problem vars konsekvenser regeringen beskriver ur flera perspektiv. I skrivelsen ”Makt, mål och myndighet”, som ligger till grund för den nuvarande jämställdhetspolitikens inriktning, förstås könssegregering i utbildning och arbete som delar av den strukturella ordning och de processer som resulterar i att kvinnor generellt har en svagare social, ekonomisk och politisk position i samhället än vad män har. Individens möjligheter att utforska och utveckla olika intressen och färdigheter riskerar att begränsas. Regeringen bedömer också att könsskillnader i utbildningsval försämrar förutsättningarna för kompetensförsörjning inom de bristyrken som har en kraftig underrepresentation av antingen kvinnor eller män, såsom vård och omsorg, utbildning samt it och teknik.

Dagens skilda utbildnings- och yrkesval kan spåras tillbaka till en historisk arbetsdelning med rötter i det tidiga industrisamhället, där kvinnor och mäns ansvar delades mellan det som betraktades som reproduktivt arbete i hemmet och produktivt arbetet i offentligheten. Trots att könssegregeringen inte längre upprätthålls av formella hinder har den visat sig stabil över tid. I dag tar den sig delvis nya uttryck men återfinns i samtliga delar av utbildningssystemet, mellan utbildningar och inom utbildningar.

Denna rapport ger en bred bild av centrala förklaringsfaktorer på samhällelig, organisatorisk och individuell nivå vilka samspelar för att driva och upprätthålla könsskillnaderna i utbildningsval

Förklaringsfaktorer på individuell nivå

En stor del av studierna undersöker utbildningsval med huvudsaklig utgångspunkt i individbaserade faktorer. Hit hör studier som behandlar vilken roll individens intressen och förmågor spelar i valet av utbildning samt vilken påverkan socioekonomiska faktorer, uppväxtvillkor och inflytande från omgivningen har i övrigt.

Förmågor och intresse – Forskningssammanställningen visar att könsskillnader i utbildningsval inte är resultatet av biologiskt förutbestämda och skilda begåvningsprofiler hos flickor och pojkar. Observerade könsskillnader i förmågor och intressen förefaller snarare bero på kontextuella faktorer såsom förväntningar

och bemötande än könsskillnader i begåvning. Det tycks därför vara mer korrekt att prata om könsligheter på gruppnivå och individuella skillnader.

Uppfattningar om den egna förmågan – Upplevelsen av den egna förmågan har visat sig vara starkt styrande för varför en individ utvecklar intresse för ett visst ämne. Det som i forskningen kallas för kompetenstvivels har exempelvis visat sig vara en viktig förklaring till unga kvinnors generellt lägre intresse för tekniska utbildningar. Det kan dock inte på motsvarande sätt förklara mäns underrepresentation inom omsorgsutbildningar. Könsstereotypa föreställningar om kompetens grundläggs i tidiga åldrar.

Familjebakgrund och omgivning – Sannolikheten att göra ett normbrytande utbildningsval tycks öka om hemmiljön präglas av högt utbildningskapital och därmed av en förmodat högre grad av jämställdhet. Många ungdomar förväntar sig att de skulle trivas bättre socialt på utbildningar där deras eget kön är i majoritet. Flera studier i forskningsöversikterna belyser skolkamraters och vänners betydelse för utbildningsvalet. Utöver inverkan från vänner, familj, lärare och klasskamrater finns även studier som pekar på andra sammanhang utanför skolan som påverkar studievalet, så som media.

Värderingar, attityder och yrkesmål – Även könsskillnader gällande yrkesmål och attityder till vad som bedöms viktigt i ett framtida arbetsliv har visat sig påverka utbildningsvalet. Individens intresse för olika yrkesvägar påverkas av vilka mål de upplevs fylla. Flickor och pojkar värderar hög status och lön lika högt men när det handlar om att hjälpa andra och att göra gott för samhället skattar flickor dessa mål högre.

Information och vägledning – Utbildningsval tycks över lag vara förknippade med stress och osäkerhet bland ungdomar. Många uppger att de har behov av vägledning, information och stöd. Tillgången till detta skiljer sig åt mellan skolor och elever. Skillnaderna har till stor del sin grund i skolans studie- och yrkesvägledning, elevens hemförhållande, föräldrarnas utbildningsbakgrund och deras yrke.

Förklaringsfaktorer på organisationsnivå

Förklaringsfaktorer på den organisatoriska nivån belyser samspelet mellan utbildningsval, könsnormer och ämneskulturer i skolmiljön. Det handlar om hur studiemiljön påverkas av hur utbildningen bedrivs, utformas och villkoras samt om hur olika identiteter premieras och normaliseras, medan andra underordnas och får lägre status.

Skilda villkor i könskodade verksamheter – Studier visar att det finns ett samband mellan könssegregering, styrning och organisering i olika verksamheter, där de kvinnligt kodade har systematiskt lägre status och sämre villkor. Olika grupper skilda förhållningssätt till villkoren har visat sig ha betydelse för utbildningsval, genomströmning samt etablering i yrket. En bidragande orsak till mäns lägre motivation att välja utbildningar inom exempelvis hälso- och sjukvård samt utbildningssektorn jämfört med utbildningar inom teknik och ingenjörsvetenskap kan hänga samman med skillnader i status och förutsättningar mellan sektorerna.

Identitet och idéer om kön, valfrihet och kompetens i skolmiljön – Studier visar att naturvetenskap, matematik och teknik generellt tolkas som manliga domäner, samt att det förekommer idéer i utbildningsmiljön som kopplar samman kompetens, genialitet och vetenskap med föreställningar om män och maskulinitet. Detta får konsekvenser för hur flickor och pojkar värderar sina kompetenser, för vilka intressen och förmågor de utvecklar samt för vilka valmöjligheter de bedömer sig ha.

Elevsammansättningen betydelse och formandet av yrkesidentitet – Könsidentitet, ämnes- och yrkesidentitet skapas i nära relation till varandra och i samspel med undervisningens utformning och villkor. Att tillhöra en minoritet på en utbildning innebär ofta en stark synlighet och en ökad sannolikhet att bli betraktad som avvikande, på fördomsfulla sätt eller att bli mer kritiskt granskad. Studier har visat att när en minoritetsgrupp blir tillräckligt stor kan stereotyperingen av gruppen minska och inflytandet öka. Att könskodningen av ett ämne eller yrke är föränderlig och samvarierar med sin rekryteringsbas kan innebära att könsstereotyper inom ett område på sikt försvagas om könssammansättningen förändras.

Diskriminerande ämneskulturer och normer – Ämneskulturer och normer har betydelse för trivseln på en utbildning samt för om en utbildning fullföljs. Bland annat är avhoppsfrekvensen från gymnasieutbildningar större för det underrepresenterade könet. Elever och studenter som tillhör det underrepresenterade könet på en könssegregerad utbildning, upplever olika typer av stress och hinder i studiemiljön. En del av dem är socialt utanförskap, diskriminering, sexuella trakasserier och olika exkluderingsmekanismer baserade på kön, klass samt etnicitet. Studier visar att kvinnor och män delvis har olika upplevelser av positionen som minoritet.

Förklaringsfaktorer på samhällelig nivå

Studier visar att olika idéer och strömningar i samhället, så som ökad individualism och valfrihet samt könskodning av olika ämnesområden och yrken, samspelar med förändringar i utbildningssystemets övergripande organisation. Detta i sin tur har haft effekt på utbildningsvalen. Därtill påverkar olika arbetsmarknadsfaktorer, så som löner och karriärmöjligheter.

Gymnasiereform och skolmarknad – Individualiseringen av skola och utbildning – Relationen mellan kön och programval består trots intentionen att minska sociala ojämlikheter genom stärkt valfrihet. Forskning visar att den omfattande förändringen i skolutbud och specialiseringar inte motverkat utan snarare förstärkt utbildningssystemets könssegregerade struktur. Detta eftersom valmöjligheterna förblivit organiserade i enlighet med traditionellt kvinnliga och manliga domäner. Det är främst pojkars specialiserade intressen som matchas av de valmöjligheter som ges. Studier visar också att ett ökat fokus på individens valfrihet dessutom har gjort det svårare att se och resonera kring strukturella villkor som begränsar valen, vilket leder till att normer och traditioner kan reproduceras än mer obehindrat.

Expansion av högre utbildning – Expansionen av högre utbildning har bland annat drivits av en ökad efterfrågan, inte minst bland kvinnor. Den har skapat flera möjligheter att vidareutbilda sig efter gymnasiet. Den organisatoriska fördelningen av utbildningstyper, med mer professionsinriktade och ofta traditionellt kvinnodominerade utbildningar på de mindre högskolorna, riskerar dock att bidra till upprätthållandet av den könsmässiga differentieringen mellan olika utbildningsområden.

Löner och karriärmöjligheter – Skolan kan ses som spegel av samhället i övrigt i den meningen att ojämställda mönster uppstår i skolan, så länge det omgivande samhället inte är jämställt. Skillnader i arbetsmarknadsutsikter mellan traditionellt manliga respektive kvinnliga yrken har gett anledning att framför allt förvänta sig ett kvinnligt intåg på manliga områden snarare än tvärt om. Könsbundna utbildningsval och könssegregering kan ses som en konsekvens av arbetsmarknadens historiska framväxt där kön har varit och är ett centralt sorteringsinstrument.

Lokalt utbildningsutbud och den lokala arbetsmarknaden – Geografiska och demografiska förutsättningar liksom lokala arbetsmarknadsvillkor ger olika konsekvenser för flickor och pojkars utbildningsval. Lokala arbetsmarknadsstrukturer har exempelvis historiskt gett pojkar större möjligheter än flickor att få ett välbetalt arbete direkt efter gymnasiet.

Jämställdhetsmyndighetens slutsatser och framåtblick

Den breda uppsättningen av förklaringsfaktorer visar att det behövs åtgärder på flera nivåer i samhället. Det behövs en samverkan mellan aktörer inom och mellan de olika nivåerna, såväl på arbetsmarknaden som inom utbildningssystemet. En översiktlig genomgång av tidigare genomförda åtgärder för att bryta könssegregeringen visar att de kan utvecklas och utvärderas ytterligare.

Men det finns också förklaringsfaktorer som nuvarande åtgärder inte tar hänsyn till i lika hög uträkning. Bland annat är åtgärderna relativt koncentrerade till att påverka individers intressen och beteendemönster. Jämställdhetsmyndigheten bedömer att sådana åtgärder kan vara motiverade med utgångspunkt i delar av den presenterade forskningen. Samtidigt finns en risk att åtgärder som uteslutande riktas mot individnivå får relativt begränsade effekter. Mot denna bakgrund menar Jämställdhetsmyndigheten att ett större fokus bör riktas mot de samhälleliga och organisatoriska strukturer som skapar skilda villkor i utbildningen. Eftersom kollektiva idéer och föreställningar i samhället bidrar till könsskillnaderna i utbildningsväg bedömer Jämställdhetsmyndigheten att det är viktigt att hantera samhällsströmningar som underbygger könssegregeringen. Dessutom måste ojämlikhetsskapande ämneskulturer och normer i studiemiljön motverkas i syfte att underlätta för individer att välja normbrytande samt fullfölja sina utbildningar.

INLEDNING

Jämställdhetsmyndigheten fick enligt regleringsbrevet för 2021 i uppdrag att genomföra en sammanställning av befintlig forskning och kunskap om könsskillnader i utbildningsvärl.

Bakgrunden är att dessa bland annat försämrar förutsättningarna för kompetensförsörjning inom de bristyrken som har en kraftig underrepresentation av antingen kvinnor eller män, såsom vård och omsorg, utbildning samt it och teknik.¹

Föreliggande rapport utgör Jämställdhetsmyndighetens redovisning av uppdraget. Rapporten innehåller dels en lägesbeskrivning gällande könsskillnader i utbildningsvärl och könssegregering i utbildning. Dels en redovisning av olika förklaringsfaktorer avseende vad som driver och upprätthåller de könsbundna utbildningsvärlen och könssegregeringen. Därtill innehåller rapporten exempel på åtgärder som tidigare har vidtagits samt en bedömning av vilka områden och frågor som bör stå i fokus vid utformningen av framtida åtgärder.

1.1 AKTUELL FRÅGA MED HISTORISK KLANGBOTTEN

Dagens könssegregering i utbildning och arbete har djupa historiska rötter. Med industrialiseringen och den tilltagande urbaniseringen följde att det gamla jordbrukarhushållet gradvis ersattes med en ny försörjningsmodell baserad på lönearbete. Genom denna cementserades en arbetsdelning där mannen sågs som försörjningsansvarig genom så kallat produktivt arbete i den offentliga sfären, medan kvinnor huvudsakligen förväntades ansvara för det reproduktiva arbetet i den privata sfären. Män kom därmed att betraktas som den primära arbetskraften

¹ Regeringskansliet 2020a

och kvinnor som den sekundära.² Beroende på socialgruppsstillhörighet, familjestorlek och mannens försörjningsförmåga förvärvsarbetade ändå många kvinnor, om än begränsat till anställningar i andras hushåll samt inom sjukvård, småskola och visst industriarbete. Utbildningsmöjligheterna för kvinnor var dock starkt begränsade fram till slutet av 1920-talet.³ I dag har Sverige en tvåförsörjarmodell med ungefär lika högt arbetskraftsdeltagande för kvinnor och män, men flera könssegregerande strukturer består.⁴ Förra seklets restriktioner i utbildnings- och arbetsmöjligheter, särskilda arbetsförbud samt avsaknad av arbetsrättsliga skydd och demokratiska rättigheter medverkade sammantaget till en utestängning av kvinnor från delar av arbetsmarknaden, liksom den inlåsning till vissa yrkesroller som ligger till grund för dagens könssegregering.⁵

Det aktuella regeringsuppdraget om könsskillnader i utbildningsval ska också förstås i en kontext av pågående strukturella förändringar på arbetsmarknaden. Snabb ekonomisk omställning, globalisering, teknologisk utveckling och demografiska förändringar innebär bland annat förändrade och höjda kompetenskrav liksom krav på arbetskraftens omställningsförmåga. I dag råder arbetskraftsbrist inom ett flertal sektorer, bland annat inom områden som kännetecknas av stark könssegregering såsom vård och omsorg, utbildning samt it- och teknik. Samtidigt står en grupp arbetssökande långvarigt utan arbete.⁶ Uppgifter visar att många arbetstagare kan behöva byta yrke eller bransch för att möta arbetsmarknadens framtida krav och behov.⁷ Rapporter visar också att risken för arbetslöshet inom mansdominerade branscher är något högre, medan kvinnors omställning i högre grad begränsas av strukturella hinder, såsom könsdiskriminering.⁸

² Löfström 2005; SOU 2004:43 2004

³ SOU 2004:43 2004

⁴ IFAU 2021; SCB 2021a; SOU 2004:43 2004 Den statistiska definitionen av segregering varierar. I denna rapport används SCB:s klassificering där exempelvis yrken eller utbildningar som samlar mer än 60 procent kvinnor eller män benämns könssegregerade, kvinno- eller mansdominerade samt flick- eller pojkdominerade medan de som samlar mellan 40 och 60 procent av antingen kvinnor eller män räknas som könsintegrerade eller könsbalanserade.

⁵ SOU 2004:43 2004

⁶ SOU 2019:3 2019

⁷ Arbetsförmedlingen 2020; 2021

⁸ OECD 2017; The European Commission 2021

Frågan om könssegregering i utbildning och arbete har länge haft en central plats i det jämställdhetspolitiska samtalet, i Sverige såväl som internationellt. EU:s jämställdhetsinstitut, The European Institute for Gender Equality (EIGE), lyfter i flera publikationer fram frågan som en nyckelfaktor för att nå jämställdhet. EIGE pekar på att könssegregeringen är ett bestående problem som dessutom har ökat sedan 2010.⁹ Sverige som sammantaget rankas högst i institutets årliga mätning av jämställdheten uppvisar lägst resultat just inom utbildningsområdet, där könssegregeringen lyfts fram som det största hindret för jämställdhet.¹⁰

1.2 KÖNSEGREGERING OCH UTBILDNINGSVÄL I SVENSK JÄMSTÄLLDHETSPOLITIK

I en svensk kontext har könssegregeringen varit föremål för, och berörts i, flera tidigare utredningar och rapporter.¹¹ I regeringens skrivelse ”Makt, mål och myndighet”, som ligger till grund för den nuvarande jämställdhetspolitikens inriktning, förstås könssegregering i utbildning och arbete som delar av den strukturella ordning och de processer som resulterar i att kvinnor generellt har en svagare social, ekonomisk och politisk position i samhället än vad män har.¹² I skrivelsen slår regeringen därför fast att arbetet för att bryta könssegregering i utbildning är en strategisk fråga för jämställdhetspolitiken. Frågan om könsbundna studieval lyfts särskilt fram i målformuleringen av jämställdhetspolitikens tredje delmål om jämställd utbildning. Fokus ligger inte längre på kvinnors formella tillgång till utbildning, utan på att skapa jämställda förutsättningar, möjligheter och villkor i samband med utbildning.¹³

Delmål 3: Jämställd utbildning

”Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.”

⁹ EIGE 2020a; 2020b

¹⁰ EIGE 2020b; 2020c

¹¹ Se exempelvis Regeringskansliet 2008; 2009; 2010; Skr. 2016/17:10 2016; SOU 2004:43 2004; SOU 2008:27 2008; SOU 2009:64 2009; SOU 2014:30 2014; SOU 2015:50 2015.

¹² Skr. 2016/17:10 2016

¹³ Skr. 2016/17:10 2016

Inom ramen för delmålet betonas också skolväsendets särskilda ansvar för att främja personlig utveckling. Då könsbundna utbildningsval antas sammanhålla med begränsande könsnormer, vilka grundläggs tidigt i livet tillsammans med en människas identitet och självbild, menar regeringen att arbetet för att bryta könssegregeringen behöver omfatta alla delar av utbildningen. I delmålet ingår hela det formella utbildningssystemet från förskola till universitet och högskola, vuxenutbildning och yrkeshögskola, men även bildning och utbildning på folkhögskolor och i studieförbundens utbildningsverksamhet. Målsättningen om en jämställd personlig utveckling omfattar dessutom arenor utanför den formella och icke-formella utbildningssektorn, till exempel på arbetsmarknaden och i föreningslivet. På detta sätt, menar regeringen, hänger delmålet om utbildning tätt samman med delmålen om ekonomisk jämställdhet och om en jämn fördelning av makt och inflytande. Men frågan har även beröringspunkter med områden som ingår i delmålen om jämställd hälsa, jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet samt mäns våld mot kvinnor. Bland annat betonar regeringen vikten av att arbeta med studiemiljö, kultur, jargong samt sexuella trakasserier och psykisk ohälsa, så att individer som gör normbrytande val ska kunna fullfölja sina utbildningar.¹⁴

I jämställdhetspolitiska sammanhang återkommer ofta ett antal argument för att motverka könsbundna utbildningsval och bryta könssegregeringen. Genom dessa framträder olika konsekvenser av könssegregeringen och frågans delmålsövergripande karaktär blir tydlig.

- **Rättviseargument:** Genom valet av utbildning bestäms i hög grad individers framtida inkomster, karriärmöjligheter och arbetsvillkor. Kvinnor är i majoritet i branscher som kännetecknas av hög arbetsbelastning och stort personligt ansvar kombinerat med begränsat inflytande över den egna arbetssituationen, låg status och svag löneutveckling.¹⁵ Sammantaget medverkar dessa faktorer till den *ekonomiska och hälsomässiga ojämställdheten*. Därmed har frågan även en stark koppling till delmålen om ekonomisk jämställdhet och jämställd hälsa.

¹⁴ Skr. 2016/17:10 2016

¹⁵ Jämställdhetsmyndigheten 2021f; Keisu (red) 2020

- **Identitets- och socialpsykologiska argument:** Könsbundna utbildningsval lyfts även som en fråga om *bristande möjligheter till personlig utveckling*, vilket alltså är en central term i delmålet om jämställd utbildning. Enligt denna argumentation bidrar stereotypa könsnormer som grundläggs i tidiga åldrar till att begränsa individers möjligheter att utforska och utveckla olika intressen och färdigheter. I stället blir yttre förväntningar om hur flickor och pojkar ska vara till en del av identitetsskapandet. Detta sätter samtidigt gränser för vilka intressen, identiteter, yrken och andra livsval som upplevs som möjliga.¹⁶
- **Samhällsutvecklings- och lönsamhetsargument:** Könsssegregeringen beskrivs ibland också som en *resurs- och effektivitetsfråga för samhället*.¹⁷ När rekryteringsunderlaget är begränsat till en specifik grupp inskränks också tillgången till arbetskraft och rätt kompetens. Utbildning kan dessutom betraktas som en investering i humankapital sett ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.¹⁸ Om den könsssegregerade arbetsmarknaden exempelvis medför ökad risk för sjukskrivningar eller arbetslöshet samtidigt som den begränsar möjligheterna till omplaceringar och nya yrkesval innebär detta en samhällsekonomisk ineffektivitet.¹⁹

Könsssegregeringens konsekvenser kan också ses i ljuset av covid-19-pandemin. Flera rapporter visar att den könssuppdelade arbetsmarknaden medfört att ökad arbetsbelastning, försämrad hälsa och inkomstbortfall i pandemins spår har slagit hårdare mot vissa yrkesgrupper, där kvinnor är överrepresenterade.²⁰ Att pandemin visat sig förstärka tidigare existerande ojämlikheter, bland annat baserat på kön, tydliggör att könsssegregeringen innebär en sårbarhet i samhällets organisering som blir uppenbar i tider av kris.

1.3 KÖNSSEGREGERINGENS DIMENSIONER

Enligt genus- och struktureringsteorier finns två grundläggande mekanismer bakom den könsssegregerade arbetsmarknaden: Separering och värdering av arbete.²¹ De är också centrala teoretiska utgångspunkter för jämställdhetspolitiken,

¹⁶ Skr. 2016/17:10 2016

¹⁷ Se exempelvis SOU 2004:43 2004

¹⁸ Björklund & Lindahl 2006

¹⁹ Hensing & Boström 2021; Jämställdhetsmyndigheten 2021f; SOU 2004:43 2004

²⁰ Se exempelvis EIGE 2021; Jämställdhetsmyndigheten 2021d; 2021c; OECD 2020

²¹ Keisu (red) 2020

vilka formulerades av Hirdman i Maktutredningen 1990.²² Hirdmans principer om *särhållande* och *manlig överordning* känns också igen i senare utredningars beskrivningar av könssegregeringens olika uttryck.

Den historiska arbetsdelningen, där kvinnor har ansvarat för obetalt hem- och omsorgsarbete i den privata sfären medan män har ansvarat för lönearbete i den offentliga sfären, brukar beskrivas som den *primära könssegregeringen*.²³ Sett i ett hundraårsperspektiv har den primära könssegregeringen på svensk arbetsmarknad minskat dramatiskt. Samtidigt har fokus alltmer riktats mot andra mönster av könssegregering.

Den *sekundära könssegregeringen* beskrivs ofta som bestående av två dimensioner. Den första, *horisontella*, dimensionen innebär att kvinnor och män verkar på skilda arenor genom att de finns i olika utbildningar, yrken, branscher och organisationer. Detta brukar beskrivas som att olika arenor ges en särskild *könskodning*. Könskodningen är i stor utsträckning en spegling av den historiska arbetsdelningen och dikotomin privat/offentligt, exempelvis genom att omsorgsyrken och tekniska yrken betraktas som kvinnliga respektive manliga. Eftersom denna ordning bygger på och befäster kollektiva föreställningar om kön, framstår den som naturlig och rimlig.²⁴ Forskning visar dock att märkningen av olika arbetsuppgifter, yrken och ansvarsområden är föränderlig genom att den varierar i olika kulturella och historiska kontexter. Inte sällan har den varierat som en följd av arbetsmarknadens behov. I tider av krig har exempelvis kvinnor ansetts kapabla till arbeten som i fredstider varit reserverade för män. Ett annat exempel är att den i Sverige manligt kodade it-sektorn kallas för den ”rosa sektorn” i Indien då den anses utgöra en särskilt lämplig arbetsmiljö för kvinnor.²⁵

Den andra dimensionen av den sekundära könssegregeringen är den *vertikala*. Vertikal könssegregering handlar om att kvinnor och män på ett systematiskt sätt inte når lika långt i sina karriärer i de flesta yrken och branscher.²⁶

Ytterligare en aspekt är att könssegregeringen är *hierarkisk* i meningen att arbeten med manlig könsmärkning ofta är bättre avlönade än motsvarande kvinnliga yrken,

²² Hirdman 1988; SOU 1990:44 1990

²³ Löfström 2005; SOU 2005:66 2005

²⁴ Hirdman 1988

²⁵ Hirdman 1988; Keisu (red) 2020

²⁶ SOU 2004:43 2004

oavsett kvalifikationsnivå. Detta uttryck för samhällets värdering av olika yrken brukar beskrivas med begreppet *värdediskriminering*.²⁷ Motsvarande förhållande återfinns i utbildningssystemet genom att ämnesområden, som exempelvis naturvetenskap, teknik och medicin där män traditionellt varit i majoritet, dels åtnjuter en högre status, dels har en högre andel av ersättningen relativt andelen av helårsstudenter, än exempelvis humaniora och samhällsvetenskap.²⁸

Ibland hänvisas också till en tredje dimension som kallas *intern eller funktionell könssegregering*. Den innebär att kvinnor och män som finns i samma yrke, utbildning eller arbetsplats tilldelas eller väljer olika inriktningar eller arbetsuppgifter, vilket medför att deras utbildningar eller yrkesutövning i praktiken är åtskilda. Det betyder att även ett yrke eller en utbildning där könsfördelningen till synes är jämn, kan vara kraftigt könssegregerad.²⁹

1.4 KÖNSBUNDNA UTBILDNINGSVÄL FÖRKLARAS PÅ FLERA NIVÅER

Samhälleliga strukturer kan förstås som mönster vilka sorterar och värderar människor. I centrum för flera av de könssegregeringsmönster som beskrivs ovan står det individuella utbildningsvalet, vilket också utgör fokus för denna rapport. För att bryta den könssegregering som är summan av de individuella valen krävs en fördjupad förståelse för vilka olika faktorer som påverkar individens val.

Att socioekonomiska faktorer och i synnerhet föräldrars utbildningsbakgrund har en stor betydelse för ungas utbildningsval är väl känt sedan tidigare. Uppväxtmiljö och familjeförhållanden tillsammans med intressen och förmågor, socialt umgänge och tillgång till information om olika valmöjligheter är ytterligare aspekter i individens närmiljö som ofta lyfts.³⁰ Utbildningsval undersöks också i forskningen i relation till de villkor och organisatoriska förutsättningar som ges inom kvinno- respektive mansdominerade utbildningar. Genom att betrakta könssegregeringsmönster som resultat av institutionaliserade normer och dagliga praktiker i organisationer kan också studieförhållanden läggas till listan över faktorer som inverkar på utbildningsvalet. Därtill påverkar samhälleliga

²⁷ Boschini 2017

²⁸ Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2019

²⁹ SOU 2004:43 2004

³⁰ Se exempelvis SOU 2001:45 2001; SOU 2004:43 2004

strömningar, synen på utbildning, arbetsmarknadsfaktorer, samt politiskt initierade utbildningsreformer.

Sammanfattningsvis har olika villkor i individens uppväxt- och utbildningsmiljö, tillsammans med förhållanden i det omgivande samhället, både direkt och indirekt påverkan vid valet av utbildning. Som konsekvens är rapportens utgångspunkt att det enskilda utbildnings- och yrkesvalet inte bör betraktas som en isolerad händelse vid en given tidpunkt under individens studietid. I stället förstås valet som en pågående process där individens samlade erfarenheter kommer till uttryck. Rapporten innehåller därför redogörelser för ett stort antal förklaringsfaktorer på samhällelig, organisatorisk och individuell nivå som gemensamt bidrar till att driva och upprätthålla könsskillnader i utbildningsval.

1.5 SYFTE OCH DISPOSITION

Föreliggande rapport syftar till att samla och systematisera kunskap om könsskillnader i utbildningsval för att bidra till en fördjupad förståelse av mekanismerna bakom könssegregeringen. Detta för att fungera som ett kunskapsunderlag i utformningen av lämpliga åtgärder. Tre ingångar till temat utgör rapportens struktur.

1. Deskriptiv överblick – hur ser könssegregeringen ut?

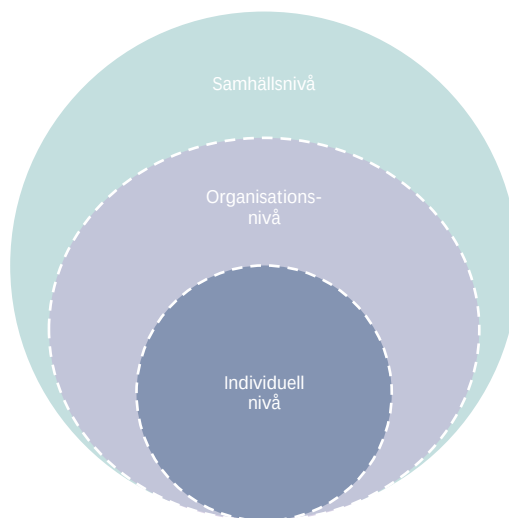
I syfte att ge en överskådlig lägesbeskrivning sammanfattas inledningsvis hur könssegregeringen inom utbildning tar sig uttryck i dag, hur den har utvecklats över tid samt hur den ser ut i en internationell jämförelse.

2. Kunskapsläget – vad driver och upprätthåller könssegregeringen?

Rapportens tyngdpunkt ligger på att redogöra för centrala empiriska studier och teoretiska perspektiv som bidrar till förståelsen av vad som driver och upprätthåller könsskillnader i utbildningsval. Såväl socialpsykologiska faktorer, som forskning om hur organisatoriska förutsättningar och villkor på olika utbildningar inverkar på utbildningsvalen tas upp. Vidare diskuteras samband mellan könssegregeringen och det omgivande samhället där utbildningsvalen görs. Analysen är huvudsakligen baserad på två forskningsöversikter vilka återfinns som bilagor till rapporten. I förekommande fall har underlaget kompletterats med ytterligare källor som bedömts vara relevanta i sammanhanget.

I syfte att skapa överskådlighet och underlätta en diskussion om möjliga åtgärder har förklaringsfaktorerna organiserats i tre nivåer: Samhällelig, organisatorisk och individuell nivå. Faktorerna är inte klart åtskilda från varandra, utan bidrar gemensamt till könssegregeringen i ett komplext samspel.

Figur 1 Förklaringsfaktorer på tre nivåer

3. Åtgärder – vilka åtgärder har vidtagits?

Slutligen innehåller rapporten beskrivningar av ett urval politiska och andra åtgärder som har vidtagits för att minska könsskillnader i utbildningsval och motverka könssegregeringen inom utbildning. I fokus står åtgärdernas inriktning och den problembeskrivning som motiverar dem. Avsikten är att undersöka relationen mellan åtgärderna och forskningsbaserade förklaringsfaktorer.

1.6 METOD OCH MATERIAL

Indikatorer och annan statistik

Sedan 2018 finns indikatorer för samtliga jämställdhetspolitiska delmål, framtagna av Statistiska centralbyrån (SCB) på uppdrag av regeringen. Indikatorerna för delmålet om jämställd utbildning har i den här rapporten fungerat som utgångspunkt för att ge en överskådlig lägesbeskrivning av hur könssegregeringen inom utbildning tar sig uttryck i dag och hur den har utvecklats över tid. Indikatorerna har sedan kompletterats med annan statistik. Den internationella statistiken som använts är hämtad från The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).³¹

Forskningsöversikter

I syfte att ge en bred bild av centrala forskningsbaserade förklaringsfaktorer beställdes två forskningsöversikter med skilda inriktningar, som underlag till

³¹ Under de senaste 25 åren har OECD utvecklat och publicerat ett brett utbud av jämförande indikatorer om hur utbildningssystemen i OECD-länderna fungerar, särskilt genom publikationen Education at a Glance

rapporten. En viktig förutsättning var att omfatta forskning som rör såväl samhälleliga som organisatoriska och individuella faktorer. Detta med utgångspunkt dels i den komplexitet som kännetecknar frågan, dels i den kritik som förts fram i tidigare utredningar och rapporter gällande frånvaron av problemformuleringar som rör organisations- och systemnivå.³²

Vidare ingick i uppdragen att i möjligaste mån belysa vetenskapligt utvärderade initiativ för att bryta könsbundna utbildningsval. Forskarna som anlätades ombads därtill att belysa forskning som beskriver hur kön och andra relevanta bakgrundsvariabler samvarierar när det gäller utbildningsval.

Forskningsöversikterna återfinns som två bilagor till denna rapport.

- Bilaga 2. Johanna Mellén, Göteborgs universitet. Forskningsöversikt som innefattar litteratur publicerad mellan 1992 och juni 2021, om utbildningsval till och inom svensk gymnasieskola samt högre utbildning. Forskningsbidragen kommer främst från pedagogik, utbildningssociologi, utbildningspsykologi, sociologi, socialpsykologi, arbetsvetenskap och det nationalekonomiska fältet.
- Bilaga 3. Una Tellhed, Lunds universitet. Fördjupad forskningsöversikt inom socialpsykologin där området könsskillnader i utbildningsval är ett väl etablerat forskningsområde. Fokus ligger på att beskriva de mest centrala och empiriskt väl underbyggda teorierna inom fältet. Mycket av forskningen som är aktuell har utförts i USA, men ett särskilt fokus har lagts på psykologiska studier som utförts i Sverige.

1.7 AVGRÄNSNINGAR

I rapporten står utbildningsvalet i centrum samt, i mindre utsträckning, reproduktionen av könssegregering i utbildningssystemet generellt. Då könssegregering i utbildning och på arbetsmarknaden är förbundna i en komplex växelverkan adresseras till viss del även arbetsmarknadsfrågor i rapporten. Temat kommer att fördjupas i en kommande rapport med anledning av 2022 års uppdrag till Jämställdhetsmyndigheten att analysera förutsättningar för jämställd rekrytering till välfärden.³³

Av utrymmesskäl är det inte möjligt att i detalj redogöra för all forskning som har bäring på könsbundna utbildningsval. I stället tematiseras centrala forskningsresultat för att skapa en bild av vilka faktorer och processer som gemensamt bidrar

³² Se exempelvis Jansson & Sand 2021

³³ Arbetsmarknadsdepartementet 2021

till att skapa och upprätthålla olika könssegregeringsmönster.³⁴ För fördjupning och mer ingående metodologiska redogörelser hänvisas till respektive forskningsöversikt i bilaga 2 och 3.³⁵

Utöver forskningsöversikterna används kompletterande källor såsom statliga utredningar och myndighetsrapporter. Därtill har viss forskning som publicerats efter forskningsöversikternas färdigställande inkluderats, liksom några studier som fallit utanför översikternas avgränsningar, men som Jämställdhetsmyndigheten har bedömt relevanta för rapporten.

I rapportens deskriptiva del (kapitel 2) ligger fokus på den nationella nivån och det svenska utbildningssystemet³⁶. Viss statistik presenteras på regional nivå. Val till grundskolan och val inom grundskolan, exempelvis språkval och elevens val, ingår inte explicit i denna kunskapsöversikt då det inte finns officiell statistik för detta. Dock inkluderas grundskolan och förskolan när förklaringsfaktorer och åtgärder diskuteras.

Åtgärderna som presenteras i kapitel 4 inte heltäckande utan ska ses som exempel i syfte att översiktligt beskriva vilken typ av insatser som huvudsakligen har vidtagits.

I denna rapport förekommer frekventa hänvisningar till STEM- respektive HEED-yrken/sektorer. ”STEM” är en förkortning för områdena Science, technology, engineering, and mathematics, medan ”HEED” står för Health, Elementary Education and the Domestic sphere.

³⁴ Mia Heikkilä, biträdande professor i småbarnspedagogik vid fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier vid Åbo Akademi, har fungerat som vetenskaplig referens till rapporten.

³⁵ Under 2021 har även Nordisk information för kunskap om kön (NIKK) tagit fram ett kunskapsbaserat underlag om vad som bidrar till könsstereotypa utbildningsval inom området naturvetenskap, teknik, ingenjörsvetenskap och matematik, *Genusperspektiv på framtidens högteknologiska arbetsliv – en nordisk forskningsöversikt om utbildningsval inom STEM*.

³⁶ För en bild av det svenska utbildningssystemet, se Skolverket 2021c

HUR SER KÖNSSKILLNADERNA I UTBILDNINGSVÄL UT?

I syfte att ge en överskådlig bild av hur utbildningsväln och könssegregering inom utbildning tar sig uttryck i dag, och har utvecklats över tid, redovisas här statistisk för delar av det formella utbildningssystemet.³⁷ Därtill redovisas ett antal utbildningspolitiska reformer som påverkat dagens utbildningslandskap. Kapitlet inkluderar även en mindre internationell utblick, som syftar till att visa hur könskillnaderna i utbildningsväln ser ut i Sverige i en internationell jämförelse, samt en kort utblick mot matchning på arbetsmarknaden. För tabeller och figurer se bilaga 1.

Könsbundna utbildningsväln och en könssegregerad utbildning är inget nytt fenomen. Det återfinns mer eller mindre inom samtliga delar av utbildningssystemet. Övergripande kan tre separata utbildningssfärer urskiljas: En tydligt flick- och kvinnodominerad, en tydligt pojk- och mansdominerad och en förhållandevis könsintegrerad.³⁸ Var och en av dessa är även präglade av olika social status med tydliga mönster av kön och klass.³⁹ I den första sfären finns flickor och kvinnor från arbetarklassen och den lägre medelklassen. En majoritet finns inom gymnasieskolans yrkesprogram inriktade mot vård- och omsorgsutbildningar. Flickorna och kvinnorna i denna sfär läser på högskola i högre utsträckning än pojkar och män med motsvarande bakgrund. En majoritet återfinns där på utbildningar inom skola, vård och omsorg. I den andra sfären återfinns främst pojkar och män från arbetarklassen och den lägre medelklassen,

³⁷ Gymnasieskola, Gymnasiesärskola, Folkhögskola, Kommunal vuxenutbildning, Yrkehögskola samt Universitet och högskola.

³⁸ En vanlig klassificeringen är att yrken/områden som samlar mer än 60 procent kvinnor eller män benämns ”könssegregerade” medan de som samlar mellan 40 och 60 procent av antingen kvinnor eller män räknas som ”könsintegrerade” eller ”könsbalanserade”. (SOU 2004:43 2004) Begreppet ”könsintegrering” kan också förstås som upphävandet av den könsbestämda arbetsdelningen. (Peterson 2000)

³⁹ Bryntesson & Börjesson 2021; SOU 2015:50 2015

för vilka gymnasieskolan är den viktigaste utbildningsnivån. De återfinns på motsvarande sätt inom gymnasieskolans yrkesprogram inriktade mot exempelvis bygg, el, och teknik. Flickor och kvinnor samt pojkar och män från den övre medelklassen väljer i större utsträckning än övriga utbildningar i den tredje, könsblandade sfären, både på gymnasiet och i högskolan. Här finns också de mest prestigefulla utbildningarna. Statistiken tyder dock på att könssammansättningen i denna sfär genomgår en förändring, då flickors och kvinnors högre betyg medför att andelen kvinnor på de mest eftersökta utbildningarna ökar. I denna sfär sker könssegregeringen senare i utbildningssystemet och snarare inom utbildningar.⁴⁰

2.1 UTBILDNINGSPOLITISKA REFORMER

Det svenska utbildningssystemet har under de senaste 120 åren genomgått stora förändringar. I början av förra seklet infördes statliga samskolor där flickor och pojkar tilläts studera tillsammans, men det dröjde till 1927 innan flickor gavs tillträde till gymnasier och vissa högre läroverk. Kommunal vuxenutbildning (komvux) infördes för grundskola, gymnasieskola och särvux 1968. Sedan slutet av sextioalet framgår det av läroplanerna att skolan och gymnasieskolan ska verka för jämställdhet. Den sista flickskolan stängdes 1973. Skolan kommunaliserades 1989 och friskolereformen antogs 1992. I och med införandet av den nuvarande gymnasieskolan 2011, Gy2011, skärptes behörighetskraven till gymnasiet och gymnasieexamen infördes. Dessutom ger yrkesprogram inte längre allmän behörighet för högskolestudier.⁴¹ En revidering skedde av läroplan för grundskolan 2019. Höstterminen 2022 kommer de ändrade läroplanerna och kursplanerna i grundskolan, grundsärskolan, sameskolan samt specialskolan att börja gälla. Dessutom har flera utredningar kopplade till utbildningssektorn presenterats. Sedan mitten av nittonhundratalet har dessutom en förändring och expansion skett av den högre utbildningen. Utbyggnaden har bland annat drivits av en ökad efterfrågan, inte minst bland kvinnor.⁴²

Sedan friskolereformen 1992 har det funnits en debatt som kretsat kring finansiering, urvalskriterier och betygssättning samt skolsystemets segregande effekter. I sitt delbetänkande från 2009 lyfter Delegationen för jämställdhet i

⁴⁰ Bryntesson & Börjesson 2021; Lidegran m.fl. 2014; SOU 2015:50 2015

⁴¹ af Sandberg 2020

⁴² Bryntesson & Börjesson 2021

skolan (DEJA) ett behov av mer kunskap om den ökande konkurrensen från friskolor, samt vilka positiva och problematiska aspekter denna omvandling innebär ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv. Bland annat efterfrågar delegationen kunskap om vilka traditionella könsmonster som utmanas och återskapas genom de ökade valmöjligheterna, samt om den ökade konkurrensen och de nya profileringarna leder till en ökad könssegregering och återgång till mer polariserade och traditionella könsmonster.⁴³ I slutbetänkandet av DEJA lyfts även behovet av att följa upp hur gymnasiereformen påverkar flickor och pojkars val till gymnasieskolan och högskolan. Detta mot bakgrund av att de uppfattar en risk för att skolan som nu formas, med en tydligare uppdelning mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program kan innebära att könsstereotypa val blir än mer etablerade.⁴⁴

2.2 GYMNASIESKOLA

Dagens gymnasieskola är frivillig och består sedan läsåret 2011/12 av nationella program, sex högskoleförberedande program och tolv yrkesprogram, samt introduktionsprogram. Högskoleförberedande program ska förbereda eleverna för studier på universitet eller högskola. Yrkesprogrammen ska i stället utgöra grund för yrkesverksamhet och fortsatt yrkesutbildning. De nationella programmen är treåriga.⁴⁵ Sedan 2019 finns fyra introduktionsprogram som ska ge elever som saknar gymnasiebehörighet möjlighet till arbete, alternativt tillträde till ett nationellt program.

Läsåret 2020/21 gick cirka 360 000 elever på gymnasieskolan, varav 48 procent flickor och 52 procent pojkar.⁴⁶ Flickor och pojkar studerar fortsatt till stor del på olika utbildningar på gymnasieskolan. Läsåret 2020/21 utgjorde flickor 40 procent och pojkar 60 procent av eleverna på yrkesprogram. På de högskoleförberedande programmen var könsfördelningen 53 procent flickor och 47 procent pojkar. Samhällsvetenskapsprogrammet hade flest elever, 61 600 varav 65 procent flickor. På ekonomiprogrammet studerade 50 300 elever, varav 51 procent flickor, och på naturvetenskapsprogrammet 46 000 elever, varav 55 procent flickor. De tre största

⁴³ SOU 2009:64 2009

⁴⁴ SOU 2010:99 2010

⁴⁵ Skollag (2010:800) 2010; Skolverket 2021a

⁴⁶ Skolverket 2021a

yrkesprogrammen var el- och energiprogrammet med 15 600 elever, varav 4 procent flickor, bygg- och anläggningsprogrammet med 13 700 elever, varav 11 procent flickor, och fordons- och transportprogrammet med 12 900 elever, varav 20 procent flickor.⁴⁷ Läsåret 2020/21 studerade närmare 39 000 elever på ett introduktionsprogram vilket motsvarar 11 procent av det totala antalet elever på gymnasieskolan. Av dessa 39 000 elever är närmare 60 procent pojkar.⁴⁸

Som inledningen av kapitlet visar är könsskillnaderna i utbildningsval större bland elever från arbetarklassen och den lägre medelklassen.⁴⁹ På de högskoleförberedande programmen utgjorde elever med föräldrar med eftergymnasial bakgrund 70 procent medan elever vars föräldrar har en gymnasial utbildning som högst utgjorde 30 procent. På yrkesförberedande program var förhållandet det omvända. Där fanns 42 procent med föräldrar med eftergymnasial utbildning respektive 58 procent med gymnasial utbildning.⁵⁰ Det kan jämföras mot den vuxna befolkningen, 25–64 år, där 44 procent hade en eftergymnasial utbildning 2020. Bland kvinnorna var andelen 51 procent och bland männen 38 procent.⁵¹ Differentieringen mellan könen sker senare i utbildningssystemet inom de högre sociala skikten och den kulturella eliten. Skolverket har exempelvis visat att könsbundna val görs på läkarutbildningens olika specialiseringar.⁵²

När det gäller andelen elever på gymnasieskolan som studerar på ett program med en stark överrepresentation av endera kön visar Skolverkets statistik att det är vanligare att pojkar studerar på ett program där flickor är i majoritet. Utbildningar som domineras av pojkar är därmed tydligare könsuppdelade än utbildningar som domineras av flickor. Av pojkarna som avgick från gymnasiet läsåret 2019/20 gjorde 24 procent det från ett program där mer än 60 procent var flickor. På program med mer än 60 procent pojkar var andelen flickor som avslutade utbildningen 6 procent.⁵³

⁴⁷ Se tabell B5 och B6 i bilaga 1

⁴⁸ Skolverket 2021i.

⁴⁹ Se exempelvis Bryntesson & Börjesson 2021; Lidegran m.fl. 2014

⁵⁰ Se tabell B2, B10 och B11 i bilaga 1

⁵¹ SCB 2021c

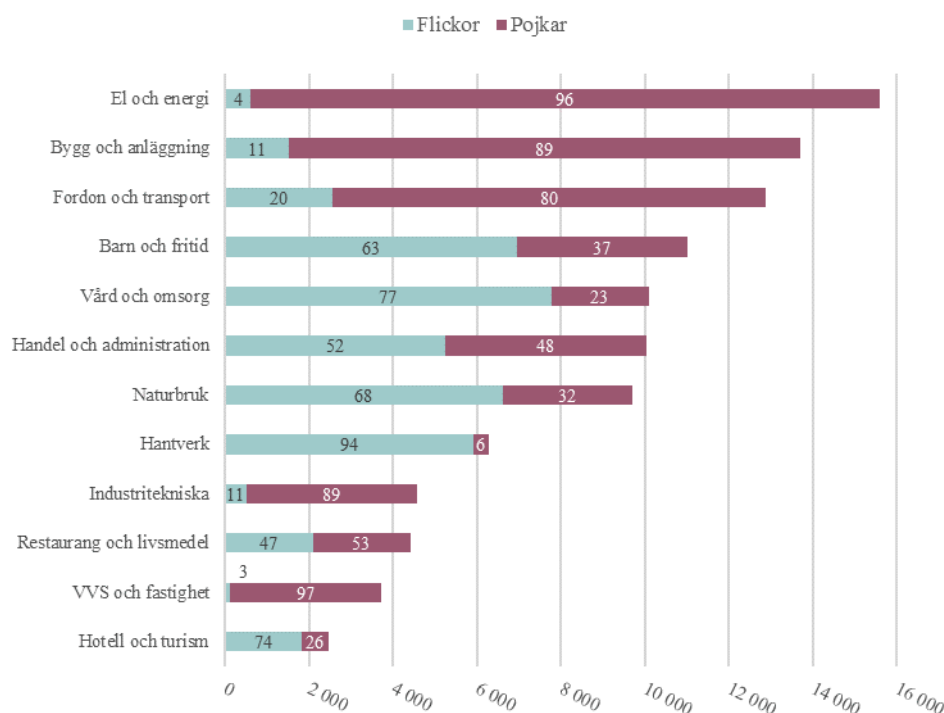
⁵² Wernersson & Skolverket 2006. Kulturella eliten skiljs här från exempelvis den ekonomiska eliten. Den kulturella eliten har mer betydande utbildningstillgångar än ekonomiska tillgångar.

⁵³ Skolverket 2021i

Yrkesprogram

Det vanligaste yrkesprogrammet bland flickor läsåret 2020/21 var vård och omsorg med närmare 7 800 studerande, vilket motsvarar drygt 18 procent av samtliga flickor på nationellt yrkesprogram och 5 procent av flickorna totalt på ett nationellt program. Könsfördelningen på vård och omsorgsprogrammet var 77 procent flickor och 23 procent pojkar. Det vanligaste yrkesförberedande programmet för pojkar, vilket även är det yrkesförberedande programmet med flest antal studerande, var samma år el och energi med närmare 15 000 pojkar och 600 flickor. Detta motsvarar närmare 24 procent av pojkarna på nationellt yrkesprogram och drygt 9 procent av pojkarna totalt på ett nationellt program. Könsfördelningen är 96 procent pojkar och 4 procent flickor.

Figur 2 Flickor och pojkar på gymnasieskolans nationella yrkesprogram läsåret 2020/21. Antal och könsfördelning i procent

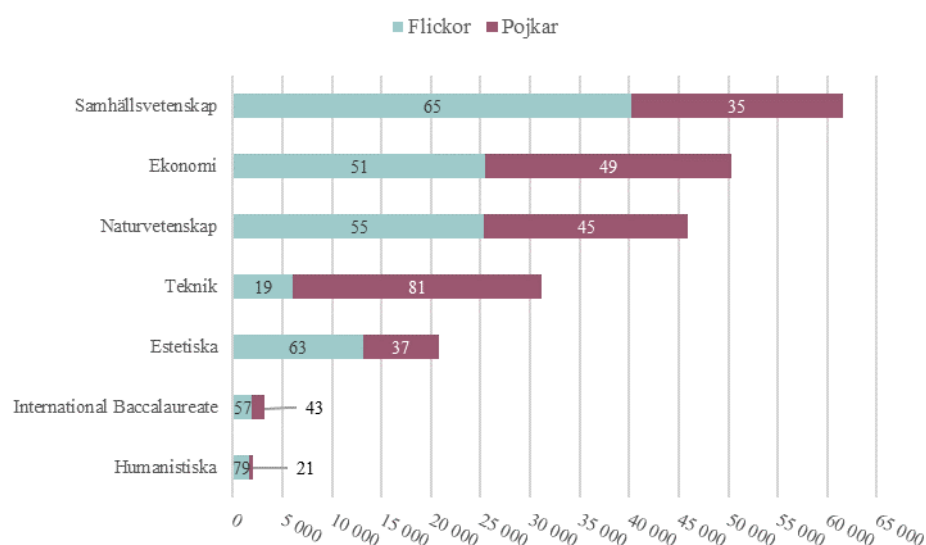
Kommentar: I staplarna framgår könsfördelningen **Källa:** Skolverket

Högskoleförberedande program

Även om de högskoleförberedande programmen har en jämnare könsfördelning totalt sett, 53 procent flickor och 47 procent pojkar, finns en könssegregering mellan programmen. På det samhällsvetenskapliga programmet, som är det största

högskoleförberedande programmet och det största programmet totalt bland gymnasieskolans nationella program, utgör flickor 65 procent av de studerande. Det motsvarar drygt 40 000 studenter eller 35 procent av flickorna på ett högskoleförberedande program och närmare 26 procent av flickorna totalt på ett nationellt program. På det näst största programmet, ekonomi, utgör flickorna 51 procent och pojkarna 49 procent. På teknikprogrammet med sina drygt 31 000 studenter utgör pojkarna 81 procent och flickorna 19 procent. Teknikprogrammet är det program där störst andel av pojkarna som studerar ett högskoleförberedande program återfinns, cirka 25 procent av pojkarna på ett högskoleförberedande program och drygt 15 procent av pojkarna totalt på ett nationellt program.

Figur 3 Flickor och pojkar på gymnasieskolans nationella högskoleförberedande program läsåret 2020/21. Antal och könsfördelning i procent

Kommentar: I staplarna framgår könsfördelningen **Källa:** Skolverket

Det finns könsskillnader även inom de olika programmen. På det yrkesförberedande programmet bygg och anläggning är exempelvis andelen flickor närmare 35 procent på inriktningen måleri, med sina drygt 1 000 elever, men bara 7 procent på den största inriktningen husbyggnad med sina närmare 6 000 elever. Ser vi till de högskoleförberedande programmen utgör flickor totalt 19 procent av de studerande på teknikprogrammet. På inriktningen samhällsbyggnad och miljö utgör flickorna 38 procent av de drygt 2 300 eleverna men bara 9 procent av de drygt 7 300 eleverna på inriktningen information- och medieteknik. Pojkar utgör

35 procent på inriktningen juridik, jämfört med de totala 49 procenten på ekonomiprogrammet som helhet.⁵⁴

Utbildningsval bland elever med utländsk bakgrund

Flickor och pojkar med utländsk bakgrund studerar i högre utsträckning på högskoleförberedande program, även jämfört med unga med svensk bakgrund ur samma socioekonomiska grupp.⁵⁵ Att unga med utländsk bakgrund ofta har höga utbildningsambitioner bekräftas av Delegationen för Migrationsstudier.⁵⁶ Delegationen konstaterar även i likhet med DEJA att unga med utländsk bakgrund tenderar att välja mindre könsstereotyp än elever med svensk bakgrund.⁵⁷

Skilnader mellan olika huvudmannaskap

Sedan friskolereformen har Skolverket med flera pekat på att det svenska utbildningssystemet fått allt tydligare drag av en marknad. Betoning på rätten för föräldrar och elever att välja skola har ökat. Skolor konkurrerar i högre utsträckning om elever.⁵⁸ Antalet elever på fristående skolor har ökat. Läsåret 2020/21 gick cirka 29 procent i en gymnasieskola med enskild huvudman, att jämföra med 6 procent runt millennieskiftet och lite mindre än 2 procent läsåret 1992/93. Av eleverna som går på en skola med enskild huvudman läser en större andel ett högskoleförberedande program, 65 procent jämfört med 58 procent bland de med en offentlig huvudman. Läsåret 2020/21 var andelen flickor på en gymnasieskola med enskild huvudman 49 procent och andelen pojkar 51 procent. På en majoritet av programmen med flest antal elever är könsfördelningen snarlik oberoende på om det handlar om en skola med kommunal huvudman eller enskild huvudman. Dock är andelen flickor på det estetiska programmet 71 procent på kommunala skolor och 55 procent på fristående skolor. På teknikprogrammet är andelen flickor på kommunala skolor 21 procent och på fristående 15 procent.⁵⁹

⁵⁴ Se tabell B7 i bilaga 1

⁵⁵ SOU 2010:99 2010 Se tabell B3 i bilaga 1 Det finns dock en viss risk att föräldrarnas utbildningsnivå underskattas när det gäller personer med utländsk bakgrund. Bland annat för att utbildningsregistret fångar upp utländska utbildningar i lägre utsträckning än svenska.

⁵⁶ Thalberg m.fl. 2021.

⁵⁷ SOU 2010:99 2010

⁵⁸ Skolverket 2012a

⁵⁹ Skolverket 2021i Se tabell B9 i bilaga 1

Regionala skillnader

På regional nivå kan det finnas skillnader i könsfördelningen mellan olika utbildningar. Till exempel framgår att flickor utgör 12 procent (motsvarande 63 elever) på el- och energiprogrammet i Norrbotten, jämfört med 4 procent på riksnivå. På bygg- och anläggningsprogrammet i samma region utgör flickorna 21 procent (motsvarande 113 elever) jämfört med 11 procent på riksnivå. Samtidigt har Uppsala den högsta andelen pojkar på vård- och omsorgsprogrammet, 31 procent (motsvarande 105 elever) jämfört med 23 procent på riksnivå. På samma sätt har Jämtland den största andelen pojkar på barn- och fritidsprogrammet, 46 procent (motsvarande 125 elever) jämfört med 37 procent på riksnivå.⁶⁰

Som konstaterats tidigare är könsfördelningen på nationell nivå jämnare avseende de högskoleförberedande programmen. Läsåret 2020/21 utgjorde flickor en majoritet på samtliga högskoleförberedande program förutom på teknikprogrammet där andelen var 19 procent jämfört med andelen pojkar som var 81 procent. Men även här fanns vissa variationer mellan regioner. Bland regionerna hade Blekinge lägst andel flickor på teknikprogrammet, 13 procent (motsvarande 63 elever), och Västmanland högst antal med 26 procent (motsvarande 239 elever). Skolverket konstaterar att elevernas valmöjligheter både påverkas av och påverkar utbildningsutbudet. Dessutom varierar utbudet stort i olika delar av landet, vilket innebär att Sveriges ungdomar inte har samma tillgång till gymnasieutbildning oberoende av bostadsort.⁶¹

Både yrkesprogram och högskoleförberedande program med minst antal elever, är tydligt könsuppdelade. Antalet studenter är dock väldigt få i många av regionerna vilket gör att uppgifter om könsuppdelningen på regional nivå inte är tillgänglig när det exempelvis gäller VVS- och fastighetsprogrammet.

⁶⁰ Skolverket 2021i Se tabell B12 i bilaga 1

⁶¹ Skolverket 2014

Betyg och genomströmning

Det är generellt vanligare att flickor uppnår gymnasieexamen jämfört med pojkar, men skillnader finns mellan gymnasieprogrammen.⁶² Våren 2020 var det exempelvis något vanligare att pojkar än flickor tog examen på yrkesprogrammen. På yrkesförberedande program där pojkar är i majoritet uppnår de examen inom fyra år i högre utsträckning än flickor. Det omvända gäller dock för yrkesprogram där flickor är i majoritet. För samtliga högskoleförberedande program gäller i stället att flickor uppnår gymnasieexamen i högre utsträckning.⁶³ Skolverket har i tidigare rapporter konstaterat att flickor och pojkar som väljer normbrytande oftare tenderar hoppa av utbildningen.⁶⁴

2.3 GYMNASIESÄRSKOLA

Gymnasiesärskolan är en särskild skolform som ska ge elever med intellektuell funktionsnedsättning en anpassad utbildning. Utbildningen i gymnasiesärskolan består av nationella och individuella program.⁶⁵

De nationella programmen har som helhet har drygt 41 procent flickor och 59 procent pojkar, men även här finns tydliga mönster i könsfördelningen mellan programmen. Visserligen har de två största programmen inom gymnasiesärskolan, administration, handel och varuhantering samt hotell, restaurang och bageri, en relativt jämn könsfördelning med drygt 56 procent pojkar respektive drygt 42 procent flickor. Men när det gäller programmen fastighet, anläggning och byggnation samt fordonsvård och godshantering är pojkar i klar majoritet med drygt 93 respektive 92 procent av eleverna. Den omvända könsfördelningen finns på programmet hälsa, vård och omsorg där flickor utgör närmare 80 procent av eleverna. Könsssegregerade utbildningsval som syns i gymnasieskolan gäller därmed också för gymnasiesärskolans elever.⁶⁶

⁶² Sedan gymnasireformen 2011 finns det två typer av gymnasieexamen: Yrkesexamen och högskoleförberedande examen. Oavsett typ behöver eleven ha läst 2 500 poäng och uppnå godkända betyg i vissa kurser, minst 2 250 poäng, och i det så kallade gymnasiearbetet. De elever som är betygssatta i kurser om 2 500 poäng men som inte fått godkända betyg i tillräckligt många kurser kan få ett studiebevis.

⁶³ Se tabell B13 och B14 i bilaga 1

⁶⁴ Skolverket 2002; 2006; SOU 2004:43 2004

⁶⁵ Skollag (2010:800) 2010

⁶⁶ SOU 2020:33 2020 Se tabell B15 i bilaga 1

2.4 FOLKHÖGSKOLA

Riksdagens mål med folkbildningen är att ge möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället.⁶⁷

I Sverige utgör folkhögskolan, tillsammans med de tio studieförbunden, den organiserade folkbildningen. Majoriteten av de 154 folkhögskolorna drivs av ideella organisationer och ett fyrtiotal drivs av regioner.

Folkhögskolan riktar sig till personer över 18 år. Enligt Folkbildningsrådet har en allt större andel av deltagarna på folkhögskolors kurser kort utbildningsbakgrund, begränsade svensk kunskaper eller en funktionsnedsättning.⁶⁸

Kursinriktningen med flest studerande 2020 var allmän bred ämnesinriktning med drygt 16 000 studerande, varav 57 procent var kvinnor och 43 procent män. Totalt sett utgjorde kvinnor 63 procent och män 37 procent av samtliga drygt 47 000 studerande på folkhögskolor 2020. De två inriktningarna med flest studerande på långa särskilda kurser och korta kurser var beteendevetenskap och humaniora samt estetiska ämnen. På båda dessa inriktningar var andelen kvinnor i majoritet, 63 respektive 69 procent kvinnor av de cirka 10 000 studerande på respektive inriktning. Män var inte i majoritet på någon inriktning 2020.⁶⁹

2.5 KOMMUNAL VUXENUTBILDNING

Yrken och arbetsuppgifter förändras, försvinner och tillkommer över tid.⁷⁰ För att hantera dessa förändringar lyfts ofta ett fungerande utbildningssystem generellt och inte sällan vuxenutbildning mer specifikt.⁷¹ Kommunal vuxenutbildning (komvux) utgör tillsammans med särskild utbildning för vuxna, och utbildning i svenska för invandrare, vuxenutbildningens skolformer. Komvux ska stödja och stimulera vuxna i sitt lärande samt ge dem möjlighet att utveckla sina kunskaper och

⁶⁷ Folkbildningsrådet 2021b

⁶⁸ Folkbildningsrådet 2021a

⁶⁹ Se tabell B16 i bilaga 1

⁷⁰ Se exempelvis Olofsson & Wadensjö 2020

⁷¹ Se exempelvis Arbetsförmedlingen 2020

kompetenser. Syftet är att bidra till en stärkt ställning i arbets- och samhällslivet samt främja den personliga utvecklingen.⁷²

Kalenderåret 2020 studerade 241 000 kvinnor och 159 000 män på komvux. Störst andel studerade komvux på gymnasial nivå, drygt 242 000, varav 61 procent var kvinnor och 39 procent män. Könsfördelningen är ungefär densamma inom gruppen utrikesfödda, vilken utgör drygt 46 procent av studenterna – en ökning från 30 procent år 2010. Trenden är också att andelen män inom vuxenutbildningen ökar, från drygt 34 procent 2005 för samtliga nivåer till 39 procent 2020/21. Under de senaste åren har antalet studerande som läser yrkeskurser på gymnasial nivå ökat. År 2020 läste 107 400 personer på gymnasial nivå yrkeskurser, en ökning med 10 procent jämfört med 2019.⁷³

Könssegregeringen mellan utbildningar återfinns även inom komvux. Den klart största yrkesinriktningen 2020 är vård- och omsorg med närmare 18 000 studenter, 73 procent kvinnor och 27 procent män. På den näst största yrkesinriktningen, barn och fritid med drygt 9 500 studenter, är andelen kvinnor 90 procent och män 10 procent. På inriktningen fordon och transport med sina drygt 2 700 studenter utgör män 82 procent och kvinnor 18 procent.⁷⁴

2.6 YRKESHÖGSKOLA

Den statliga utredningen ”Välja yrke” har fört fram att det kan kännas lättare att bryta mot könsnormer i vuxen ålder vilket kan ge ökade möjligheter att byta yrke i vuxen ålder. Yrken som varit otänkbara i tonåren kan i vuxen ålder, menar utredningen, upplevas mer realistiska.⁷⁵ Yrkeshögskolan (YH) är en eftergymnasial utbildningsform som ska kombinera teoretiska studier med arbetslivsanknytning. Utbildningarna drivs i nära samverkan med arbetsgivare och kombinerar teoretiska studier med arbetsplatsförlagda kurser som kallas Lärande i arbete, LIA. Utbildningsanordnare kan vara privata utbildningsföretag, kommuner, statliga

⁷² Skolverket 2021b En form av vuxenutbildning som inte är i fokus för denna rapport, men som diskuteras kort längre fram, är Arbetsmarknadsutbildningar som ges av olika utbildningsanordnare på uppdrag av Arbetsförmedlingen.

⁷³ Skolverket 2021b

⁷⁴ Se tabell B17 i bilaga 1

⁷⁵ SOU 2015:97 2015b

myndigheter, landsting eller högskolor.⁷⁶ Enligt lagstiftningen ska utbildning inom yrkeshögskolan bidra till att bryta traditioner i fråga om könsbundna utbildnings- och yrkesval.⁷⁷

Antalet sökande till yrkeshögskolan ökade under 2020. År 2020 inkom 215 800 ansökningar till yrkeshögskolor fördelade på 92 400 sökande personer, cirka 60 procent kvinnor och 40 procent män. Totalt har antalet antagna som påbörjat studier ökat under perioden 2007–2020, från 14 700 till 35 800 vilket motsvarar en ökning med 144 procent. Antalet kvinnor ökade med 22 procent till 18 900 personer och män med 31 procent till 16 800 personer.⁷⁸ Yrkeshögskolornas lokalisering speglar arbetsmarknaden och hur sysselsättningstillväxten är fördelad över landet. Därför finns störst tillgång i och omkring de tre storstäderna.⁷⁹

Totalt sett har könsfördelningen bland antagna varit jämn de senaste 15 åren. År 2020 utgjorde kvinnor 54 procent av de studerande och män 46 procent. Könsfördelningen har under samma period skiljt sig åt mellan de olika inriktningarna. På den inriktning med flest antal studerande, ekonomi, administration och försäljning, var andelen kvinnor 74 procent. På hälso- och sjukvård samt socialt arbete var andelen kvinnor närmare 90 procent. Män utgör å andra sidan en majoritet av studenterna på inriktningarna samhällsbyggnad och byggt teknik, data/it samt teknik och tillverkning där de utgjorde 69, 72 respektive 78 procent av de studerande.⁸⁰

Kvinnor har haft en högre examensgrad från yrkeshögskolan än män sedan 2007. År 2019 var examensgraden bland kvinnor 76 procent och bland män 65 procent. Kvinnors högre examensgrad gällde för nästan samtliga utbildningsområden detta år. Bland de större programmen var skillnaden störst inom lantbruk, djurvård, trädgård, skog och fiske samt hotell, restaurang och turism där kvinnor hade 12 procentenheter högre examensgrad än män. Inom de två inriktningarna hälso- och sjukvård samt socialt arbete respektive ekonomi, administration och försäljning hade kvinnor 9 respektive 8 procentenheter högre examensgrad än män.⁸¹

⁷⁶ Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH) 2021c; Prop. 2021/22:1 2021

⁷⁷ Lag (2009:128) om yrkeshögskolan 2009

⁷⁸ Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH) 2021b

⁷⁹ TCO 2019

⁸⁰ Se tabell B18 och B19 i bilaga 1

⁸¹ Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH) 2021b

2.7 UNIVERSITET OCH HÖGSKOLA

Högskoleutbildning är en eftergymnasial utbildning som regleras i högskolelagstiftningen. Högskoleutbildning består av kurser på grundnivå, avancerad nivå eller forskarnivå.⁸²

Kvinnor påbörjar högskoleutbildningar i högre utsträckning än män. Under läsåret 2020/21 utgjorde kvinnor 62 procent och män 38 procent.⁸³ Under 2020 påbörjade 19 procent av kvinnorna som var 19 år en högskoleutbildning. Motsvarande andel bland männen var drygt 13 procent. Skillnaden mellan dessa grupper har ökat de senaste åren. Dessutom ökar skillnaden mellan andelen kvinnor och män som påbörjar en högskoleutbildning vid senast 21 eller 24 års ålder.⁸⁴

Bland studenter på grundnivå och avancerad nivå är det största ämnesområdet läsåret 2020/21 juridik och samhällsvetenskap med drygt 233 600 studenter, varav 65 procent kvinnor och 35 procent män. Även i det näst största utbildningsområdet, humaniora och teologi, är kvinnor i majoritet med 64 procent av de drygt 108 000 studenterna. Könsfördelningen är det omvända på det tredje största utbildningsområdet, teknik, där 62 procent av de drygt 98 000 studenterna var män och 38 procent kvinnor.

⁸² På grundnivå kan kurserna vara fristående eller sammansatta till program som kan ligga till grund för en examen på grundnivå eller avancerad nivå. Det finns tre slags examina: Generella examina, konstnärliga examina och yrkesexamina. Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021c

⁸³ Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021e

⁸⁴ Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021d

Tabell 1 Kvinnor och män efter utbildningsområde, högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå läsåret 2020/21. Antal samt andel och könsfördelning i procent

Utbildnings- område	Antal			Andel studenter på programmet (%)		Fördelning kvinnor och män inom programmet (%)		
	Totalt	K	M	K	M	K	M	Totalt
Juridik och samhälls- vetenskap	233 650	151 050	82 600	54	48	65	35	100
Humaniora och teologi	108 050	69 370	38 680	25	22	64	36	100
Teknik	98 220	36 810	61 420	13	35	38	62	100
Natur- vetenskap	85 600	40 860	44 740	15	26	48	52	100
Vård och omsorg	42 020	35 420	6 600	13	4	84	16	100
Medicin och odontologi	37 400	27 500	9 900	10	6	74	26	100
Övrigt område	27 260	16 290	10 970	6	6	60	40	100
Konstnärligt område	14 250	9 020	5 220	3	3	63	37	100
Okänt	1 800	1 060	750	0	0	59	41	100
Totalt	454 080	280 350	173 730	100	100	62	38	100

Kommentar: Många studenter är registrerade på kurser inom flera områden. I totalen har varje student räknats endast en gång. Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal. **Källa:** Universitetskanslersämbetet, publicerad i SCB Jämställdhet

Det finns även könsskillnader i val inom de olika ämnesområdena. Bland registrerade studenter höstterminen 2020 utgjorde exempelvis kvinnor totalt 46 procent av studenterna inom naturvetenskap men bara drygt 32 procent studerade delområdet matematik. Inom delområdet biologi utgjorde kvinnorna däremot cirka 66 procent av studenterna. På samma sätt finns skillnader bland de som studerade teknik, där 65 procent av de registrerade studenterna inom arkitektur var kvinnor men bara knappt 25 procent av studenterna inom datateknik respektive elektroteknik som var de två största ämnesområdena. Inom det största ämnesområdet, juridik och samhällsvetenskap, utgjorde män närmare 65 procent av de registrerade studenterna inom informatik/data- och systemvetenskap men bara drygt 20 procent av de registrerade studenterna inom beteendevetenskap.⁸⁵

Andelen kvinnor har ökat inom samtliga av de större inriktningarna sedan början av åttioalet. Andelen män har minskat eller ligger kvar på samma lägre nivåer på samtliga av de större yrkesexamensprogrammen. Till skillnad från gymnasial nivå söker sig kvinnor inom högre utbildning till mansdominerade utbildningar. Män har inte i samma utsträckning sökt sig till de kvinnodominerade utbildningarna.⁸⁶

På de största yrkesexamensprogrammen 2020, civilingenjörsprogrammet och högskoleingenjörsprogrammet, var män i majoritet bland nybörjarstudenterna med 67 respektive 74 procent av de drygt 8 200 respektive 4 400 studenterna. Var tredje man som påbörjade ett yrkesexamensprogram höstterminen 2020 återfanns på civilingenjörsprogrammet och var femte man studerade till en högskoleingenjörsexamen. Totalt utgjorde kvinnor 60 procent av nybörjarna och var i klar majoritet, över 78–90 procent av de studerande, på utbildningarna till grundläraresexamen, sjuksköterskeexamen, förskoläraresexamen, specialistsjuksköterskeexamen och socionomexamen. Bland kvinnorna var det vanligast att studera till en grundläraresexamen där drygt 11 procent av kvinnorna återfanns, dock tätt följt av sjuksköterskeexamen och förskoleläraresexamen.⁸⁷

Bland de tio största yrkesexamensprogrammen hade endast ämnesläraresexamen och civilekonomexamen en fördelning inom könsintervallet 60/40–40/60 procent. På yrkesprogrammen har könsskillnaderna varit stora under alla år.⁸⁸ Bland nybörjarstudenter till en ämnesläraresexamen 2020/21 var andelen kvinnor 55 procent och män 45 procent. Bland studerande till en förskoleläraresexamen och

⁸⁵ Se tabell B18 i bilaga 1

⁸⁶ SVT Nyheter 2020; UKÄ 2016 se exempelvis tabell B20 i bilaga 1

⁸⁷ Se tabell B21 i bilaga 1

⁸⁸ Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2020

grundlärarexamen var andelen kvinnor dock 94 respektive 78 procent. Statistik visar att det även inom ämneslärarexamen eller lärarexamen med inriktning mot gymnasieskolan eller årskurs 7–9 fanns en könsskillnad när gällde inriktning. Läsåret 2020/21 var andelen män bland examinerade under 40 procent inom nästintill samtliga språkämnen samt inom exempelvis bild, biologi och naturkunskap. Samtidigt var andelen över 60 procent inom idrott och hälsa, teknik samt fysik.⁸⁹

Behovet av omskolning och livslångt lärande pekas allt oftare ut som en viktig faktor på framtidens arbetsmarknad.⁹⁰ Under 2021 blev högskolornas ansvar för det livslånga lärandet inskrivet i högskolelagen.⁹¹ I en rapport från Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021 framgår att kvinnor varit överrepresenterade i gruppen äldre studenter under tidsperioden som undersöks, 1995–2018. Överrepresentationen av kvinnor är större i denna grupp än i den totala studentpopulationen. Kvinnor är framför allt dominerande bland återvändande studenter med examen.⁹² UKÄ menar att en förklaring till könsskillnaderna kan vara att högskolans utbildningsutbud har en tydligare koppling till kompetens- och karriärutveckling inom yrken i offentlig sektor, som vård och skola, det vill säga yrken där högskoleutbildade kvinnor är verksamma. UKÄ konstaterar att äldre studenter högskolestudier i hög utsträckning bidrar till kompetensförsörjningen inom vården och skolan.⁹³

Genomströmning och avhopp

Det finns ett samband mellan kön och avhopp på yrkesexamensprogram. Män hoppar över lag av i högre grad än kvinnor. UKÄ konstaterar att män på de kvinnodominerade utbildningarna till socionom, förskollärare och sjuksköterska har störst risk för avhopp men att det omvända inte gäller. På socionomprogrammet är avhopsbenägenheten dubbelt så hög för män. På ingenjörsprogrammen, där män är i majoritet, påverkar kön inte risken för avhopp. Även när UKÄ kontrollerar för skillnader i gymnasiebetygen kvarstår effekterna av kön vilket

⁸⁹ SCB 2021b

⁹⁰ Se exempelvis Arbetsförmedlingen 2020; Löfbom & Sonnerby 2015,

⁹¹ Högskolelag (1992:1434) 1992

⁹² År 2018 fanns det 16 300 kvinnor och 4 900 män med examen som återkommit till högskolan vilket motsvarar 77 procent kvinnor 2018.

⁹³ Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021b

visar att skillnader i gymnasiebetyg inte kan förklara könsskillnaderna i avhoppsfrekvenser.⁹⁴

Sämre matchning på arbetsmarknaden med ojämn könsfördelning

Viktigt för samhällets kompetensförsörjning och individens möjlighet att använda sin kompetens är att det finns en matchning mellan utbud av arbetskraft och efterfrågan på kompetens. Utbildningsmatchning handlar om hur väl arbetsgivarnas efterfrågan på utbildningar stämmer överens med arbetskraften.⁹⁵ Det vill säga om de anställda är utbildade för de yrken och arbetsuppgifter de har. Statistik från SCB visar att de som gjort ett mindre traditionellt, normbrytande, utbildningsval i större utsträckning arbetar inom ett annat yrke än de primärt är utbildade för. Ju mer ensidig könsfördelning desto sämre matchning mellan utbildningen och arbete hos det underrepresenterade könet. Det gäller särskilt för gymnasiala utbildningar.⁹⁶

2.8 INTERNATIONELL UTBLICK

Genom att titta på statistik från OECD ges en bild av hur könssegregeringen inom utbildning i Sverige ser ut i en internationell jämförelse. I OECD-länderna sammantaget finns en könsnärlig uppdelning bland nybörjarstudenter på högskolenivå. Män dominerar inom IKT (informations- och kommunikationsteknik), teknik, tillverkning och bygg. Av nyutbildade studenter inom dessa områden är runt 60–70 procent män. Förhållandet är omvänt inom utbildning, hälsa och välfärd där män som mest utgör lite mindre än 40 procent av studenterna.⁹⁷

OECD lyfter särskilt fram den tydliga könsobalansen inom STEM-utbildningarna, då många länder ser behov av ökad kompetens inom dessa områden. När andelen kvinnor bland nybörjarstudenterna på en STEM-utbildning 2019 jämförs hamnar Sverige relativt högt jämfört med övriga OECD-länder. I Budgetpropositionen 2022 konstateras dock att könsskillnaderna i utbildningsinriktning, i åldern 25–64 år, fortsatt tycks vara något större i Sverige jämfört med OECD-genomsnitt även om

⁹⁴ Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2017

⁹⁵ Karlson & Skånberg 2012

⁹⁶ Se bland annat Reglab 2018 se figur B1 och B2 i bilaga 1

⁹⁷ OECD 2021 se figur B3 i bilaga 1

mönstren är de samma. I Sverige är det exempelvis större könsskillnader när det gäller andelen med hälsa och välfärd som utbildningsinriktning.⁹⁸

OECD konstaterar att könsskillnader inom programinriktningar och studieresultat i gymnasiet kan bidra till att begränsa pojkars valmöjligheter på högskolenivå. Pojkar i OECD-länderna uppges generellt vara mer benägna att välja yrkesinriktade program i gymnasiet och i en del länder, som i Sverige, ger det inte automatisk tillgång till utbildning på högre nivå.⁹⁹

På gymnasiala utbildningar inom OECD framträder samma mönster. Få kvinnor tar examen från en gymnasieutbildning inom teknik, tillverkning och bygg. Det är betydligt mer sannolikt att kvinnor studerar ämnen som rör ekonomi, administration och juridik samt vård.¹⁰⁰ OECD uppmärksammar att det finns studier som har visat att dessa könsskillnader i val av studieområde speglas i karriärförväntningarna hos 15-åringar. I genomsnitt inom OECD-länderna rapporterade endast 14 procent av flickorna som presterade bäst inom naturvetenskap eller matematik att de förväntar sig att arbeta inom naturvetenskap eller teknik, jämfört med 26 procent av pojkarna.¹⁰¹ I Sverige var motsvarande siffror 20 procent bland flickorna och 37 procent bland pojkarna. Inom omsorg är förhållandet det omvända. OECD-genomsnittet visar att 8 procent av pojkarna uppgav att de förväntar sig arbeta inom detta fält jämfört med 23 procent av flickorna. I Sverige var motsvarande siffra 7 procent bland pojkarna och 22 procent bland flickorna.¹⁰²

I inledningen till denna rapport konstaterades att könsskillningarna av ämnen tenderar att variera i tid och rum. Datavetenskap domineras exempelvis av kvinnor i Malaysia, och i länder som Iran och Indien är det mycket vanligare att kvinnor studerar STEM-utbildningar jämfört med i Sverige.¹⁰³ De senaste åren har det ibland beskrivits att könsskillnader i utbildningsval är större i länder som rankas högt i olika jämställdhetsindex, som Sverige.¹⁰⁴ Denna effekt har kallats jämställdhetsparadoxen. Den första studien om jämställdhetsparadoxen har dock

⁹⁸ Prop. 2021/22:1 2021

⁹⁹ OECD 2021

¹⁰⁰ OECD 2021 se figur B4 i bilaga 1

¹⁰¹ OECD 2021

¹⁰² OECD 2019

¹⁰³ Holth 2015; Huyer 2015; Mellström 1999 i Tellhed 2021

¹⁰⁴ Breda m.fl. 2020; Stoet & Geary 2018 i Tellhed 2021

nyligen kritiserats metodologiskt av andra forskare och resultatet bör tolkas med försiktighet.¹⁰⁵ Det finns dock andra studier som på liknande sätt har visat att länder som rankas högt i jämställdhetsindex tenderar att visa större könsskillnader gällande olika självskattade psykologiska mått som exempelvis avser personlighet (exempelvis grad av självskattad öppenhet eller vänlighet) och värderingar (exempelvis hur viktigt det är att hjälpa andra) jämfört med länder som rankas lägre i jämställdhetsindex.¹⁰⁶ Å andra sidan finns studier som visat mindre könsskillnader i länder som rankas som jämställda, när mer objektiva mått jämförs, exempelvis matematisk prestation hos tonåringar.¹⁰⁷ Eftersom forskningsområdet är nytt och omdiskuterat så är det ännu osäkert varför länder som rankas högt i jämställdhetsindex uppvisar större könsskillnader på självskattade psykologiska mått. Teorier som har föreslagit att medfödda psykologiska könsskillnader kommer till starkare uttryck i länder där individer har större frihet att fatta egna beslut, till exempel i valet av utbildning, saknar ännu forskningsstöd.¹⁰⁸ Sociala förklaringsmodeller har testats empiriskt och visat att könsstereotyper om matematik är starkare i mer jämställda länder, vilket i dessa studier statistiskt förklarade större könsskillnader i val av STEM-utbildningar i dessa länder.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Richardson m.fl. 2020; Stoet & Geary 2018 i Tellhed 2021

¹⁰⁶ Mac Giolla & Kajonius 2019; Schwartz & Rubel-Lifschitz 2009 i Tellhed 2021

¹⁰⁷ Else-Quest m.fl. 2010 i Tellhed 2021

¹⁰⁸ Mac Giolla & Kajonius 2019; Stoet & Geary 2018 i Tellhed 2021

¹⁰⁹ Breda m.fl. 2020 i Tellhed 2021

FÖRKLARINGSFAKTORER BAKOM KÖNSBUNDNA UTBILDNINGSVÄL

Forskningen som syftar till att fördjupa kunskapen om könsskillnader i utbildningsväL är omfattande och varierar beroende på ansats och akademiskt område. I detta kapitel presenteras centrala förklaringsfaktorer som förekommer i rapportens samlade underlag.¹¹⁰ Förklaringsfaktorerna har tematiserats och ordnats i tre nivåer – samhällelig, organisatorisk och individuell – baserat på var de har sin huvudsakliga hemvist.¹¹¹ Anledningen är att underlätta en analys av vilken typ av åtgärder som kan tänkas verkningsfulla i förhållande till olika förklaringsfaktorer. Indelningen är ungefärlig då få teoretiska modeller eller empiriska underlag som ingår i underlaget uteslutande fokuserar på individuella, organisatoriska eller samhälleliga faktorer.

3.1 FAKTORER PÅ INDIVIDUELL NIVÅ

En stor del av studierna undersöker utbildningsväL med huvudsaklig utgångspunkt i individbaserade faktorer. Hit hör studier som behandlar vilken roll individens intressen och förmågor spelar i valet av utbildning samt vilken påverkan socioekonomiska faktorer, uppväxtvillkor och inflytande från omgivningen har i övrigt.

¹¹⁰ Utgångspunkt har främst tagits i de två forskningsöversikter som tagits fram på uppdrag av Jämställdhetsmyndigheten och som återfinns som bilaga 2 och 3. Ytterligare kunskapsunderlag som bedömts vara relevanta har också använts.

¹¹¹ Sociologisk indelning som möjliggör studiet av individer, institutioner och samhällen, samt relationer mellan dessa nivåer. Se exempelvis Bronfenbrenner 1996

Förmågor och intresse

Mycket talar för att könsskillnader i utbildningsval inte är resultatet av biologiskt förutbestämda och skilda begåvningsprofiler hos flickor och pojkar. En omfattande forskningslitteratur kring psykologiska könsskillnader, baserad på studier av hjärnans uppbyggnad och funktion, individers prestationer i förmågetest, beteendeobservationer och självskattningsstudier, har under senare år vägts samman i metaanalyser¹¹². Resultaten visar att könsskillnaderna till övervägande del är så små att det i stället är mer korrekt att tala om ”könsligheter” på grupp- och individuella skillnader.¹¹³

Hittills har det, enligt Tellhed, varit svårt att bedöma i vilken mån de små könsskillnader som faktiskt kan observeras på grupp- och individnivå förklaras genom arv eller miljö. Hjärnans plasticitet innebär att dess struktur ständigt förändras och anpassar sig efter erfarenheter och inläring, vilket också betyder att olika förmågor kan stärkas genom övning. Pojkars generellt bättre prestationer avseende spatial förmåga¹¹⁴, liksom flickors generellt bättre läsförståelse och språkförmåga, är exempel på förmågor som kan sammanhålla med övning i exempelvis bollsporter och datorspel respektive läsning.¹¹⁵ De senaste årens forskningsresultat gällande könslighet och kopplingen mellan hög förmåga och övning är av stor vikt att sprida, menar Tellhed, mot bakgrund av att betoningen av könsskillnad har visat sig påverka skolelevs föreställningar om den egna förmågan.¹¹⁶

Också Mellén redogör för flera studier som rör kognition och prestation, där flickor som grupp framträder som bredare inriktade med ett större generellt intresse för skola och studier, medan pojkarnas begåvningsprofiler tycks vara mer specialiserade och då främst mot matematikorienterade ämnen.¹¹⁷ Samtliga studier lyfter fram kontextuella faktorer såsom förväntningar och bemötande, snarare än medfödda könsskillnader för att förklara dessa skillnader. Baserat på sitt samlade underlag drar Mellén slutsatsen att en möjlig förklaring bakom pojkars mer

¹¹² Sammanställning av resultat från publicerade vetenskapliga artiklar

¹¹³ Tellhed 2021

¹¹⁴ Särskilt gällande ”mental rotation”, vilket innebär att snurra ett föremål i fantasin och bedöma hur det ser ut från olika vinklar.

¹¹⁵ Petersen & Hyde 2014 i Tellhed 2021

¹¹⁶ Tellhed 2021

¹¹⁷ Till exempel Lekholm & Cliffordson 2008 i Mellén 2021

specialiserade kognitiva profiler är att de kontinuerligt under studietiden både uppmuntras till och ges möjlighet att utveckla specialiserade kunskaper och färdigheter.¹¹⁸

Varken Tellhed eller Mellén finner därmed i sina forskningsgenomgångar stöd för att biologiska skillnader skulle förklara könsskillnader i utbildningsval, utan menar att forskningen huvudsakligen anger sociokulturella förklaringsfaktorer. Flera studier visar också att relativa fördelar kan spela en viss roll, exempelvis flickors och pojkars betyg i naturvetenskapligt orienterade ämnen, relativt deras betyg i samhällsvetenskapliga ämnen.¹¹⁹ En studie visar att kvinnor och män med högre betyg i språk relativt teknik och matematik är mer benägna att välja yrken där språk är centralt. Även det omvända förhållandet gällde för män i studien. Kvinnor tenderade däremot att välja ett språkorienterat yrke oavsett om deras relativa styrka fanns inom teknik och matte.¹²⁰ Det visar att ytterligare faktorer, utöver förmåga, avgör en individs yrkesval. I en annan studie, som utgår ifrån teorin om rationella val, tonas social och kulturell påverkan ned till förmån för en hypotes om att själva valsituationen är fri. Individen gör sitt utbildningsval efter att till exempel ha övervägt vad betygen räcker till, sina individuella styrkor och svagheter samt vilka kostnader och utväxlingar ett visst val innebär i termer av exempelvis investerad tid, förväntad lön och social samhörighet. Eftersom pojkar har sina relativa styrkor i de ämnen som ingår i traditionellt mansdominerade utbildningar och vice versa är orsaken till könssegregeringen enligt denna studie att flickor och pojkar har skilda nyttoalkyler för sina utbildningsval.¹²¹

Samtidigt har faktiska betyg en avgörande betydelse för möjligheterna att välja gymnasieutbildning och högre utbildning. Skolverket konstaterar därför att valet till gymnasier delvis blir en kompromisshandling mellan elevens förutsättningar, önsknings och de faktiska kraven och inträdesreglerna.¹²² I realiteten är det främst elever med de högre betygen som, åtminstone på pappret, åtnjuter alla

¹¹⁸ Mellén 2021

¹¹⁹ Mellén 2021; Tellhed 2021

¹²⁰ Dekhtyar m.fl. 2018 i Tellhed 2021

¹²¹ Jonsson 1999 i Mellén 2021; Skolverket 2004b

¹²² Skolverket 2012d. Bland annat har Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) visat att reformer som höjt behörighetskraven för de nationella programmen lett till att färre elever går ut gymnasiet. IFAU har argumenterat för att det ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är ineffektivt att underkänna elever i den obligatoriska skolan och göra dem obehöriga för gymnasieskolans nationella program (Holmlund m.fl. 2020)

valmöjligheter.¹²³ Flickor har som grupp uppvisat högre betyg än pojkar i både grundskola och gymnasieskola under en längre tid, och sedan 2011 har en högre andel flickor än pojkar uppnått behörighet till nationella program. Läsåret 2020/21 var 83,6 procent av flickorna och 80,6 av pojkarna behöriga till samtliga högskoleförberedande program.¹²⁴ Det finns dock stora skillnader inom grupperna, beroende på föräldrars utbildningsbakgrund, samt mellan skolor och över landet.¹²⁵ Sedan nittioalet har flera politiska åtgärder för att skärpa kraven och höja kvaliteten i gymnasieskolan genomförts, som i stället har inneburit ökade könskillnader när det kommer till fullständig gymnasieutbildning.¹²⁶

Uppfattningar om den egna förmågan

Som framgår ovan är det inte givet att utbildnings- och yrkesval följer en individs faktiska förmågor. I stället har upplevelsen av den egna förmågan ett starkare förklaringsvärde, något som forskningen visar har starka könskonnotationer.¹²⁷ Baserat på teorier som ”Eccles expectancy value theory” (EEVT) och Social ”Cognitive Career Theory” (SCCT), har den socialpsykologiska forskningen empiriskt bekräftat att upplevelsen av den egna förmågan är starkt styrande för om en individ utvecklar ett intresse för ett visst område.¹²⁸

Tellhed m.fl. visar att den viktigaste förklaringen till flickors generellt lägre intresse för STEM-sektorn är en lägre tro på att de skulle klara tekniska utbildningar och yrken, samt en lägre självskattad förmåga inom teknik och matematik. Kompetenssvivel uppmäts däremot inte hos kvinnor som faktiskt har valt en STEM-utbildning, vilket sammantaget leder Tellhed till slutsatsen att tilltro till den egna förmågan är en viktig påverkansfaktor vid rekryteringen till STEM. Mäns underrepresentation inom HEED-sektorn kan enligt samma studie inte förklaras av motsvarande kompetenssvivel. Detta då mäns tilltro till den egna förmågan i relation till HEED, eller till förmågor som traditionellt associeras med femininitet, inte lika tydligt skiljde sig åt från kvinnornas i studien.¹²⁹ Det finns

¹²³ SOU 2020:33 2020

¹²⁴ Skolverket 2021i

¹²⁵ Se exempelvis Heikkilä 2015b; Holmlund m.fl. 2020; SOU 2020:28 2020

¹²⁶ Sjögren 2017

¹²⁷ Tellhed 2021

¹²⁸ Eccles 1994; Lent m.fl. 1994; Lent & Brown 2019 i Tellhed 2021

¹²⁹ Tellhed m.fl. 2017; 2018 i Tellhed 2021

också studier som gör gällande att tilltron till den egna förmågan, tillsammans med andra kontextuella faktorer, även påverkar om en STEM-utbildning fullföljs eller inte.¹³⁰

Flera studier visar att könsstereotypa förhållningssätt till olika ämnesområden grundläggs i mycket tidiga åldrar, något som också förstärks av bemötandet från såväl föräldrar som lärare och jämnåriga.¹³¹ Redan vid tre års ålder har könsstereotypa förhållningssätt till teknik observerats hos barn och vid sex års ålder har forskare iakttagit könsskillnader i intresse för tekniska utbildningar. Den könsskillnaden ökar sedan under grundskoleåren.¹³² En ännu opublicerad studie av Tellhed m.fl. visar att flickor med utländsk bakgrund har en betydligt mindre könsstereotyp syn på teknik jämfört med barn med svensk bakgrund, vilket också visar vikten av att analysera kön i relation till andra bakgrundsvariabler.¹³³

Tendensen att könsstereotypa uppfattningar om olika ämnesområden förstärks med åldern har i vissa studier relaterats till gymnasieskolans utformning och motiverat interventioner före högstadiet, i syfte att exempelvis tidigt stärka flickors intresse för STEM.¹³⁴ Då även internaliseringen av könsstereotypa föreställningar om kompetens tycks grundläggas mycket tidigt menar Tellhed att tidiga interventioner som exempelvis stärker flickor att utveckla en korrekt bild av sina kompetenser och yrkespotential är av stor vikt.

Kvinnors kompetenssvivel förklaras i delar av forskningslitteraturen med hjälp av ”Stereotype threat theory”. Enligt den kan exempelvis vetskapen om att gruppen du tillhör betraktas som sämre än andra på en förmåga ge upphov till ett så kallat ”stereotypshot” hos individer.¹³⁵ Stereotypshot sätts i samband med en rad psykologiska effekter som både kan sänka individens prestationer tillfälligt och få den att vilja fjärma sig ett område där gruppen stereotypiseras negativt. Kvinnor uppges oftare uppleva stereotypshot än män. Ett par studier har även visat att ett upplevt stereotypshot spelar roll för förmågan att bedöma den egna prestationen.¹³⁶

¹³⁰ Se t.ex. Rundgren m.fl. 2019 i Mellén 2021

¹³¹ Jansson & Sand 2021; Tellhed 2021

¹³² Jansson & Sand 2021; Tellhed 2021

¹³³ Tellhed m.fl. 2021

¹³⁴ Brandell & Staberg 2008 i Mellén 2021; Tellhed 2021

¹³⁵ Liu m.fl. 2021; Pennington m.fl. 2016; Spencer m.fl. 2016 i Tellhed 2021

¹³⁶ Pillaud m.fl. 2015; Tellhed & Adolfsson 2018 i Tellhed 2021

Flera studier visar även att skolkamrater utgör referenspunkter för jämförelser och värdering av den egna förmågan, vilket utvecklas närmre under nästa rubrik. Under den organisatoriska nivån beskrivs vidare teorier kopplade till olika normer i skolmiljön, som kan erbjuda en fördjupad förståelse för vad könsskillnader i uppskattad förmåga beror på.

Familjebakgrund och omgivning

Flera studier som beskriver socioekonomiska effekter på utbildningsval tar avstamp i skärningspunkten mellan individpsykologiska och sociokulturella faktorer, såsom familjeförhållanden och uppväxtmiljö. Andra studier i detta spann tar i stället sikte på omgivningseffekter utanför hemmet, såsom inflytande från vänner, förebilder och lärare.

Som framgått tidigare har föräldrars utbildningsnivå och utbildningstradition stor inverkan på såväl elevers betyg som utbildningsval.¹³⁷ Av Melléns forskningsöversikt framgår även att högre utbildningsnivå och yrkesstatus hos föräldrarna tycks påverka synen på jämställdhet inom familjen. Exempelvis visar Drylers studie att sannolikheten för normbrytande val ökar om hemmiljön präglas av högt utbildningskapital och en förmodad högre grad av jämställdhet.¹³⁸ Nyare studier, menar Mellén, har visat att särskilt flickors och kvinnors utbildningsval är kopplade till föräldrars utbildningskapital och yrke.¹³⁹

Social tillhörighet beskrivs som en viktig förklaringsfaktor bakom könssegregering i utbildning och arbetsliv i teorin ”stereotypes motivation and outcomes developmental model (STEMO).¹⁴⁰ Behovet att passa in socialt är extra intensifierat under tonåren, vilket också sammanfaller med den tid då ungdomar gör sina första utbildningsval.¹⁴¹ Bland annat har ungdomar beskrivit gymnasievalet som ett sorts livsstilsval, förknippat med att finna sin plats och identitet.¹⁴²

¹³⁷ Se exempelvis Bryntesson & Börjesson 2021; Lidegran m.fl. 2014; SOU 2019:65 2019

¹³⁸ Dryler 1998 i Mellén 2021

¹³⁹ Mellén 2021

¹⁴⁰ Master & Meltzoff 2020 i Tellhed 2021

¹⁴¹ Somerville 2013 i Tellhed 2021

¹⁴² A Sandell 2007; Skolverket 2012d

Flera studier i forskningsöversikterna belyser skol- och kamrateffekters betydelse för utbildningsvalet.¹⁴³ Bland annat har studier i Sverige visat att ungdomar oftast har vänner av samma kön och att många förväntar sig att trivas bättre socialt på utbildningar där deras kön är i majoritet. Det har också visat sig att ungdomar kan tänka sig att välja en annan gymnasieutbildning än den de är mest intresserade av, om det betyder att de kan få vara med sina vänner.¹⁴⁴ Men det finns också studier som visar på kamrateffekter när det gäller normbrytande val, då sådana tycks ske i kluster om flera individer.¹⁴⁵

Rosenqvists studie från 2018 visar också att individer av olika kön och etnicitet påverkas på olika sätt av kamrateffekter.¹⁴⁶ Å ena sidan beskrivs elever generellt som mer benägna att söka till en högskoleförberedande gymnasieutbildning om deras skolkamrater också gör det. Å andra sidan kan en högpresterande grupp också sänka uppfattningen om den egna förmågan hos en individ, och i stället minska sannolikheten för en studieförberedande gymnasieutbildning. Mest benägna att sänka sina ambitioner i en högpresterande grupp var flickor med svensk bakgrund. Flickor med svensk bakgrund var också mer sannolika att välja i linje med andra flickor än vad flickor med utländsk bakgrund var.¹⁴⁷

Utöver inverkan från vänner, familj och klasskamrater finns även studier som pekar på andra sammanhang, utanför skolan, som påverkar studievalet. Bland annat visar forskning att ungdomar även blir påverkade av media.¹⁴⁸ I en studie av elever som studerar STEM-utbildningar lyfter exempelvis flickor fram påverkan från filmer och museibesök, medan pojkar betonar science fiction och dataspel.¹⁴⁹

¹⁴³ Dryler 1998; Jonsson & Mood 2008; Raabe m.fl. 2019; Rosenqvist 2018 i Mellén 2021 Lent & Brown 2019; Maltese & Tai 2011; Master & Meltzoff 2020; Rainey m.fl. 2018 i Tellhed 2021

¹⁴⁴ Sinclair m.fl. 2014; 2019 i Tellhed 2021

¹⁴⁵ Mellén 2021

¹⁴⁶ Rosenqvist 2018 i Mellén 2021

¹⁴⁷ Rosenqvist 2018 i Mellén 2021

¹⁴⁸ Master & Meltzoff 2020 i Tellhed 2021; Sandell 2007

¹⁴⁹ Jidesjö m.fl. 2015 i Mellén 2021

Värderingar, attityder och yrkesmål

Vid sidan av faktiska studieresultat, förmågor och värderingen av dessa förmågor finns också studier som visar att könsskillnader gällande yrkesmål och attityder till vad som är viktigt i ett framtida arbetsliv har en viss betydelse för utbildningsvalet.¹⁵⁰

Enligt teorin ”Goal congruity perspective” (GCP) kan individers intresse för olika yrkesvägar påverkas av vilka mål de upplevs fylla.¹⁵¹ Svenska och amerikanska studier som har utgått ifrån Diekmans uppdelning i ”agentiska” respektive ”kommunala” yrkesmål visar liknande könsmönster.¹⁵² För agentiska yrkesmål gäller könslikhet, det vill säga att flickor och pojkar värderar hög status och lön lika högt. När det gäller kommunala mål, som handlar om att hjälpa andra och att göra gott för samhället, uppmäts däremot könsskillnader då flickor skattar dessa mål högre.¹⁵³

Studier visar också att kommunala respektive agentiska mål förknippas med olika yrken och utbildningsområden. Till exempel föreställer sig svenska skolelever i årskurs 9 att teknikprogrammet på gymnasiet ger mindre möjligheter att hjälpa andra och göra gott i framtiden jämfört med det samhällsvetenskapliga programmet. Eleverna upplevde vidare att program med jämn könsbalans, som ekonomi och natur, gav goda möjligheter att både få hög lön och status samt möjlighet att göra gott för andra.¹⁵⁴ Liknande resultat nämns i Melléns kunskapssammanställning där studier visar att kvinnor skattar STEM-ämnenas samhällsrelevans högre.¹⁵⁵

Även Skolverket pekar på att skolan är en arena för ungdomars så kallade livsprojekt, det som upplevs som viktigt att förverkliga eller uppnå i livet. I ett forskningsprojekt som Skolverket refererar till beskrivs tre grupper av livsprojekt; Socialt orienterade, traditionella samt individualiserade livsprojekt.¹⁵⁶ En majoritet

¹⁵⁰ Se exempelvis Engström 2018 i Mellén 2021; Tellhed m.fl. 2017 i Tellhed 2021

¹⁵¹ Diekman m.fl. 2017 i Tellhed 2021

¹⁵² ”Agency” - agentiska egenskaper, innefattar att vara bestämd, kompetent och självständig.
”Communion” - kommunala egenskaper, innefattar att vara varm, omtänksam och relationsinriktad

¹⁵³ Diekman m.fl. 2010; 2011; 2017; Tellhed m.fl. 2018; Twenge 1997; 2001 i Tellen 2021

¹⁵⁴ Tellhed m.fl. 2018; Tellhed 2021

¹⁵⁵ Engström 2015; Jidesjö m.fl. 2015; Rundgren m.fl. 2019 i Mellén 2021

¹⁵⁶ Skolverket 2004b. Socialt orienterade livsprojekt (Variabler kopplat till socialt ansvar till exempel ”att stå min familj nära” och ”att bidra till en bättre värld”), traditionella livsprojekt (Variabler som att ”ha ett trevligt hem” och ”tjäna mycket pengar”), individualiserade livsprojekt (Variabler som till

av ungdomarna i projektet uppgav individualiserade livsprojekt som viktigast, men det fanns också skillnader mellan ungdomar beroende på familjens utbildningsbakgrund. Resultaten tyder, enligt Skolverket, på att en trygg social och materiell familjebakgrund ger andra möjligheter att acceptera och hantera olika former av risker och osäkerheter som valen kan medföra.¹⁵⁷

Information och vägledning

I Skolverkets publikation om ungdomars egna uppfattningar om gymnasievalet framkommer att gymnasievalet över lag är förknippat med stress och osäkerhet. Ungdomar lyfter själva fram ett behov av vägledning, information och stöd. Många upplever att det är svårt att överblicka all tillgänglig information liksom att jämföra och värdera olika alternativ.¹⁵⁸ Studie- och yrkesvägledare uppger också att informationsmängden ökat kraftigt, inte minst efter friskolornas inträde och expansion.¹⁵⁹

Studier visar att tillgången till information om utbildningar och yrken skiljer sig åt mellan grupper av elever. Informationen tycks också påverka elever olika. Vad elevernas föräldrar arbetar med, och deras utbildningsbakgrund, spelar roll för utbildningsvalet. Föräldrar kan bland annat förmedla information om yrkesval de känner till och hjälpa barnen med studier i sina expertområden.¹⁶⁰ För grupper av elever som saknar ett starkt utbildningskapital, kulturellt eller ekonomiskt kapital etcetera är det möjligt att avståndet till vissa utbildningar är så långt att det förlorar relevans eller knappt är synligt alls.¹⁶¹

Information om utbildning kan komma från många olika håll, exempelvis från media eller kamrater som framgått ovan. Om många elever funderar på att välja ett specifikt spår exponeras de som är tveksamma för en större mängd information om detta alternativ från sina kamrater.¹⁶² Eftersom uppfattningar om den egna förmågan formas i tidiga åldrar menar Tellhed att skolan är särskilt viktig för ungas

exempel ”att bli respekterad som vuxen” och ”att få utveckla sin personliga identitet och sina talanger”)

¹⁵⁷ Skolverket 2004b

¹⁵⁸ Skolverket 2012

¹⁵⁹ Stenberg 2016

¹⁶⁰ Brolin Låftman 2009 i Tellhed 2021

¹⁶¹ Lidegran m.fl. 2014 i Mellén 2021

¹⁶² Rosenqvist 2018 i Mellén 2021

möjligheter att prova ämnesområden som de inte väljer att fördjupa sig i på fritiden. Intervjuer med studenter på STEM-utbildningar har exempelvis visat att män ofta har utvecklat sitt intresse för teknik och naturvetenskap på fritiden, medan kvinnor säger att skolan har varit viktigare för deras intresse.¹⁶³

3.2 FAKTORER PÅ ORGANISATORISK NIVÅ

Som framgår ovan inkluderas ofta omgivningsfaktorer även i de studier som primärt diskuterar individbaserade förklaringsmodeller. Nedan flyttas fokus ytterligare till studier som undersöker organisatoriska förklaringsfaktorer till könsskillnader i utbildningsval. Hit hör studier som förstår könssegregeringsmönstren som resultat av dagliga praktiker i utbildningsorganisationer. Det handlar om hur studiemiljön påverkas av hur utbildningen bedrivs, utformas och villkoras samt om hur olika identiteter premieras och normaliseras, medan andra underordnas och ges mindre status.

Skilda villkor i könskodade verksamheter

Könssegregeringens historiska rötter beskrevs kortfattat i inledningen till denna rapport, liksom hur mekanismerna separering och hierarkisk värdering kan bidra till förståelsen av könssegregering på arbetsmarknaden. Baserat på bland annat Tillys teorier om hur ojämlikhetsskapande processer i arbetsorganisationer skapas¹⁶⁴ menar Härenstam och Forsberg att det inte primärt är verksamheternas behov som avgör hur arbetet leds och organiseras.¹⁶⁵ I stället finns ett starkt samband mellan könssegregering, styrning och organisering i olika sektorer och arbetsorganisationer, där kvinnligt kodade verksamheter har systematiskt sämre förutsättningar. Bland annat skiljer sig finansierings- och ledningsmodeller åt mellan exempelvis kommunal hemtjänst och tekniska verksamheter. Men också regleringen av arbetsmiljön skiljer sig, där skärpningar exempelvis har införts inom bygg- och industriverksamheter samtidigt som det skett en avreglering inom välfärdsverksamheter i samband med kommunaliseringen av skola och

¹⁶³ Shoffner & Dockery 2015 i Tellhed 2021

¹⁶⁴ Tilly beskriver ojämlikhetsskapande processer i arbetslivet i fyra steg. I ett första och andra steg delas människor in i kategorier, varpå respektive kategori förknippas med en viss typ av egenskaper och sysslor. I ett tredje steg organiseras produktionsprocessen på ett sätt som separerar olika sysslor och utförare, vertikalt och/eller horisontellt. I det sista steget värderas, styrs och organiseras arbetet på olika sätt i de separerade sfärerna. Tilly 1999

¹⁶⁵ Jämställdhetsmyndigheten 2021f; Keisu (red) 2020

äldreomsorg. Härenstam och Forsberg pekar vidare på att tillämpningen av styrningsideal inspirerade av den privata marknaden, såsom New public management (NPM), har förstärkt tendensen att definiera välfärdsverksamheter i termer av utgifter och kostnader snarare än tillgångar – något som lett till ytterligare nedvärdering, lägre status och sämre villkor i kvinnokodade välfärdsverksamheter.¹⁶⁶

På motsvarande sätt återfinns den könskodade separeringen och hierarkiska värderingen inom utbildningsorganisationer. Där tar den sig exempelvis uttryck genom gymnasieskolans specialiserade organisering i enlighet med traditionellt kvinnliga och manliga domäner. En specialisering som enligt Mellén och Angervall har bidragit till att förstärka könsskillnaderna i utbildningsval och som hänger samman med marknadens inflytande på skolans utformning.¹⁶⁷ Även de ekonomiska villkoren skiljer sig åt. Bland annat har manligt dominerade gymnasiala yrkesprogram betydligt högre inkomster i genomsnitt jämfört med de program som har en neutral eller kvinnodominerad könsfördelning. Kvinnor utgör endast knappt en tiondel av eleverna på de fem yrkesprogrammen på gymnasiet med högst inkomst.¹⁶⁸ Även i akademien innebär kvinnors och mäns horisontella fördelning mellan ämnen och discipliner även skilda karriärmöjligheter och ekonomiska villkor. Konkurrensen om forskningsfinansiering inom områden där kvinnor i högre utsträckning är verksamma såsom vårdvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora är exempelvis vida större än inom naturvetenskap, teknikvetenskap och medicin.¹⁶⁹

Enligt en studie av Ahnlund och Johansson förstärks könssegregeringen inom omsorgssektorn både i mötet med arbetsmarknadens villkor och under studierna på gymnasieskolans omvårdnadsprogram. Studien indikerar ”läckor” i övergången mellan utbildning och arbetsmarknad, då en mindre andel män än kvinnor visade sig vara fortsatt verksamma inom yrkesområdet efter åtta år. Män uppgav bland annat att de ansåg att deras kunskaper från utbildningen inte togs om hand om på arbetsplatsen. Bland studenterna som gick vidare till högre studier var kvinnor med utländsk bakgrund i majoritet. Enligt studiens slutsatser spelar olika grupper

¹⁶⁶ Jämställdhetsmyndigheten 2021f; Keisu (red) 2020

¹⁶⁷ Mellén & Angervall 2021 i Mellén 2021

¹⁶⁸ SOU 2020:33 2020

¹⁶⁹ Bondestam & Grip 2015; SOU 2011:1 2011; Statskontoret 2014

skilda förhållningssätt till utbildningens och yrkets villkor en central roll för genomströmning, vidare studier och senare etableringsgrad i yrket.¹⁷⁰

Utöver de faktiska villkor som råder i manligt respektive kvinnligt kodade verksamheter tycks även statusen, det vill säga den hierarkiska värderingen i sig, spela en viss roll för drivkrafterna bakom utbildnings- och yrkesvalet. Ovan konstateras att bristande kompetenstro har betydelse för kvinnors underrepresentation inom STEM, men att mäns underrepresentation inom HEED-sektorn inte kan förklaras på motsvarande sätt. I stället föreslår Tellhed att mäns lägre motivation att välja HEED kan sammanhålla med att STEM rankas högre än HEED av såväl kvinnor som män. Genom att söka sig till den av samhället lägre värderade kvinnodominerade sektorn riskerar män således att sänka sin status.¹⁷¹

Identitet och idéer om kön, valfrihet och kompetens i skolmiljön

Studier som bekräftar att naturvetenskap, matematik och teknik generellt tolkas som manliga domäner samt att detta har en viss betydelse för individens identifikation med olika ämnen och senare utbildningsintresse, är återkommande i Melléns och Tellheds forskningsöversikter.¹⁷² Det finns även gott om exempel på hur idéer om kompetens, genialitet, vetenskap och ledarskap kopplas samman med föreställningar om maskulinitet, men också med föreställningar om social klass och etnicitet.¹⁷³

Även i Jansson och Sands forskningsöversikt beskrivs hur underliggande naturvetenskapliga ideal tillsammans med idéer om konkurrens och excellens i utbildning bidrar till att reproducera en maskulin könsmärkning inom STEM-sektorn, samt att elevers och studenters identiteter formas i relation till dessa.¹⁷⁴ Jansson och Sand beskriver även ”innovation” och ”entreprenörskap” som könsmärkta begrepp och praktiker, vilka reproducerar föreställningar om män som särskilt lämpliga och kompetenta entreprenörer och innovatörer. Detta menar de sammanhänger dels med föreställningar om samhällsutveckling och modernitet, dels med det nyliberala inflytandet över universitetet, där näringsliv och akademi förväntas samverka mer än tidigare kring kommersialisering och innovationer.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Ahnlund & Johansson 2011 i Mellén 2021

¹⁷¹ Tellhed 2021

¹⁷² Mellén 2021; Tellhed 2021

¹⁷³ Mellén 2021; Tellhed 2021

¹⁷⁴ Jansson & Sand 2021

¹⁷⁵ Jansson & Sand 2021

I antologin ”Att lyckas i skolan” beskriver Holm och Öhrn hur begåvning könas och ges en upplyft position i svensk grundskola. I fältarbetet fann forskarna att såväl ungdomar som lärare gör en åtskillnad mellan ”hårt arbete” och ”riktig begåvning”, där hårt arbete underordnas begåvning samtidigt som flickors generellt starkare skolresultat kopplas till deras större ansträngningar. Betoningen av begåvnings betydelse, att den associeras med pojkar samt att den inte anses ha en självklar koppling till betyg, innebär att flickornas högre betyg både förklaras och förringas. Detta ska enligt författarna förstås i relation till en annan vanlig diskussion i skolan – den om alla möjligheter att lyckas. Genom att framgången betraktas som nåbar för alla blir den genuina naturbegåvningen än mer upphöjd, varpå ansträngningen snarast ses som ett sätt att dölja brist på talang. Författarna menar att samtidigt som flickor på gruppnivå presterar och anpassar sig väl till det marknadsorienterade skolsystemet, där utvecklingen har gått mot en alltmer konkurrensinriktad och individualistisk praxis, problematiseras och nedvärderas deras betygsframgångar och anpassningar till rådande förhållanden.¹⁷⁶

Sammantaget finns det mycket som talar för att flickor inte bara värderar sin egen kompetens lägre, utan även gör det i förhållande till omgivningens värdering, samt till idéer om kön i relation till och kompetens och olika ämnesområden. I en studie om studenters uppfattningar om matematik på ett naturvetenskapligt gymnasieprogram visar Sumpter att flickor kunde uppvisa ett matematiskt självförtroende samtidigt som de värderade sina prestationer något lägre än pojkarna. Resultatet menar Sumpter kan förklaras med att flickorna förhöll sig olika till matematikområdet beroende på om de utgick ifrån sig själva, eller från sin gruppmedlemsroll som flickor i sina svar.¹⁷⁷

Mellén ser en tydlig tråd löpa genom litteraturgenomgången som handlar om att individualiseringsprocesser och ett ökande fokus på valfrihet i och av skolan tycks få som konsekvens att eleverna skiljer mellan kollektivets begränsningar och individens möjligheter. Eleven formas att förstå sig själv som fri att välja och fri att lyckas. På så vis kan elever både uttrycka medvetenhet om strukturella skillnader i framtidsmöjligheter (exempelvis uttryckt som att flickor som grupp måste arbeta

¹⁷⁶ Öhrn & Holm (red) 2014

¹⁷⁷ Sumpter 2012

hårdare för att lyckas) och samtidigt göra starkt könsnormativa utbildningsval, med hänvisning till sin individualitet och icke-konformitet till könsnormer.¹⁷⁸

Förväntan på att göra egna aktiva val och skapa personliga mål har på ett liknande sätt ökat inom flera samhällsområden. Självskapandet har ersatt det tidigare förutbestämda livsinnehållet.¹⁷⁹ Mellén finner dock att idéerna om individualism och frihet i själva verket tycks bidra till att dölja de strukturella villkor som begränsar individers valmöjligheter.¹⁸⁰

Elevsammansättningens betydelse och formandet av yrkesidentitet

Uppfattningar om yrken och ämnesområden är rörliga, de både formar och formas av individer. Detta betyder, enligt Tellhed, att könsstereotyper som ligger till grund för segregeringen inom ett område också kan försvagas om könssammansättningen förändras.¹⁸¹ Även Witt tar fasta på att könskodningen är föränderlig och pekar på hur ett ämnes kodning samvarierar med sin rekryteringsbas. I Witts studie framgår att studenterna på ett sociologprogram bidrar till att forma utbildningen som en kvinnlig domän, genom sin representation, men även genom sina uppfattningar om och förväntningar på utbildningen.¹⁸²

Flera studier visar hur kön, ämnes- och yrkesidentitet på detta sätt skapas i nära relation till varandra. Flickor och pojkar inordnar sig i normativa femininiteter eller maskuliniteter i samspel med undervisningens utformning och villkor. Klopes studie av gymnasieskolans frisörutbildning visar exempelvis hur frisörutbildningen blir till som ett feminint område och hur elevernas identiteter formas i relation till kön och klass genom undervisningen, och i förhandlingar mellan lärare, kunder och elever. Eleverna positionerar sig som experter på skönhet genom sina yrkeskunskaper, och förväntas vara säljbara entreprenörer, feminina, omhändertagande och respektabla samtidigt.¹⁸³ På ett liknande sätt visar Ledman m.fl. att flickor på olika yrkesutbildningar på gymnasiet både positionerar sig själva och blir positionerade som ”kvinnliga arbetare”. Att flickor inom yrkesutbildningar antar och accepterar en underordnad position samt inordnar sig i

¹⁷⁸ Holm 2014; Klope 2020; Nilsson Lindström 1998; Anna Sandell 2007 i Mellén 2021

¹⁷⁹ Bauman 2002; Skolverket 2004b

¹⁸⁰ Mellén 2021

¹⁸¹ Tellhed 2021

¹⁸² Witt 2009 i Mellén 2021

¹⁸³ Klope 2020 i Mellén 2021

feminina ideal, kan enligt författarna hänga samman med att utbildningarna inte erbjuder några möjligheter att kritiskt reflektera över rådande könsnormer.¹⁸⁴

Ovan har beskrivits hur maskulinitet på ett motsvarande sätt förknippas med andra yrken, utbildningar, positioner och arbetsuppgifter – bland annat genom Jansson och Sand.¹⁸⁵ Författarna diskuterar hur normer kommer till uttryck i förhandlingar om identitet och i lärares interaktioner med elever och studenter på naturvetenskapliga och tekniska utbildningar. Bland annat lyfts studier som synliggör könade normer och mäns tolkningsföreträde på utbildningarna, något som utöver att utbildningarna är mansdominerade, kopplas samman med naturvetenskapliga ideal.¹⁸⁶

Kanter har forskat om minoriteters ställning i organisationer och vilka positioner och roller som formar olika beteenden inom en organisation.¹⁸⁷ Att tillhöra en underrepresenterad grupp i en organisation är enligt Kanter förknippat med flera negativa konsekvenser. Bland annat innebär det en stark synlighet och en ökad sannolikhet att bli betraktad som avvikande och annorlunda. Personer som tillhör en minoritet görs ofta till symboler eller representanter för sin grupp, snarare än att bli sedda som individer. De riskerar också att bli isolerade eller tvingas anpassa sig till majoritetsgruppen. Minoritetsstatusen är dessutom förknippad med ökad stereotypering och en mer kritisk granskning av ens arbetsprestationer, vilket i sin tur kan påverka de faktiska prestationerna negativt. När en minoritetsgrupp blir tillräckligt stor (en kritisk massa) kan dock en gemenskap uppstå, stereotyperingen av gruppen minska och dess inflytande öka.¹⁸⁸

Diskriminerande ämneskulturer och normer

Som framgått ovan är skol- och utbildningsmiljöer centrala platser för formandet av normer och identiteter. Vad som anses rätt eller fel, normalt eller avvikande är under ständiga förhandlingar på utbildningarna. Inte bara i relation till kön, utan även till exempelvis klass, sexualitet, etnicitet/hudfärg och religion.¹⁸⁹ Forskning visar att elever och studenter som på olika sätt faller utanför normen, exempelvis

¹⁸⁴ Ledman m.fl. 2021 i Mellén 2021

¹⁸⁵ Jansson & Sand 2021

¹⁸⁶ Jansson & Sand 2021

¹⁸⁷ Kanter 1977; 1984 i Tellhed 2021

¹⁸⁸ Kanter 1977; 1984 i Tellhed 2021

¹⁸⁹ Se t.ex. Jansson & Sand 2021 samt Klope 2020; Ledman m.fl. 2021 i Mellén 2021

genom att tillhöra det underrepresenterade könet på en könssegregerad utbildning, upplever olika typer av social stress och hinder i studiemiljön. Detta inverkar bland annat på trivselen och kan leda till avhopp.¹⁹⁰ Samtidigt finns exempel på studier som visar att såväl män som vita på gruppnivå, är mindre benägna än andra grupper att till exempel vidkännas ojämlikheter inom STEM-sektorn, samt att de är mer tveksamma till att underrepresenterade grupper stereotyperas negativt.¹⁹¹

Att tillhöra normen kan alltså innebära en svårighet att se sin egen privilegierade position, men det kan också innebära att slippa den synlighet som beskrivs genom Kanter ovan. Enligt en studie av Heikkilä m.fl. skiljer sig upplevelsen av att tillhöra en minoritet på en utbildning åt mellan kvinnor och män. Medan män på kvinnodominerade utbildningar ofta upplever synligheten som positiv eller neutral, vittnar kvinnor på mansdominerade utbildningar i stället om fler negativa upplevelser, som att bli betraktade som mindre kompetenta eller utsättas för sexuella trakasserier.¹⁹² Andra studier har lyft fram att även män kan mötas av fördomar när de befinner sig i minoritet inom vården eller skolan, exempelvis att de inte anses leva upp till maskulinitetsnormer eller genom att misstänkliggöras för pedofili.¹⁹³

Arbetsplatser är ofta organiserade utifrån en hierarkisk arbetsdelning som tenderar att sammanfalla med skillnader i makt och status mellan olika sociala grupper i samhället i stort, exempelvis baserat på kön och etnicitet/hudfärg.¹⁹⁴ Forskning har bland annat visat att det är lättare för män att bli chefer, också inom kvinnodominerade sektorer.¹⁹⁵ I en studie av IT-ingenjörers etablering på arbetsmarknaden menar Holth att förklaringen till att män i större utsträckning än kvinnor når högre positioner och att kvinnor stannar i lågkvalificerade jobb i högre utsträckning än män, har att göra med stegvisa selektionsprocesser, underutnyttjande av kvinnors kompetens samt strukturell diskriminering.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Heikkilä m.fl. 2020; Tellhed 2021

¹⁹¹ Kent m.fl. 2020 i Tellhed 2021

¹⁹² Heikkilä m.fl. 2020; Tellhed 2021

¹⁹³ Bloksgaard 2011; Robertsson 2003; SOU 2004:115 2004 i Tellhed 2021

¹⁹⁴ Wolgast & Nourali Wolgast 2021

¹⁹⁵ Hultin 2003 i Tellhed 2021 Jämställdhetsmyndigheten 2021a

¹⁹⁶ Jansson & Sand 2021

Diskriminering är dock inte alltid uppenbar, medveten och explicit utan kan också ta formen av mer subtila former av aggressioner och kränkningar. Flera studier av hur trivsel och uppsägningar är relaterade till etnicitet/hudfärg har visat att subtila former av negativ behandling, så som brist på hjälpsamhet eller socialt distanstagande, har en större effekt på trivsel och arbetsmiljö än ett öppet rasistiskt bemötande.¹⁹⁷ På samma sätt visar studier att ojämlika strukturer inom akademien inte främst uttrycks i öppen diskriminering, utan i det vardagliga och outsagda, det vill säga genom händelser som isolerade kan framstå som mindre allvarliga.¹⁹⁸ Husu och Kantola har båda beskrivit hur så kallad dold diskriminering i akademien är könad och att denna ofta tar sig uttryck som osynliggörande samt genom brist på inkludering, erkännande och tillgång till information.¹⁹⁹

Skolforskning har länge uppmärksammat att pojkar som grupp dominerar genom att ta störst fysiskt och verbalt utrymme i klassrummet, att pojkar över lag får större uppmärksamhet av lärare samt att det kan finnas olika uppförandenormer för flickor och pojkar som upprätthålls av både lärare och elever.²⁰⁰ En granskning av Skolinspektionen visar att även könsrelaterad utsatthet och otrygghet förekommer i grundskolan. På flera skolor uppges flickor generellt sett vara mindre trygga eller trivas sämre än pojkar. Det finns också platser på skolorna som upplevs som mindre trygga eller tillgängliga av flickor än av pojkar. På många skolor förekommer även sexuella anspelningar, nedvärderande kommentarer eller könsstereotyp och sexualiserat språkbruk.²⁰¹

Att uppleva sig nedvärderad eller diskriminerad utifrån sin sociala identitet, att uppleva sociala identitetshot eller minoritetsstress, har negativa konsekvenser för bland annat hälsan hos den drabbade.²⁰² Det kan också påverka förutsättningarna för, och motivationen till att påbörja och fullfölja studier samt på sikt arbeta inom ett yrke. Som konstaterats tidigare är avhoppsfrekvensen från gymnasieutbildningar större för det underrepresenterade könet, något som bland annat har förklarats av förekomsten av trakasserier, hot, diskriminering, våld samt

¹⁹⁷ Wolgast & Nourali Wolgast 2021

¹⁹⁸ Jämställdhetsmyndigheten 2021e

¹⁹⁹ Jämställdhetsmyndigheten 2021e

²⁰⁰ Skolinspektionen 2020

²⁰¹ Skolinspektionen 2020

²⁰² Blindow m.fl. 2021; Major & O'Brien 2005; Pascoe & Richman 2009; Spitzer & Aronson 2015; Wurm & Hanner 2017 i Tellhed 2021 Jämställdhetsmyndigheten 2021g

socialt utanförskap.²⁰³ Det finns också uppgifter om att elever på yrkesprogram har mer negativa attityder till minoritetsgrupper jämfört med elever på högskoleförberedande program.²⁰⁴

3.3 FAKTORER PÅ SAMHÄLLELIG NIVÅ

Idéer om individualism och valfrihet, om begåvning och kompetens samt könskodning av ämnen och yrken, är alla exempel på och delar av större samhällsströmningar i vår nutid. Ovan har studier beskrivits som visar hur kollektiva idéer som dessa kan få betydelse för utbildningsvalen genom att påverka individers självuppfattning, intressen och förmågor samt organiseringen av utbildning och arbete. Nedan utvecklas ytterligare hur dessa samhällsströmningar samspelar med olika förändringar i utbildningssystemets övergripande organisation, vilket i sin tur haft effekt på utbildningsvalen. Därtill beskrivs vilken inverkan arbetsmarknadsfaktorer har, så som löner och karriärmöjligheter.

Gymnasiereform och skolmarknad – Individualiseringen av skola och utbildning

I avsnittet om den organisatoriska nivån beskrevs att den ökande individualiseringen av samhället har påverkat utbildningsväsendet mot en alltmer konkurrensinriktad och individualistisk praxis.²⁰⁵ Den allt starkare betoningen av den enskilda människan i förhållande till kollektivet är inte unik för utbildningsväsendet utan genomsyrar enligt vissa hela samhället.²⁰⁶ Detta får också konsekvenser för utformningen av beslut som fattas på samhällsövergripande nivå.

Tidigare nämndes att Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) efterfrågat mer kunskap om exempelvis effekter av gymnasiereformen och den ökande konkurrensen från friskolor ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv.²⁰⁷ I och med gymnasiereformen Gy 2011 blev kurserna som krävs för grundläggande behörighet till högskolestudier inte längre obligatoriska utan ett frivilligt tillval. Det har visat sig att det bland annat minskade andelen som sökte till ett yrkesprogram och att

²⁰³ SOU 2015:97 2015a

²⁰⁴ SOU 2015:97 2015a

²⁰⁵ Se exempelvis Mellén 2021; Öhrn & Holm (red) 2014

²⁰⁶ Se exempelvis Bauman 2002

²⁰⁷ SOU 2010:99 2010

minskningen var större bland flickor än pojkar samt bland de som redan innan reformen i mindre utsträckning sökte yrkesprogram.²⁰⁸ Orsakerna till detta kan vara flera. I den Statliga utredningen ”En gymnasieutbildning för alla” lyfts bland annat attityder i samhället i stort, att yrkesprogrammen innebär osäkerhet om högskolebehörighet och att högskoleförberedande program uppfattas som mer generella. Det finns möjligheter att läsa in högskolebehörighet på yrkesprogrammen men det kräver aktiva val.²⁰⁹

I tidigare utbildningsreformer har bland annat Skolverket uppmärksammat att valmöjligheterna och utbildningsvalen har påverkats. I en rapport från 2002 skriver Skolverket att den tydliga könsstruktur som fanns i det gamla linjegymnasiet i stora drag består i programgymnasiet. Alla de pojkdominerade linjerna har i stort sett motsvarigheter i programgymnasiet och domineras av pojkar. När det gäller flickdominerade linjer har antalet utbildningar i programgymnasiet reducerats, tydligast när det gäller de yrkesförberedande utbildningsvägarna. Det finns inte någon direkt motsvarighet på programgymnasiet till linjer som benämndes social, konsumtion, social service, distribution och kontor. Antalet flickor ökade mest på det samhällsvetenskapliga programmet vilket Skolverket tolkade som att ett mindre utbud av program för flickornas del fick till följd att de i en allt större utsträckning valde det samhällsvetenskapliga programmet.²¹⁰

Mellén pekar också på forskningsresultat som visar att relationen mellan kön och programval består trots att intentionen var att minska sociala ojämlikheter genom den stärkta valfriheten.²¹¹ I stället tyder forskning på att den omfattande förändringen gällande skolutbud och specialiseringar har förstärkt utbildningssystemets könssegregerade struktur. Valmöjligheterna är tämligen fortfarande avgränsade från varandra i linje med normer om pojkar som tekniskt begåvade och flickor som sociala och omhändertagande.²¹² Utbildningssystemets indelningar i ämnen, kurser och program bygger fortsatt på uppdelningar i maskulint/feminint, huvud/kropp, naturvetenskapligt/socialt och så vidare. Då reformer av det svenska utbildningssystemet endast i liten utsträckning har sökt

²⁰⁸ SCB 2017; Skolverket 2021j

²⁰⁹ SOU 2016:77 2016

²¹⁰ Skolverket 2002

²¹¹ Fjellman 2019; Thelin 2019 i Mellén 2021

²¹² Mellén & Angervall 2021 i Mellén 2021

upphäva dessa dikotomier genom att ändra utbildningsutbudet fortsätter också reproduktionen av könsskillnader i utbildningsval.²¹³

Mellén visar hur en samhällelig och utbildningspolitisk samtalsordning om ökad individuell valfrihet, som ett svar på den snedvrida rekryteringen till olika utbildnings- och yrkesområden, får konsekvenser för hur utbildningen organiseras. Som exempel använder Mellén och Angervall gymnasieskolans naturvetenskapliga och tekniska program, där den könsmissiga differentieringen reproduceras och i viss mån även förstärks med införandet av specialiserade alternativ.²¹⁴ Det sker i och med att det främst är pojkars specialiserade intressen som matchas av de valmöjligheter som ges.²¹⁵

Framväxten av specialiserade tillval skapar tydligt könsdifferentierade strömmar. Av de flickor som påbörjat gymnasiestudier inom STEM-området, ett studieförberedande natur/tekniskt program år 1995, 1999, 2005 respektive 2009, förblir den största andelen i den naturvetenskapliga huvudfåran medan pojkarna i mycket högre utsträckning specialiserar sig, och då främst inom matematik samt inom datavetenskap och IT. De flickor som specialiserar sig återfinns främst i biologispåret. Överrepresentationen av pojkar inom specialiseringarna ska ses som en konsekvens av att de valmöjligheter som ges fortsatt underbygger föreliggande könsmaktsordningar. Det sker genom den organisatoriska separationen mellan det vetenskapliga intellektet (här främst representerat av matematikspåret) och det kroppsliga omhändertagandet (representerat av biologispåret).²¹⁶ Slutsatsen är i linje med Anderssons forskning kring att ett specialiserat intresse för matematik och naturvetenskap enbart har matchats av de traditionellt mansdominerade programmen.²¹⁷ Forsberg konstaterar vidare att en förändring som med stor sannolikhet bidragit till att pojkarna intagit en isolerad position i utbildningslandskapet är tillkomsten av ytterligare pojkdominerade utbildningar som exempelvis elprogrammets inriktning mot it och teknikprogrammet. Tidigare var programmet en del av det naturvetenskapliga programmet och attraherade därför pojkar från lägre sociala skikt till det naturvetenskapliga programmet. Antalet gymnasieskolor och utbildningar har ökat kraftigt i Stockholmsregionen

²¹³ Mellén 2021

²¹⁴ Mellén & Angervall 2021 i Mellén 2021

²¹⁵ Andersson 1998 i Mellén 2021

²¹⁶ Mellén & Angervall 2021 i Mellén 2021

²¹⁷ Andersson 1998 i Mellén 2021

och konkurrensen mellan gymnasieskolor om elever beskrivs som knivskarp. Elever är inte längre begränsade av administrativa upptagningsområden.²¹⁸ Forsberg menar att det finns en överhängande risk att man tar det kraftigt förändrade utbildningslandskapet till intäkt för att också gymnasiefältet – det vill säga det system av relationer mellan positioner som utgör gymnasieskolans sociala struktur – förändrats i grunden. Studien pekar i stället på att dess grundstruktur är relativt stabil över tid men att de nya marknadsmekanismerna i gymnasieskolan bidragit till att ytterligare dölja de underliggande trögföränderliga sociala dominansförhållandena.²¹⁹ Mellén pekar på att detta är exempel på när idéer om valfrihet omsätts i praktiken och på olika sätt bidrar till att upprätthålla könsskillnader i utbildningsval. Normer och traditioner reproduceras på så sätt än mer obehindrat.²²⁰

Expansion av högre utbildning

Studier visar att expansionen av den högre utbildningen ökade sannolikheten att antas till en högskola utanför storstadsregionerna för elever med lägre betyg och från mindre privilegierade hemförhållanden.²²¹ I en studie av Haley framgår att mönstret har varit att unga med höga skolprestationer flyttat från landsbygden för att läsa vid något av de traditionella universiteten, medan unga med låga skolprestationer eller från studieovana hem i stället flyttat från de större städerna för att påbörja studier vid en högskola. Främst gällde denna ökande sannolikhet för studiens kvinnor. Haley pekar i studien på risken att ungdomar med sämre betyg i glesbygd konkurreras ut vid de lokala högskolorna, av ungdomar från städerna.²²² Att högskolor i allt högre utsträckning har rekryterat studenter från studieovana hem och med lägre skolprestationer, medan det motsatta skett på de traditionella universiteten, har dessutom i kontrast till intentionerna bidragit till en ökad social och meritmässig tudelning av den högre utbildningen. Med högskolornas höga andel av traditionellt kvinnodominerade utbildningar dras slutsatsen att dessa konsekvenser av expansionen var störst för kvinnorna.²²³

²¹⁸ Forsberg 2015 i Mellén 2021

²¹⁹ Forsberg 2015 i Mellén 2021

²²⁰ Mellén 2021

²²¹ Haley 2020b; 2020a i Mellén 2021

²²² Haley 2020b

²²³ Bryntesson & Börjesson 2021; Haley 2020b; SOU 1973:2 1973

Expansionen av utbildningssystemet har å ena sidan skapat flera möjligheter att vidareutbilda sig efter gymnasiet. Å andra sidan tycks den organisatoriska fördelningen av utbildningstyper, med mer professionsinriktade och ofta traditionellt kvinnodominerade utbildningar på de mindre högskolorna, bidra till upprätthållandet av den könsmässiga differentieringen mellan olika utbildningsområden.²²⁴ Lidegran visar att vägarna in på högre utbildning tydligt samverkar med förklaringsfaktorer på individnivå. Högstatusutbildningar på högstatuslärosäten uppfattas som en tydlig väg uppåt i den hierarkiska ordningen. Lidegran hävdar att det finns en manligt kodad utbildningsstrategi, det vill säga klassbaserade sociala grupper och familjers medvetna och omedvetna strävan efter att behålla och/eller förbättra sina positioner samt att motverka att andra grupper flyttar fram sina, som är mer selektiv än den kvinnliga. Det innebär att män som grupp redan tidigt i utbildningssystemet väljer utbildningsprogram, ämnen och kurser som uppfattas som statusbärande. Det får konsekvenser för både den vertikala indelningen mellan kvinnor och män, men också för det horisontella valet av utbildningsområden.²²⁵

Löner och karriärmöjligheter

Att arbetsmarknaden påverkar elevers utbildningsval, och vice versa, har lyfts i flera statliga utredningar. Gymnasieutredningen konstaterade redan 2008 att den könsuppdelade gymnasieskolan är en spegling av hur arbetsmarknaden ser ut i dag och hur den har sett ut historiskt. Utredningen menade att gymnasieskolans utformning har viss betydelse, men att de stora effekterna måste åstadkommas på arbetsmarknaden genom samverkan mellan arbetslivets företrädare.²²⁶ Liknande resonemang förs i senare utredningar.²²⁷ I slutbetänkandet av ”Delegationen för jämställdhet i skolan” (DEJA) konstateras exempelvis att skolan som institution kan ses som spegel av samhället i övrigt. Ojämställda mönster uppstår i skolan, så länge det omgivande samhället inte är jämställt.²²⁸

Som diskuterats ovan kan en stor del av utbildningsexpansionen sedan mitten av nittonhundratalet förklaras av den ökade efterfrågan på högre utbildning bland

²²⁴ Bryntesson & Börjesson 2021

²²⁵ Lidegran 2009 i Mellén 2021

²²⁶ SOU 2008:27 2008

²²⁷ SOU 2008:27 2008; SOU 2015:97 2015b; SOU 2016:77 2016

²²⁸ SOU 2010:99 2010

kvinnor. Bakgrunden är att kvinnor i större utsträckning har börjat söka sig till traditionella och långa professionsutbildningar, vilka tidigare varit tydligt mansdominerade. Det förklaras också av att det för många yrken inom sjukvård, omsorg och utbildning inte längre räcker med en gymnasieutbildning, yrken som i stor utsträckning innehåller av kvinnor med arbetarklassbakgrund.²²⁹ Andelen män har inte ökat på motsvarande sätt till följd av expansionen av utbildningsplatser. Utvecklingen inom högre utbildning och på arbetsmarknaden har generellt varit att flickor och kvinnor har rört sig mot mer mansdominerande utbildningar och yrken. Den ihållande löneskillnaden mellan traditionellt manliga respektive kvinnliga yrken har utpekats som en bidragande faktor till varför det funnits anledning att förvänta sig ett kvinnligt intåg på manliga områden snarare än tvärt om.²³⁰

Statistik har visat att andelen studenter till högre utbildning historiskt har ökat i samband med lågkonjunktur.²³¹ I Melléns forskningsöversikt presenteras studier vars resultat pekar mot att arbetsmarknadens villkor påverkar sannolikheten för män och kvinnor från framför allt arbetarklass att gå vidare till högre studier under en lågkonjunktur. Sannolikheten att gå vidare till högre studier har visat sig minska när konjunkturer börjar gå uppåt, dock enbart för män. Bland annat drar Berggren utifrån detta slutsatsen att kvinnor och män påverkas olika av konjunkturen på grund av den könssegregerade arbetsmarknadens olika villkor.²³²

Vidare visar Berggren att den potentiella rekryteringsbasen till kvinnodominerade utbildningar inom högre utbildning historiskt har begränsats av arbetsmarknadsstrukturer som ger män större möjligheter till anställningar som inte kräver högre utbildning.²³³ Även Holm har i sin forskning pekat på att de lokala arbetsmarknadsstrukturerna, särskilt på landsbygden, har gett större möjligheter för pojkar än för flickor att få ett välbetalt arbete direkt efter gymnasiet.²³⁴ En statlig utredning från 2020 konstaterar att det fortsatt framförallt är yrkesprogrammen inom traditionellt manliga yrkesområden som står för de höga inkomstnivåerna utifrån statistik för individer som lämnade gymnasieskolan 2014 och som inte

²²⁹ Bryntesson & Börjesson 2021; Haley 2020b

²³⁰ Bryntesson & Börjesson 2021; Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2020

²³¹ Se exempelvis Universitetslärares 2009

²³² Berggren 2006 i Mellén 2021

²³³ Berggren 2006 i Mellén 2021

²³⁴ Holm 2014

påbörjat högskolestudier.²³⁵ Liknande resonemang förs av Kimmel som menar att många män, bland annat i och med industrisamhället, inte har ansett sig behöva en utbildning för att få ett bra och välbetalt jobb. I synnerhet inte inom humaniora.²³⁶ OECD visar att liknande mönster även funnits internationellt och poängterar hur pojkar och unga män har haft mindre att vinna på en eftergymnasial utbildning. Detta då det har tenderat att finnas goda arbetsmöjligheter för pojkar med gymnasieexamen, både när det gäller sysselsättningsnivå och lönenivå.²³⁷ Resonemangen om framtida inkomster och utväxling av utbildningen är tätt sammankopplade med de teorier om rationella val som diskuterats i anslutning till förklaringsfaktorer på den individuella nivån.

Löfström menar att samhällets patriarkala struktur har präglat den moderna arbetsmarknadens framväxt.²³⁸ Bakgrunden till dagens könssegregerade utbildningssystem och arbetsmarknad, menar Löfström, är den utestängning som under nittonhundratalets första hälft inte tillät kvinnor att delta i arbetslivet på samma villkor som män. Att arbetsmarknaden en gång etablerades med kön som centralt sorteringsinstrument påverkar enligt Löfström troligen hur tillgängliga vissa jobb eller utbildningar är i praktiken, även om det inte längre finns formella hinder för kvinnor att ta de jobb eller utbildningar de vill ha. Även ”Utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden” hänvisar till historiska förhållanden och menar att könssegregering och diskriminering har byggts in i arbetslivets strukturer.²³⁹ Sextio- och sjuttitalens expansion av kvinnotypiska yrken inom den offentliga sektorn, samtidigt som antalet industriarbeten minskade till följd av strukturomvandling, gjorde det rationellt för kvinnor att välja könstypiska utbildningar.²⁴⁰ Detta menar utredningen vidare har påverkat utbildningssystemet men kan knappast förklara frånvaron av förändringar på längre sikt.²⁴¹

²³⁵ SOU 2020:33 2020

²³⁶ Kimmel 2010

²³⁷ OECD 2021

²³⁸ Löfström 2005

²³⁹ SOU 2004:43 2004

²⁴⁰ SOU 2004:43 2004

²⁴¹ SOU 2004:43 2004

Lokalt utbildningsutbud och den lokala arbetsmarknaden

Geografiska och demografiska förutsättningar samt lokala arbetsmarknadsvillkor har olika konsekvenser för flickors och pojkars utbildningsval.²⁴² Sandell pekar exempelvis i sin avhandling på att den lokala arbetsmarknadsstrukturen bidrar till att forma elevernas val. Antingen ser sig den lokala arbetsmarknaden som en möjlighet, där det går snabbt att få jobb efter avslutade studier, eller som något som måste lämnas för att uppnå framgång.²⁴³ Även Holm pekar på att de lokala förutsättningarna påverkar hur flickor och pojkar ser på betydelsen av en utbildning. Holm menar att de lokala arbetsmarknadsstrukturerna, särskilt på landsbygden, historiskt har gett pojkar större möjligheter än flickor att få ett välbetalt arbete direkt efter gymnasiet. Pojkarna i studien uttryckte också generellt en högre tillförsikt till att ”allt ordnar sig”.²⁴⁴ Studierna visar sammantaget hur elever förhandlar med uppfattningar om och erfarenheter av de lokala villkoren och dess genusordningar när de resonerar om vad som är en framkomlig väg ut i arbetslivet.

I en studie av Rosvall m.fl. framkommer att ungdomar, främst kvinnor, i en kommun där utbudet av olika professioner var något större än i andra kommuner, tycktes göra mindre könsstereotypa val. Ju mer könssegregerad en lokal arbetsmarknad var desto mer könsstereotypa val gjorde eleverna. Forskarna resonerar kring att en anledning till att studiens ungdomar i hög utsträckning väljer gymnasieutbildning i enlighet med platsens villkor är att arbets- och privatliv på små orter är mer integrerat än i storstäder.²⁴⁵ Forskarna understryker dock att detta inte innebär att alla ungdomar från exempelvis landsbygden kan förstås som en homogen grupp utan att platsens sociala nätverk och tradition skiljer sig åt. Mellén visar att relationen mellan den geografiska platsen och det sociala rummet framträder i forskningen som begränsande faktorer i elevernas valhandlingar. Platsen och det sociala rummet osynliggör inte nödvändigtvis helt de alternativ som ligger långt bort, men att det som är närmast uppfattas som mer genomförbart och/eller givande. Vad ”givande” innebär går bortom den ekonomiska aspekten. Att en utbildning uppfattas som givande i relation till det sociala rummet kan till

²⁴² Mellén 2021

²⁴³ Sandell 2007

²⁴⁴ Holm 2014

²⁴⁵ Rosvall m.fl. 2019 i Mellén 2021

exempel innebära att den inte uppfattas som avvikande från etablerade könsnormer i kontexten eller att den ger möjlighet att få leva nära sin familj och sina vänner.²⁴⁶

”Utredningen om planering och dimensionering av komvux och gymnasieskola” konstaterar att huvudmännens konkurrens om elever präglar utbudet av utbildning i gymnasieskolan. Utredningen bedömer sammanfattningsvis att tillgången till gymnasieutbildning ser olika ut för bland annat flickor och pojkar samt för elever boende i olika delar av landet. Utredningen lyfter även att utbudet av yrkesutbildningar i komvux har dominerats av utbildningar som attraherar fler kvinnor mer än män.²⁴⁷ Skolverket har också konstaterat att utbudet av utbildningar och elevers reella valmöjligheter ser olika ut i olika delar av landet.²⁴⁸ Skolinspektionen har konstaterat att de flesta kommuner, även mindre, kan erbjuda ett utbud av de flesta nationella programmen genom samverkan med andra kommuner. Det erbjudna utbudet bygger dock i många fall på elevernas vilja att pendla långt eller till och med flytta.²⁴⁹ År 2018 fanns mindre än hälften av antalet programinriktningar i 42 av de 76 skolpendlingsområdena i landet. Begränsningarna gäller främst inriktningar på de olika yrkesprogrammen.²⁵⁰ Skolverket har lyft att flickor i högre utsträckning än pojkar tenderar att söka sig till utbildningar på andra orter.²⁵¹

Även inom gymnasiesärskolan finns det stora skillnader i utbudet av utbildningar mellan olika regioner. I storstadsregioner samt vissa av de medelstora städernas pendlingsområden finns ett brett utbud innehållandes alla eller nästan alla program. I ett antal mindre städer, utan goda pendlingsmöjligheter till större städer, samt i vissa större städer finns endast ett eller två program.²⁵²

Det är vanligt att yrkesutbildningar på komvux och arbetsmarknadsutbildningar anordnas i samma kommuner. Det är dock skillnad mellan vilka utbildningar som ges inom ramen för vilken organisation. Utbildningsutbudet inom

²⁴⁶ Mellén 2021. För en kunskapssammanställning över den demografiska utvecklingen i Norden, med särskilt fokus på genusperspektivets tillämpning och betydelse för frågorna se exempelvis *Genusperspektiv på regionala utmaningar, regionalpolitik och demografisk utveckling i en nordisk kontext - En kunskapsöversikt*, NIKK 2020

²⁴⁷ SOU 2020:33 2020 Se även Skolverket 2012a

²⁴⁸ Skolverket 2013a

²⁴⁹ Skolinspektionen 2018a

²⁵⁰ SOU 2020:33 2020

²⁵¹ Skolverket 2013b

²⁵² SOU 2020:33 2020

arbetsmarknadsutbildningen är mer inriktat mot mansdominerade yrkesområden medan yrkesutbildningar på komvux är inriktat mot kvinnodominerade yrkesområden. Utbudet av utbildning påverkar könssegregeringen och innebär bland annat att män i högre grad får möjlighet till försörjning genom aktivitetsstöd under sin utbildningstid, medan kvinnor i högre utsträckning behöver försörja sig genom studiemedel vilket riskerar att bland annat leda till att kvinnor får högre studieskulder än män.²⁵³

²⁵³ Kommission för jämställda livsinkomster 2021; SOU 2019:3 2019; SOU 2020:33 2020

ÅTGÄRDER FÖR ATT MINSKA KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Hur olika samhällsproblem förstås i en politisk kontext får stor betydelse för vilka lösningar som söks och åtgärder som presenteras. Föregående kapitel gav en redogörelse för centrala förklaringsmodeller bakom könsbundna utbildningsval, som finner stöd i forskningen på området. Vad som får genomslag och omsätts i politisk handling varierar över tid. Detta kapitel redogör för ett urval av politiska initiativ och åtgärder som har vidtagits under de senaste årtiondena för att minska könsskillnader i utbildningsval. Avsikten är att undersöka relationen mellan åtgärderna och de forskningsbaserade förklaringsfaktorer som presenterades i föregående kapitel, till grund för utformningen av framtida åtgärder.

4.1 FORSKNING OCH UTVÄRDERING OM ÅTGÄRDER SAKNAS

Genom åren har en rad nationella åtgärder vidtagits för att adressera jämställd utbildning och könsskillnader i utbildningsval. Flera av dessa har haft karaktären av särskilda åtgärder i form tillsatta utredningar samt förändringar av myndighetsuppdrag, läroplaner och andra styrdokument. Riktade satsningar på flickor och teknik samt studie- och yrkesvägledning har också genomförts. Därtill har frågorna adresserats inom ramen för olika satsningar på jämställdhetsintegrering. Uppdragen har i hög grad riktats till statliga aktörer med centrala samordnande och stödjande funktioner inom utbildningssystemet, såsom exempelvis Skolverket, Skolinspektionen, Myndigheten för yrkeshögskolan, Universitetskanslersämbetet och Universitet- och högskolerådet.

Samtidigt som könssegregeringen varit en prioriterad fråga har den i allt väsentligt visat sig bestå. Segregeringsmönstren har visserligen förändrats över tid, men

omskapats och ständigt tagit sig nya uttryck.²⁵⁴ Mot denna bakgrund blir det särskilt viktigt att undersöka i vilken mån olika typer av vidtagna åtgärder är verkningsfulla. Tellhed och Mellén konstaterar båda i sina forskningsöversikter att åtgärder som syftar till att motverka könsbundna utbildningsval sällan har utvärderats vetenskapligt eller varit föremål för systematisk forskning.²⁵⁵ Denna slutsats har även dragits av exempelvis Tillväxtverket och UKÄ.²⁵⁶

4.2 SATSNINGAR PÅ ATT ÖKA FLICKORS INTRESSE FÖR TEKNIK OCH NATURVETENSKAPLIGA ÄMNEN

Bland de särskilda åtgärder som vidtagits för att bryta könsbundna utbildningsval återfinns ett antal riktade satsningar med fokus på att öka flickors och unga kvinnors intresse för tekniska och naturvetenskapliga yrken och utbildningar. Flera kan härledas till åttio- och nittiotalen eller tidigare, men exempel finns även i närtid på både statliga satsningar och lokala projekt med denna inriktning. Sedan sjuttioalet har det även förekommit vissa initiativ för att öka mäns andel inom exempelvis lärar- och förskolläraryrkena.²⁵⁷ Skolverket konstaterade dock i en kartläggning av dessa att nationella samlade insatser har saknats samt att de som genomförts inte har lett till någon bestående förändring.²⁵⁸

Under åttio- och nittiotalen pågick arbetsmarknadsprojekt med det övergripande syftet att minska arbetslösheten genom att uppmuntra till arbete inom ett för könet traditionsbrytande yrkesområde, de så kallade ”brytprojekten”.²⁵⁹ Nästan samtliga utbildningsinsatser handlade om att öka flickor och kvinnors intresse för teknik och naturvetenskapliga ämnen. I samma anda avsatte regeringen särskilda medel i 1985 års budgetproposition till teknikkurser för flickor. Det uttalade syftet var att öka deras intresse och självförtroende i relation till naturvetenskapliga och tekniska utbildningar. Satsningen innebar att kommunerna under flera år kunde arrangera

²⁵⁴ Se bland annat SOU 2005:66 2005 för resonemang om könssegregerad arbetsmarknad

²⁵⁵ Tellhed 2021; Mellén 2021

²⁵⁶ Tillväxtverket & Universitetskanslerämbetet (UKÄ) 2021

²⁵⁷ Främst i form av rekryteringskampanjer, preparandkurser för arbetslösa män samt nätverk för studerande och yrkesverksamma män i förskolan.

²⁵⁸ Skolverket 2012c

²⁵⁹ Brytprojekten utgjordes dels av ett stort samnordiskt projekt lett av Nordiska ministerrådet, dels av projekt på den svenska arbetsmarknaden vilka drevs av Arbetsmarknadsverket och Arbetsmarknadsstyrelsen SOU 2004:43 2004.

teknikkurser för flickor, främst i form av sommarkurser. Konkreta resultat i form av effekter på utbildningsvälen är svåra att utvärdera isolerat från andra påverkansfaktorer. Sedan nittiotalet har dock andelen flickor på naturvetenskapsprogrammet stigit successivt.²⁶⁰ I en utvärdering av teknikkurserna skriver Skolverket att det inte går att koppla sommarkurser till ett ökat antal flickor på tekniska utbildningar i en given kommun, men att helhetsomdömena är mycket positiva. Slutsatsen dras att det med relativt små medel går att väcka flickors intresse för teknik.²⁶¹

Likande ambitioner går att urskilja i de förtydliganden och förstärkningar som regeringen beslutade om 2018 gällande läroplaner, kursplaner och ämnesplaner för grundskolan och gymnasieskolan. Förändringarna syftade till att tydliggöra skolans uppdrag att stärka elevernas digitala kompetens, bland annat genom att införa programmering i undervisningen. I regeringens handlingsplan för jämställda livsinkomster framgår att satsningen syftar till att tidigt väcka, inte minst flickors, intresse och lust för tekniska frågor för att med tiden få fler att söka sig till tekniska utbildningar.²⁶² Forskare följer upp hur reformen påverkar barns syn på teknik.²⁶³ Ytterligare ett led i satsningen är att Skolverket har tagit fram fördjupade texter kring det centrala innehållet i ämnet teknik, vilka ska fungera som stöd för lärare vid planering och genomförande av arbetsområden i teknik. I texterna ingår även delar om genus och teknik.²⁶⁴

Utöver riktade statliga satsningar bedrivs även lokala projekt med syftet att bland annat öka antalet kvinnor som studerar inom STEM-sektorn. Jansson och Sand har genomfört en inventering av nordiska initiativ för att bryta snedrekryteringen till STEM-området.²⁶⁵ Initiativen som beskrivs drivs inte sällan i samverkan mellan lärosäten, organisationer och företag inom industri, teknik och it. De tycks huvudsakligen vara orienterade kring att erbjuda förebilder, mentorskap, nätverk, mötesplatser och praktiska erfarenheter. Vissa initiativ syftar till att inspirera flickor redan på lågstadiet med hjälp av förebilder. Andra initiativ syftar till att ge kvinnor förutsättningar att prova på teknik på exempelvis temadagar, praktik inom

²⁶⁰ SOU 2004:43 2004

²⁶¹ Skolverket 2004a; 2008

²⁶² Regeringen 2018

²⁶³ Tellhed & Björklund 2020

²⁶⁴ Skolverket 2021d

²⁶⁵ Jansson & Sand 2021

högre utbildning eller via företag. Några av initiativen drivs av organisationer som på olika sätt verkar för att barn och ungdomar ska lära sig att programmera, med särskilt fokus på att uppmuntra och stödja flickors intresse för programmering.²⁶⁶

Delar av satsningarna med inriktningen på flickor och teknik kan sägas vara motiverade utifrån den redovisade forskningen som rör kompetenssvivel samt kunskapen om att kompetens främst uppnås genom upprepad övning. Satsningarna kan också sägas riktas rätt utifrån att det är flickor som enligt forskningen i första hand uppvisar kompetenssvivel i relation till STEM- ämnen samt i högre grad än män upplever stereotypot. I föregående kapitel har också forskning redovisats som visar att minoritetsstress kan minska, och inflytandet öka, när gruppen växer och bildar en ”kritisk massa”.²⁶⁷ Forskning visar också att studenternas sammansättning har betydelse för ämneskulturen på en utbildning samt att könsnormer grundläggs i tidiga åldrar, vilket motiverar tidiga interventioner.²⁶⁸

Men det förekommer också kritik, dels mot att lösningen på könssegregeringen uteslutande söks hos den ena halvan av arbetskraften, dels mot att själva problemförståelsen bakom satsningarna har en bristande maktanalys.²⁶⁹ I stället för att förändra de strukturella faktorer som gör valet av en manligt dominerad studie- och arbetsmiljö oattraktivt, menar kritikerna att fokus riktas mot kvinnor som individer. Genom utbildning och andra stödinsatser ska de anpassas till den rådande kulturen. Utgångspunkten är därmed kvinnornas ”bristfällighet”, inte organisationens.²⁷⁰ Jansson och Sand uppfattar denna tendens bland de inventerade insatserna som nämns ovan. Insatserna, menar de, kan visserligen stödja flickor och kvinnor att navigera i utbildningar som kännetecknas av manlig dominans, ämnes- och yrkeskultur, men de leder inte till några större systemändringar inom verksamheterna. Inte heller utmanar de etablerade könade privilegier, hierarkier eller könsnormer kring naturvetenskap, teknik eller matematik i särskilt hög grad. Liknande resultat har även påvisats i forskning.²⁷¹

²⁶⁶ Se till exempel Högskolan i Skövde 2020; Pink Programming 2021; Tjejer kodar 2021

²⁶⁷ Dahlerup 2007; Kanter 1977; 1984 i Tellhed 2021

²⁶⁸ Tellhed 2021

²⁶⁹ Se exempelvis SOU 2004:43 2004

²⁷⁰ Jansson & Sand 2021; Wahl m.fl. 2018

²⁷¹ Jansson & Sand 2021

4.3 SATSNINGAR PÅ STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDNING

Under sjuttio- och åttiotalen tolkades den ojämna könsfördelningen på gymnasieskolans olika linjer liksom flickors och pojkars olika studie- och yrkesval främst som ett informationsproblem.²⁷² Hypotesen var att om ungdomarna via vägledare skulle få tillgång till rätt information så skulle de göra rationella val utifrån arbetslivets behov. Då skulle de välja studievägar som ledde till arbeten med stor efterfrågan.²⁷³ Studie- och yrkesvägledning har även fortsatt haft en central roll i arbetet med att motverka könsbundna utbildningsval. En förbättrad studie- och yrkesvägledning anses på sikt kunna motverka snäva föreställningar och stereotypa idéer om utbildningsval, grundade i sociala normer och eller identitet då just normer och identitet kan vara begränsande.²⁷⁴

Skolan ska enligt läroplanen motverka könsmönster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling.²⁷⁵ Skollagen stipulerar att elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till studie- och yrkesvägledning. Den ska utgå från elevernas behov. Studie- och yrkesvägledning beskrivs i både vid och snäv bemärkelse. Vid bemärkelse avser all den verksamhet som bidrar till underlag inför elevens val, vilka som kan ges av olika personer som finns runt eleven och som kan ge eleven dessa kunskaper. Studie- och yrkesvägledning i snäv bemärkelse ges av studie- och yrkesvägledaren i form av vägledningssamtal.²⁷⁶ Redan i tidiga läroplaner var syftet att elevers val av framtid, utbildning och arbetsliv skulle behandlas i skolans undervisning och i alla ämnen.²⁷⁷ Grundtanken är att eftersom alla utbildningsval görs under osäkerhet så kan vägledning reducera denna osäkerhet samt leda till bättre effektivitet och matchning mellan individen och utbildning och arbetsmarknad.²⁷⁸

²⁷² SOU 2001:45 2001

²⁷³ SOU 2001:45 2001

²⁷⁴ Skolverket 2013a; Stenberg 2016

²⁷⁵ Regleringen av arbetet med studie- och yrkesvägledning återfinns i skollagen (2010:800) och i läroplanerna för respektive skolform. Skolverket har dessutom tagit fram allmänna råd, Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180) om arbete med studie- och yrkesvägledning. Ytterligare reglering finns i förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.

²⁷⁶ Skolverket 2013a

²⁷⁷ SOU 2019:4 2019

²⁷⁸ Stenberg 2016

Under 2017 lade regeringen fram en proposition med förslag till lag om ändring i skollagen, om stärkt koppling mellan skola och arbetsliv. Här beskrivs att det är viktigt att skolan uppmuntrar och främjar att flickor och pojkar ges reella möjligheter att pröva yrken som domineras av det motsatta könet.²⁷⁹

Två år senare, 2019, kom en statlig utredning med ett antal förslag för att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning. Förslagen innefattade bland annat ett förtydligande av vad vägledning är, att den kan vara både individuell och generell samt ska benämnas karriärvägledning, och av elevers tillgång till den individuella karriärvägledningen.²⁸⁰ I samma statliga utredning efterfrågas även en översyn av grundutbildningen till studie- och yrkesvägledare, en översyn som inte gjorts sedan 1984.²⁸¹

I regleringsbrevet för verksamhetsåret 2020 fick Skolverket i uppdrag att se över och utveckla befintliga digitala verktyg för studie- och yrkesvägledning, ett uppdrag som ska redovisas senast februari 2024.²⁸² Tidigare år har Skolverket haft i uppdrag i regleringsbrev att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen. Insatserna skulle fokusera på att stärka jämställdhetsperspektivet för att bidra till att elevernas studie- och yrkesval inte begränsas av kön, social eller kulturell bakgrund.²⁸³ Utbildningspaketet, som kallas ”skola-arbetsliv”, har riktat sig till lärare, skolledare och vägledare från alla skolformer.²⁸⁴ Exempel på andra uppdrag som Skolverket haft under åren är att stödja kommunerna i att utveckla studie- och yrkesvägledningen för målgruppen för kommunal vuxenutbildning.²⁸⁵ Skolverket har också tagit fram metodmaterial för de som arbetar med arbetslivet i undervisningen. Fokus har även legat på att inkludera vårdnadshavare i högre grad än tidigare.²⁸⁶

Under de senaste 15–20 åren har det funnits ett stort antal utredningar, utvärderingar och studier som lyft fram behovet av att utveckla och förbättra

²⁷⁹ Prop. 2017/18:24 2017

²⁸⁰ SOU 2019:4 2019

²⁸¹ SOU 2019:4 2019

²⁸² Utbildningsdepartementet 2019

²⁸³ Utbildningsdepartementet 2016; 2018, Skolverket 2021h

²⁸⁴ Skolverket 2020

²⁸⁵ Utbildningsdepartementet 2019

²⁸⁶ Skolverket 2013a; Wikstrand & Lindberg 2016

studie- och yrkesvägledningen.²⁸⁷ Forskning har pekat på att det saknas entydig definition av studie- och yrkesvägledning vilket försvårat arbetet.²⁸⁸

Skolinspektionen har i sina granskningar beskrivet studie- och yrkesvägledningens roll inom skolväsendet. Myndigheten menar att en återkommande slutsats inom forskningssfären såväl som Skolverkets egna utredningar är att studie- och yrkesvägledningen inte fått det breda genomslag som lagstiftningen åsyftar.²⁸⁹ Skolinspektionen hänvisar till en forskningsöversikt som pekar på att studie- och yrkesvägledning inte prioriteras av huvudmän eller rektorer. De anses inte göra tillräckligt när det gäller styrning och ledning vilket får konsekvensen att ansvaret enbart hamnar specifikt på studie- och yrkesvägledaren.²⁹⁰ Skolinspektionen konstaterar dessutom att kommuner ofta saknar tydliga direktiv för studie- och yrkesvägledningen. Det sker sällan utvärderingar vilket påverkar möjligheterna för ett samlat och gemensamt pedagogiskt arbete. Dessa brister menar Skolinspektionen påverkar förutsättningarna att utveckla elevernas omvärldskunskap och självkännet.²⁹¹

Skolinspektionens tidigare granskningar av studie- och yrkesvägledningen visade att ingen granskad skola hade en uttrycklig strategi för att motarbeta könsbundna eller socialt bundna utbildningsval, och att skolorna saknade ett målinriktat arbete. Bland annat saknade skolorna en tydlig ansvarsfördelning där studie- och yrkesvägledare arbetade på egen hand.²⁹² Studier pekar på att målsättningen med att studie- och yrkesvägledningen ska vara ett ansvar som delas av samtliga anställda på skolan inte verkställs i praktiken. Många studie- och yrkesvägledare upplever en intensifierad arbetsbelastning parallellt med att, vilket också har konstaterats ovan, mängden studiealternativ har ökat.²⁹³ Andra rapporter har konstaterat samma problematik. Den ökade konkurrensen mellan skolor innefattar en svårighet med att särskilja marknadsföring och information. Skolor erbjuder små variationer i utbildnings-program för att profilera sig och locka elever, vilket gör att studie- och yrkesvägledare uppgär att informationsmängden ökat kraftigt.

²⁸⁷ SOU 2019:4 2019

²⁸⁸ Eriksson & Unemo (red.) 2019

²⁸⁹ Skolinspektionen 2019

²⁹⁰ Skolinspektionen 2019

²⁹¹ Skolinspektionen 2019: 10

²⁹² Eriksson & Unemo (red.) 2019; Skolinspektionen 2013

²⁹³ Eriksson & Unemo (red.) 2019; Stenberg 2016

Kvaliteten på informationen från skolor uppges även variera. Studievägledare har i sin tur uttryckt att det leder till svårigheter i att vara opartiska inom ramen för arbetsrollen.²⁹⁴ Antalet studie- och yrkesvägledare per kommunal respektive fristående skola skiljer sig åt. Kommunala skolor har dubbelt så många studie- och yrkesvägledare per elev. Det behöver inte innebära att kommunala skolor erbjuder bättre stöd, dock tycks det saknas kvantitativ forskning i ämnet.²⁹⁵ Skolverket konstaterar att antalet elever per studie- och yrkesvägledare på gymnasial nivå var något mindre än 425 läsåret 2020/21, omräknat till heltidstjänster, i skolor med kommunal huvudman. För fristående skolor gick det närmare 870 elever per studie- och yrkesvägledare, omräknat till heltidstjänster.²⁹⁶ För årskurs 7–9 på grundskolan läsåret 2020/21 var motsvarande antal 443 elever per studie- och yrkesvägledare på skolor med kommunal huvudman och 723 på skolor med enskild huvudman.²⁹⁷

Argument för en utvecklad studie- och yrkesvägledning går att finna utifrån forskningsbaserade förklaringsfaktorer, även om det inte längre ses som den enda lösningen. Mycket tyder på att individer med minst stöd och information hemifrån särskilt skulle gynnas av en väl fungerande studie- och yrkesvägledning.²⁹⁸

4.4 SATSNINGAR PÅ BREDDAD REKRYTERING

Sedan 2001 ska universitet och högskolor enligt högskolelagen aktivt främja och bredda rekryteringen till högskolan.²⁹⁹ Uppdraget motiverades primärt med att mångfalden inom högre utbildning behöver öka och den sociala snedrekryteringen på basis av social bakgrund minska. I centrum stod den selektering som leder till en underrepresentation på högskolan av ungdomar med utländsk bakgrund samt ungdomar till föräldrar från vissa sociala grupper. Ytterligare led i satsningen var att inrätta en rekryteringsdelegation för att stötta relevanta projekt vid lärosätena samt att tillföra stimulansmedel för metodutveckling vid lärosätena. En breddning

²⁹⁴ Angelov m.fl. 2008; Hammargren & Aule 2018

²⁹⁵ Eriksson & Unemo (red.) 2019

²⁹⁶ Skolverket 2021f Se tabell B23 i bilaga 1

²⁹⁷ Skolverket 2021i

²⁹⁸ Stenberg 2016; Tellhed 2021

²⁹⁹ Högskolelag (1992:1434) 1992

av basåret och ett högskoleintroducerande samarbete mellan högskola och komvux ingick också bland åtgärderna.³⁰⁰

Universitets- och högskolerådet (UHR), som bland annat ska informera om högskoleutbildning i syfte att enskilda individer ska kunna göra välvägd utbildningsval, har även uppdraget att stimulera intresset för högskoleutbildning samt att främja breddad rekrytering till högskolan.³⁰¹ I UHR:s analyser av lärosätenas arbete med breddad rekrytering och breddat deltagande pekar myndigheten på att det saknas en enhetlig definition av begreppen.³⁰² Att tolkningsutrymmet är stort ses i sig inte som en nackdel. Snedrekryteringen ser väldigt olika ut på olika lärosäten och möjligheten finns då att lokalt fokusera på de mest centrala aspekterna. Utöver social bakgrund och utländsk bakgrund menar UHR att aspekter som exempelvis stad och land, könstillhörighet, religionstillhörighet, sexuell läggning eller funktionsvariationer kan vara viktiga att analysera när det gäller övergången till högskolan.³⁰³ I många fall, konstaterar UHR, saknas dock en lokal operativ definition av breddad rekrytering, grundad i den egna studentpopulationen. Trots att kön är en av de aspekter som oftast kartläggs och att de könsbundna utbildningsvalen upplevs som ett stort strukturellt problem av lärosätena beskrivs relativt få aktiviteter för att bryta könsbundna utbildningsval. Främst genomförs rekryteringsinsatser till skolungdomar, både i grund- och gymnasieskolan, som syftar till att påverka deras attityder på olika sätt, men det förekommer också insatser riktade mot andra grupper. Det handlar om ”öppet-husdagar”, verksamheter med studentambassadörer, informationsinsatser, studiebesök vid lärosätet eller uppsökande verksamhet. UHR noterar en tendens att naturvetenskap och matematik står i fokus för ett större antal aktiviteter än andra ämnesområden. Ett begränsat ämnesfokus menar UHR riskerar att göra bilden av högskoleutbudet smalare än det är och minska breddad rekrytering inom humaniora och samhällsvetenskap. Aktiviteter genomförs också för att behålla studenter så att de fullföljer sin utbildning. De rör ofta utvecklade rutiner för introduktion, stöd och uppföljning under studietiden. Över lag menar UHR att kartläggningarna i högre grad bör handla om olika gruppers villkor på utbildningarna, snarare än enbart deras andel av studentpopulationen.³⁰⁴

³⁰⁰ Riksdagsförvaltningen 2001

³⁰¹ Förordning (2012:811) med instruktion för Universitets- och högskolerådet 2012

³⁰² Universitets- och högskolerådet (UHR) 2014a; 2016

³⁰³ Universitets- och högskolerådet (UHR) 2016

³⁰⁴ Universitets- och högskolerådet (UHR) 2014b

För närvarande pågår en tematisk utvärdering av UKÄ som ska ge en nationell bild över hur lärosätena arbetar med breddad rekrytering samt hur långt Sverige har nått med att öka mångfalden i högskolan och minska snedrekryteringen till den.³⁰⁵ Som en del av detta uppdrag har UKÄ tagit fram en kunskapsöversikt om rekrytering till högre utbildning i de nordiska länderna, 2010–2021.³⁰⁶ Författarna till översikten betonar särskilt vikten av att hålla flera sociala dimensioner aktiva i analysen samtidigt. De pekar bland annat på några potentiella konfliktytor relaterade till breddad rekrytering. Genom kvinnors allt större inträde i högre utbildning har konkurrensen på många utbildningar förstärkts, vilket i sin tur har tenderat att förstärka selekteringen på andra grunder. Följaktligen, menar författarna, kan en breddning exempelvis när det gäller kön få som effekt att de sociala skillnaderna avseende klass förstärks.³⁰⁷

Viktiga utgångspunkter i arbetet med breddad rekrytering och breddat deltagande är alltså de socioekonomiska faktorernas betydelse, med en särskild inriktning på selektering som sker på basis av föräldrars utbildningsnivå och utländsk bakgrund. Lokalt, i synnerhet på starkt profilerade högskolor, kan dock kön vara den mest kännetecknande variabeln hos den underrepresenterade gruppen. Även om UHR menar att studenternas villkor behöver analyseras i högre grad finns exempel på lärosäten som även adresserar faktorer i studiemiljön för att stödja studenterna att fullfölja utbildningen.³⁰⁸

4.5 SATSNINGAR FÖR ATT MOTVERKA BEGRÄNSANDE KÖNSNORMER

Samhällets normer och könsstereotypa förhållningssätt har visat sig vara en förklaringsfaktor till könsbundna utbildningsval. I läroplanen framgår tydligt att skolan har ett ansvar att motverka könsmönster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling. Hur skolan organiserar utbildningen och hur eleverna blir bemötta samt vilka krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till elevernas uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt.³⁰⁹

³⁰⁵ Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021a

³⁰⁶ Bryntesson & Börjesson 2021

³⁰⁷ Bryntesson & Börjesson 2021

³⁰⁸ Universitets- och högskolerådet (UHR) 2016

³⁰⁹ Skolverket 2011

Som förvaltningsmyndighet med ansvar att styra och stödja den svenska förskolan, skolan och vuxenutbildningen har Skolverket ett viktigt uppdrag att stödja förskolan och skolan i exempelvis jämställdhets- och värdegrundsarbete. Skolverket tillhandahåller information och material på sin hemsida.³¹⁰ Skolverket har även haft olika uppdrag att genomföra insatser i syfte att främja jämställdhet i skolväsendet.³¹¹ Uppdragen innefattade bland annat fortbildning och stöd i sex- och samlevnadsundervisningen samt insatser för att stärka kvaliteten och jämställdhetsperspektivet i studie- och yrkesvägledningen.

Exempel på andra särskilda satsningar för att motverka begränsande könsnormer är den dåvarande regeringens satsning 2002 för att utbilda pedagogiskt kvalificerade resurspersoner i jämställdhet och genuskunskap.³¹² Utvärderingar visade att satsningen i delar varit framgångsrik men att det också funnits utmaningar och motstånd.³¹³ Statliga utredningar har dock också pekat på vikten av att arbetet med att främja jämställdhet och bryta könsbundna utbildningsval inte ses som projekt utan en integrerad process.³¹⁴

Förslag har funnits om att förstärka gymnasieskolans värdegrundsarbete. Brister när det gäller värdegrunden har bland annat setts som en förklaring till att minoriteter på en utbildning hoppar av utbildningar. Den statliga utredningen ”Välja yrke” beskriver det som extra viktigt att yrkesprogrammen på gymnasiet har ett aktivt värdegrundsarbete för att förebygga kränkande behandling och trakasserier. Förslagen har handlat om att ge Skolverket och Skolinspektionen tydligare uppdrag kring värdegrundsarbete i gymnasieskolans yrkesprogram.³¹⁵

Inför höstterminen 2022 sker ändringar i skolans läroplaner.³¹⁶ Bland annat byter kunskapsområdet ”Sex och samlevnad” namn till ”Sexualitet, samtycke och relationer”. Innehållets bredd tydliggörs i läroplanerna och undervisningen ska ske återkommande i alla skolformer utom i vuxenutbildningen. Området ska bland annat främja elevernas hälsa och välbefinnande, stärka förmågan att göra medvetna

³¹⁰ Skolverket 2021e

³¹¹ Se exempelvis Utbildningsdepartementet 2011

³¹² Finansdepartementet 2001

³¹³ SOU 2009:64 2009

³¹⁴ Se exempelvis SOU 2010:99 2010

³¹⁵ SOU 2015:97 2015a

³¹⁶ Skolverket 2021k

och självständiga val samt omfatta kunskaper om maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck. Sammantaget ska detta bland motverka diskriminering utifrån kön.³¹⁷ Skolinspektionen har i sina granskningar visat att jämställdhetsfrågor blev mindre framträdande i sex- och samlevnadsundervisningen ju äldre eleverna blev.³¹⁸ Regeringen har dessutom infört nya examensmål i lärarutbildningarna för att stärka arbetet med frågor om identitet, sexualitet och relationer.³¹⁹ Dessutom sker ändringar i läroplanerna för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. Ändringarna har bland annat tydliggjorts att undervisningen ska ge eleverna möjlighet att utveckla kunskaper om könsmönster samt förmåga att kritiskt granska begränsande normer, värderingar och strukturer.³²⁰

Som konstaterats ingår det i skolans grunduppgifter att motverka könsmönster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling.³²¹ Detta är väl motiverat utifrån den presenterade forskningen som bland annat ger att könsstereotypa förhållningssätt till olika ämnesområden grundläggs i mycket tidiga åldrar.³²² Studier har även visat att ett systematiskt jämställdhetsarbete kan ha en öppnande effekt för könsnormer på skolor och i klasser.³²³ Att påverka normerna kring ett ämne på en skola eller i ett klassrum kan i förlängningen påverka flickor och pojkar att göra gränsöverskridande val.³²⁴ Studier visar även att sexuella trakasserier, homosocialitet³²⁵ och diskriminerande strukturer inverkar på studiemiljö och trivsel, vilket kan påverka genomströmningen och leda till att elever som gjort normbrytande val hoppar av sina utbildningar. Det finns dock forskning som visat att skolor sällan arbetar hållbart och långsiktigt med

³¹⁷ Skolverket 2021i

³¹⁸ Skolinspektionen 2018b

³¹⁹ Regeringskansliet 2020b

³²⁰ Skolverket 2021k

³²¹ Skollag (2010:800) 2010

³²² Tellhed 2021; Jansson & Sand 2021

³²³ Heikkilä 2013

³²⁴ Mellén 2021

³²⁵ Människors tendens att favorisera personer som de upplever liknar dem själva, både på arbetsplatser och i privatlivet, och benägenheten att orientera sig mot personer av samma kön Se exempelvis Ibarra 1992; Lindgren 1996; Lipman-Blumen 1976 i Tellhed 2021

jämställdhet.³²⁶ Även Skolinspektionen har i sina granskningar konstaterat brister i arbetet med jämställdhet, bland annat att det sällan bedrivs proaktivt eller systematiskt.³²⁷

4.6 SATSNINGAR PÅ JÄMSTÄLLDHETSINTEGRERING

Över åren har ett flertal satsningar på jämställdhetsintegrering initierats av regeringen. Gemensamt är att de syftar till att stärka aktörers arbete med jämställdhetsintegrering i syfte att nå de jämställdhetspolitiska målen. Då könssegregering i utbildning och arbete är centrala problemområden i jämställdhetspolitiken kan relaterade åtgärder förväntas inom ramen för satsningarna. Bland dem finns de pågående utvecklingsprogrammen Jämställdhetsintegrering i statliga myndigheter (JiM) som inleddes 2013 och som 2021 består av 54 myndigheter, samt Jämställdhetsintegrering i högskolor och universitet (JiHU) som inleddes 2016 och omfattar landets statliga lärosäten, Chalmers tekniska högskola samt Jönköping University. Sedan 2018 har Jämställdhetsmyndigheten regeringens uppdrag att stödja myndigheterna i genomförandet av uppdragen.³²⁸ Centrala aktörer i arbetet med jämställdhetsintegrering är även länsstyrelserna, som ska verka för jämställdhetspolitikens regionala genomslag, samt Sveriges kommuner och regioner (SKR) som i överenskommelser med regeringen har bedrivit flertalet satsningar som ska främja jämställdhet på lokal och regional nivå.³²⁹

I JiM ingår flera centrala aktörer i utbildningssystemet, bland andra Skolverket, Skolinspektionen, Myndigheten för yrkeshögskolan, Universitetskanslersämbetet samt Universitet- och högskolerådet. Till de problemområden som pekas ut i myndigheternas inriktningsdokument för perioden 2022–2025 hör just könsbundna utbildningsval och könssegregering i utbildning. För att åstadkomma förändring på området lyfts samverkan mellan myndigheter inom utbildningsväsendet som viktig.

³²⁶ Heikkilä 2015a; 2019; 2020

³²⁷ Skolinspektionen 2020

³²⁸ Förordning (2017:937) med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten 2017; Arbetsmarknadsdepartementet 2021

³²⁹ Program för hållbar jämställdhet (2008–2013), Modellkommuner (2015–2020), Maskulinitet och jämställdhet (2015–2017), Stärkt jämställdhets- och kvinnofridsarbete på lokal och regional nivå (2018–2020).

En sådan har också initierats under 2021.³³⁰ Återkommande i myndigheternas inriktningsdokument är också insatser som rör studie- och yrkesvägledning.³³¹ Som en del av arbetet för att motverka könsbundna utbildningsval lyfter Skolverket även fram insatser riktade till yrkesprogrammen. Insatser nämns även som ska öka kunskapen i förskola och skola om att elevers självbild och syn på sin egen förmåga främjas med jämställd undervisning och ett jämställt bemötande. Skolverket planerar därtill att följa upp läroplansförändringar för att undersöka om skärpta skrivningar i kurs- och ämnesplaner kan stärka det normmedvetna arbetet.³³² I inriktningsdokumenten finns även insatser för att sprida kunskap och stödja andra aktörer i frågor som rör könsbundna utbildningsval.³³³

I uppdragsformuleringen till universitet och högskolor utgör könsbundna utbildningsval, genomströmning och lika möjligheter till karriärvägar exempel på relevanta områden i arbetet med jämställdhetsintegrering.³³⁴ Beskrivna aktiviteter som har det direkta syftet att bryta könssegregering och könsbundna utbildningsval tycks till stor del överensstämma med arbetet för breddad rekrytering. Det handlar exempelvis om riktade informationsinsatser, inbjudan till studiebesök, översyn och revidering av marknadsföringsmaterial, analyser avseende studentrekrytering och genomströmning samt kvalitativa avhopsanalyser för att finna bakomliggande orsaker till att utbildningar inte fullföljs. Bland aktiviteterna ingår också förändrade arbetssätt vid introduktion av nya studenter samt olika former av stöd i studieteknik och språkverkstäder för att öka förutsättningarna för bättre genomströmning av studenter.³³⁵

På lärosätena förekommer både aktiviteter som uttryckligen syftar till att bryta könsbundna utbildningsval och utvecklingsarbete som indirekt kan ha en påverkan.³³⁶ Några lärosäten tar ett brett grepp om frågan genom att exempelvis arbeta med utbildningens innehåll och genomförande.³³⁷ Flera lärosäten samverkar

³³⁰ Se exempelvis Skolinspektionen 2021; Skolverket 2021g; Universitets- och högskolerådet (UHR) 2021

³³¹ Skolverket 2021g; Universitets- och högskolerådet (UHR) 2021

³³² Skolverket 2021g

³³³ Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH) 2021a; Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021f

³³⁴ Utbildningsdepartementet 2020

³³⁵ Jämställdhetsmyndigheten 2021b

³³⁶ Jämställdhetsmyndigheten 2021b

³³⁷ Se t.ex. Högskolan Väst 2021 och Högskolan i Skövde 2020

också kring frågor som rör sexuella trakasserier genom ”Samverkansprogrammet mot sexuella trakasserier och genusbaserad utsatthet”.³³⁸ Ytterligare exempel på ett utvecklingsarbete som i förlängningen kan bidra till att motverka könssegregering och främja karriärvägar på lika villkor, finns vid Kungliga tekniska högskolan (KTH). Vid sidan av övrig jämställdhetsintegrering har ett projekt bedrivits som riktats enbart till kvinnor för att stärka deras inflytande i förändringsarbetet. Wahl och Holgersson beskriver i en artikel att projektet har bidragit till en upplevelse hos deltagarna av att kunna agera för förändring, grundat i ett kollektivt intellektuellt och känslomässigt stöd – en sorts kollektiv egenmakt. Deltagarna har också vittnat om att de bland annat fått stöd att skilja mellan personliga erfarenheter och strukturella förhållanden.³³⁹ Wahl och Holgersson menar att projektet har stärkt deltagarnas känsla av tillhörighet i organisationen och handlingskraft som förändringsledare, till skillnad från nätverk för underrepresenterade grupper, som enligt tidigare forskning tycks ha förstärkt känslan av isolering från organisationen. Det förklarar Wahl och Holgersson dels med projektets maktperspektiv och interaktiva ansats, dels med de organisatoriska förutsättningarna såsom förankringen hos ledningen i kombination med det samtidiga och omfattande arbetet med jämställdhetsintegrering. Det senare, menar de, har också minskat risken för att kvinnorna ska ges skulden för ojämställdheten och göras ansvariga för att lösa den.³⁴⁰

³³⁸ Ett samverkansprogram initierat av Karolinska institutet, Kungliga tekniska högskolan, Malmö universitet och Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet. Programmet syftar till att etablera forskningsbaserad kunskap om inkluderande arbets- och studiemiljöer samt en hållbar organisering för förebyggandet av sexuella trakasserier och genusbaserad utsatthet i akademien.

³³⁹ Wahl & Holgersson 2021

³⁴⁰ Wahl & Holgersson 2021

Jämställdhetsmyndighetens tidigare uppföljningar av JiHU visar att det finns en gemensam uppfattning bland lärosätena om att förebyggande insatser i relation till de könsbundna utbildningsvalen är en stor utmaning.³⁴¹ Lärosätena menar att de har ett begränsat handlingsutrymme, då valen till högre utbildning grundläggs redan på grundskole- och gymnasienivå. Svårigheterna att hitta långsiktiga lösningar på frågan har också bekräftats i UHR:s uppföljning av ”Delegationen för jämställdhet i högskolan”.³⁴² Då UHR fann det otillräckligt att lärosätena fokuserade på att attrahera det underrepresenterade könet, föreslogs ett bredare angreppssätt, med koppling till utbildningens innehåll, organisering samt akademins funktionssätt i stort. Även om det är tydligt att delar av arbetet inom JiHU har rört sig i denna riktning kvarstår alltså uppfattningen om att förebyggande insatser i relation till de könsbundna utbildningsvalen är en utmaning. Samverkan med aktörer på grundskole- och gymnasienivå lyfts av lärosätena som en möjlig väg framåt.³⁴³

Länsstyrelserna har haft i uppdrag att utveckla länsstrategier för jämställdhetsintegrering, med förlängning till 2022.³⁴⁴ Majoriteten uttrycker omfattande problembeskrivningar som rör ojämställdhet inom respektive län, där könsbundna utbildningsval eller en könssegregerad arbetsmarknad ofta utgör exempel.³⁴⁵ Jämställdhetsmyndigheten har dock konstaterat att det över lag saknas explicita målsättningar som kopplar samman ojämställdhetsproblemen med åtgärder som ska leda till faktiska lösningar.³⁴⁶

Inom ramen för SKR:s satsning ”Män och jämställdhet” (2016–2017) ingick ett särskilt fokus på att utveckla skolans arbete, med utgångspunkt i ojämställdhet och normer för maskulinitet. Till de centrala utvecklingsområdena hörde en genusmedveten studie- och yrkesvägledning för att bredda elevernas valmöjligheter. Bland annat lyfts möten med förebilder som gjort normbrytande yrkesval som ett sätt att bredda elevernas syn på möjliga framtidsvägar.³⁴⁷ En

³⁴¹ Jämställdhetsmyndigheten 2019; 2020

³⁴² Universitets- och högskolerådet (UHR) 2014b

³⁴³ Jämställdhetsmyndigheten 2019; 2020

³⁴⁴ Finansdepartementet 2020; Skr. 2016/17:10 2016

³⁴⁵ Jämställdhetsmyndigheten 2018

³⁴⁶ Jämställdhetsmyndigheten 2018

³⁴⁷ SKR 2018

annan ingång som SKR föreslår är att samarbeta med verksamheter i kommunen som erbjuder ungdomar feriejobb. Bland annat lyfts exempel på hur feriejobbsansvariga i kommunerna samarbetar med studie- och yrkesvägledare för att bland annat locka fler pojkar till arbete i förskolan.³⁴⁸

Utifrån åtgärderna som berörts ovan är det tydligt att arbetet med att bryta könsbundna utbildningsval behöver ske i samverkan. De enskilda aktörernas begränsade handlingsutrymme är också en möjlig förklaring till varför majoriteten av åtgärderna riktas mot individnivån. Som nämnts tidigare finns ett visst empiriskt stöd för vissa riktade insatser. Sannolikt kan även en utvecklad studie- och yrkesvägledning bidra mer än vad som är fallet i dag. Forskning som kopplar samman utbildningsval och genomströmning av studenter med faktorer i studiemiljön, såsom hierarkiska och exkluderande ämneskulturer eller förekomsten av sexuella trakasserier förefaller generellt mindre uppmärksammas. Detsamma gäller organisatoriska förutsättningar som rör resursfördelning och karriärmöjligheter på lika villkor inom olika discipliner och ämnesområden. Exemplet från KTH visar dock att det även genomförs riktade insatser som har fokus på organisationsförändring. Denna förflyttning i ansats hos riktade satsningar – från att utveckla kvinnor till att utveckla organisationer – har också enligt Wahl och Holgersson kunnat observeras i en tidigare studie. Att riktade satsningar kan ha en förändringspotential beroende på hur de utformas har också stöd i viss forskning.³⁴⁹

³⁴⁸ SKR 2015

³⁴⁹ Wahl & Holgersson 2021

SLUTSATSER OCH FRAMÅTBlick

I denna rapport presenteras en sammanställning av kunskap om könsskillnader i utbildningsval för att bidra till en fördjupad förståelse av mekanismerna bakom könssegregeringen inom utbildning. Rapporten redovisar en variation av problemställningar, metoder och resultat. Därtill finns olika teorier, traditioner och vetenskapliga discipliner representerade i underlaget. Materialet visar att det finns en bred palett av förklaringsfaktorer. Dessa beskriver komplexa samspel, bortom linjära orsaks- och verkansrelationer, mellan olika faktorer som rör individers livsvillkor samt organisatoriska och samhällsliga processer och strukturer. Vidare beskrivs ett urval av politiska och andra åtgärder som är inriktade på att bryta könsskillnader i utbildningsval, i syfte att undersöka hur dessa förhåller sig till förklaringsfaktorer som har stöd i forskning. Med utgångspunkt i de mest centrala forskningsbaserade förklaringsfaktorerna, förs i detta avslutande kapitel ett resonemang om möjliga områden att fokusera på i arbetet för en könsintegrerad utbildning.

5.1 KÖNSSEGREGERINGEN – ETT SAMHÄLLSPROBLEM

Flickor och pojkar, kvinnor och män har länge gjort skilda utbildnings- och yrkesval, något som bland annat kan spåras tillbaka till en historisk könsarbetsdelning med rötter i det tidiga industrisamhället. Sedan kvinnors inträde i utbildningssystemet, och på arbetsmarknaden, har könssegregeringen förändrats dramatiskt då den inte längre upprätthålls av formella hinder. Samtidigt har många segregeringsmönster visat sig stabila och svåra att påverka. I dag tar de sig nya uttryck – mellan utbildningar, inom utbildningar och i samtliga delar av utbildningssystemet. Konsekvenserna kan beskrivas ur flera perspektiv. Arbetsmarknadens allt högre krav på arbetskraftens omställningsförmåga, och den utmaning med kompetensförsörjning som råder inom starkt könssegregerade sektorer, gör könsskillnader i utbildningsval till en samhällsekonomisk fråga. Men

könssegregeringen är också en prioriterad jämställdhetspolitisk fråga då den hänger samman med systematiska skillnader mellan kvinnor och män i fråga om ekonomi och hälsa. Kvinnor och män väljer på gruppnivå utbildningar, yrken och branscher som värderas olika högt av samhället. Det får konsekvenser för deras framtida inkomster, karriärmöjligheter och arbetsvillkor. Könsnormativa förväntningar sätter också gränser för vilka intressen, identiteter, yrken och andra livsval som upplevs som möjliga för individer att förverkliga. I denna mening misslyckas fortfarande utbildningssystemet och det omgivande samhället med att motverka könsmönster som begränsar elevers val och personliga utveckling.

5.2 DOMINERANDE FÖRKLARINGAR OCH MÖJLIGT HANDLINGSUTRYMME

I denna rapport betraktas utbildnings- och yrkesval inte som isolerade händelser vid enskilda tillfällen under en individs studietid, utan som resultatet av de samlade erfarenheter som individer gör under studietiden. Olika individuella faktorer, villkor i uppväxt- och utbildningsmiljön och förhållanden i det omgivande samhället påverkar utbildningsvalen både direkt och indirekt. För att bättre åskådliggöra vad som bidrar till könsbundna utbildningsval presenteras faktorer på olika nivåer: Individuell, organisatorisk och samhällelig nivå. Dessa nivåer och faktorer är inte ömsesidigt uteslutande, utan bidrar gemensamt till könssegregeringen i ett komplext samspel. Detta tydliggörs i figur 4 nedan.

Bland de åtgärder som har beskrivits översiktligt i kapitel 4 kan flera olika förändringsstrategier identifieras i relation till de förklaringsfaktorer som framkommit i rapporten. En övergripande tendens, vilket också har konstaterats av tidigare rapporter och utredningar, är att åtgärderna till stor del riktats mot den individuella nivån och att flickors och kvinnors utbildningsval har stått i fokus för utformningen.³⁵⁰ Det följer ett historiskt mönster. Kvinnor har en lång historia av att behöva förändra sina beteendemönster i förhållande till utbildning och arbete. Men också av att aktivt utmana och ifrågasätta traditionella föreställningar och institutionella hinder. Faktiska förbud och begränsningar har ställt krav på kvinnors anpassningsförmåga och flexibilitet i fråga om att fylla olika roller såsom familjeförsörjare eller hemmafru efter behov. Flickor och kvinnor har dessutom i stor utsträckning anträt och anpassat sig till manligt dominerade studiemiljöer och ämneskulturer. I dagens skola med nya krav och villkor presterar flickor väl på gruppnivå.

³⁵⁰Se t.ex. Jansson & Sand 2021; SOU 2004:43 2004; SOU 2005:66 2005

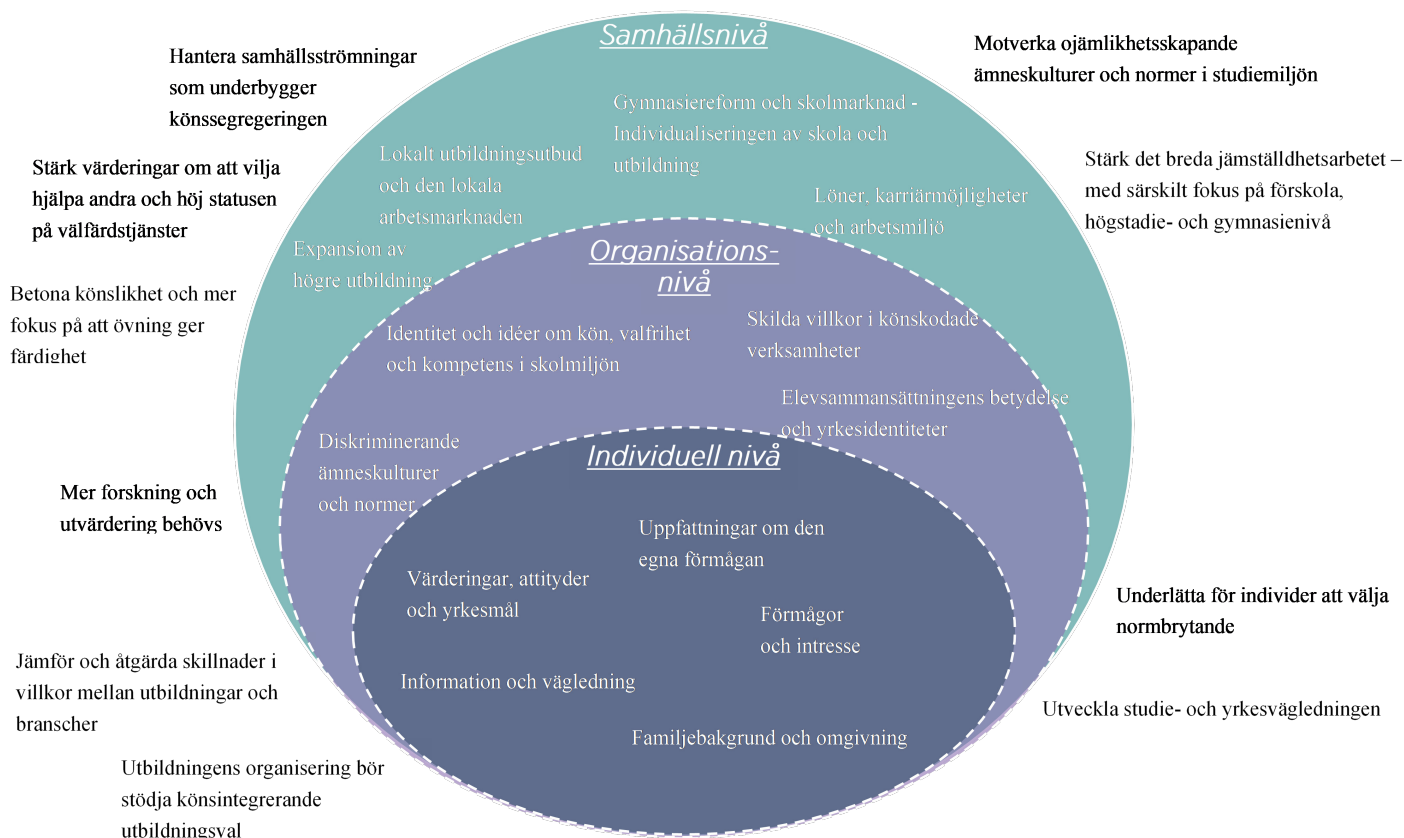
Satsningar på flickor och tekniska och naturvetenskapliga utbildningar och yrken är exempel på riktade satsningar i kapitel 4 som har genomförts i syfte att förändra flickors och kvinnors intressen och val. De går i huvudsak ut på att öka intresset för teknik genom att påverka flickors och kvinnors attityder samt tillit till den egna förmågan. Andra syftar till att öka genomströmningen genom att på olika sätt stödja unga kvinnor på tekniska utbildningar under studietiden.

En annan kategori av åtgärder tar utgångspunkt i socioekonomiska faktorer. Exempelvis bygger ofta åtgärder för att utveckla studie- och yrkesvägledningen på en idé om att guida och kompensera för den brist på information som särskilt vissa grupper antas ha. Även satsningar på breddad rekrytering för att åtgärda social snedrekrytering till högre utbildning tar främst sikte på faktorer såsom utländsk bakgrund och föräldrars utbildningsnivå. Utöver rena rekryteringsinsatser som syftar till att påverka individers attityder och intressen finns exempel på lärosäten som aktivt adresserar strukturella faktorer i studiemiljön, såsom exkluderingsmekanismer, sexuella trakasserier och diskriminering. Sådana insatser är mer sällsynta, men de förekommer både inom ramen för arbetet med breddad rekrytering och jämställdhetsintegrering.

Det finns också exempel på breda politiska åtgärder som tar sikte på att i tidig ålder påverka barns uppfattningar om ämnen, inte minst genom att förskola och skola i sina grunduppgifter uppmåna motverka könsmonster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling. Satsningar har också gjorts på att utbilda pedagogiskt kvalificerade resurspersoner i jämställdhet och genuskunskap och inför 2022 sker förändringar i läroplaner som syftar till att stärka arbetet mot begränsande normer.

Trots att det förekommer initiativ som tar sikte på flera av de faktorer som forskningen menar driver och upprätthåller könsskillnader i utbildningsval består könssegregeringen inom utbildningssystemet. Eftersom det saknas forskningsstöd för att de skilda utbildningsvalen skulle vara biologiskt bestämda, pekar detta mot att åtgärderna antingen inte är tillräckligt kraftfulla eller att de fortfarande inte riktats mot rätt problem. Mer troligt är dock att det handlar om en kombination av dessa förklaringar. Den breda uppsättningen av förklaringsfaktorer visar att det behövs åtgärder på flera nivåer i samhället samt att de involverar flera aktörer i samverkan, såväl inom utbildningssystemet som på arbetsmarknaden. Flera av de åtgärder som redan genomförs kan utvecklas. Det finns emellertid också förklaringsfaktorer som nuvarande åtgärder inte tar hänsyn till i lika hög uträkning och som är svårare att komma åt. Baserat på de förklaringsfaktorer som framkommit i rapporten presenterar Jämställdhetsmyndigheten nedan möjliga områden att fokusera på i arbetet för en mer könsintegrerad utbildning.

Figur 4 Forskningsbaserade förklaringsfaktorer samt möjliga framtida fokusområden

Kommentar: I cirkelarna återfinns forskningsbaserade förklaringsfaktorer som på olika nivåer påverkar utbildningsval både direkt och indirekt. Utanför cirkelarna finns exempel på möjliga områden att fokusera på för att skapa förändring.

Hantera samhällsströmningar som underbygger könssegregeringen

I det samlade forskningsunderlaget framkommer att olika kollektiva idéer och föreställningar som florerar i samhället bidrar till könsskillnaderna i utbildningsval.³⁵¹ Det handlar exempelvis om marknadsinfluerade styrningsideal samt idéer om konkurrens, individualism och valfrihet. Andra starka tendenser är att vissa ämnesområden och yrken ges en särskild könskodning samt att begåvning och kompetens betraktas som specifikt manliga egenskaper. Dessa samhällsströmningar beskrivs få genomgripande konsekvenser på flera nivåer. Dels för organiseringen av utbildningssystemet, dels för olika utbildningars och yrkens status samt organisatoriska villkor.³⁵² Men de har också en psykologisk påverkan på individers uppfattning om sig själva och sina kompetenser.³⁵³ Jämställdhetsmyndigheten menar att det är av stor vikt att kunskapen om de negativa effekter som vissa samhälleliga normer har på könsskillnaderna får spridning på alla nivåer i samhället.

Stärk värderingar om att vilja hjälpa andra och höj statusen på välfärdstjänster

Studier har visat att könsskillnader gällande yrkesmål och attityder, till vad som är viktigt i ett framtida arbetsliv, har betydelse för utbildningsval.³⁵⁴ Att hjälpa andra i sitt yrkesliv och göra gott för samhället skattas något högre av unga kvinnor jämfört med unga män, vilket kan vara en delförklaring till varför fler kvinnor än män söker sig till HEED-relaterade utbildningar och yrken. STEM-sektorn upplevs sämre på att uppfylla dessa syften och bättre på att uppfylla mål som handlar om att göra karriär och få en bra lön, vilket är något som värderas lika högt av unga kvinnor och unga män. Den lägre värderingen av kvinnligt kodade välfärdstjänster har en historisk bakgrund, men forskning visar också att den har förstärkts under senare decennier som en konsekvens av marknadsinspirerade styrningsideal, såsom New public management (NPM).³⁵⁵

Mot denna bakgrund menar Jämställdhetsmyndigheten, i likhet med Tellhed, att det är önskvärt att dels motverka den skarpa uppdelningen i maskulint respektive feminint kodade sektorer, branscher och utbildningar, dels höja statusen hos

³⁵¹ Mellén 2021; Tellhed 2021

³⁵² Härenstam & Björk 2021; Keisu (red) 2020; Mellén 2021

³⁵³ Tellhed 2021

³⁵⁴ Mellén 2021; Tellhed 2021

³⁵⁵ Keisu (red) 2020; Mellén 2021; Skolverket 2013c; Öhrn & Holm (red) 2014

välfärdstjänster och stärka den generella viljan att bidra till samhällsnyttan. Genom att arbeta för förbättrade arbetsvillkor, löner och karriärmöjligheter inom HEED samt betona samhällsnytta och altruistiska mål inom STEM kan den hårda distinktionen mellan könskodade områden luckras upp och den hierarkiska värderingen motverkas. I detta sammanhang är det viktigt att känslan av samhörighet med övriga samhället stärks över lag. I dag saknas i stor utsträckning forskning som prövat hur exempelvis viljan att hjälpa andra och bidra till det gemensamma bästa kan stärkas hos individer.³⁵⁶

Betona könslikhet och mer fokus på att övning ger färdighet

Den samlade bilden av forskningsgenomgången är att könsskillnader i utbildningsval inte beror på biologiskt förutbestämda begåvningsprofiler hos flickor och pojkar. Könsskillnaderna är så små att det i stället är mer korrekt att tala om ”könslikheter” på gruppnivå och individuella skillnader. De små könsskillnader som kan observeras på gruppnivå, som att pojkars begåvningsprofiler tycks vara något mer specialiserade mot främst matematikorienterade ämnen, förklaras i huvudsak med sociala och kontextuella faktorer såsom förväntningar, bemötande och övning av olika förmågor. Däremot har den samhälleliga betoningen av könsskillnad visat sig påverka skolelevs föreställningar om den egna förmågan, vilket i sin tur inverkar på vilka intressen de utvecklar. Därför menar Jämställdhetsmyndigheten, i likhet med Tellhed, att det är viktigt att sprida forskningsresultat gällande könslikhet, snarare än könsskillnad, och att de skillnader som finns mellan könen vad gäller förmågor, i huvudsak kan förklaras av faktorer som går att påverka. Kunskapen om att män och kvinnor är psykologiskt lika och på gruppnivå har liknande förmågor är, skriver Tellhed, viktig för att minska stereotypernas kraft att forma vårt tänkande och våra känslor.³⁵⁷

Vidare bör kunskapen om att färdigheter nås genom övning betonas mer. Jämställdhetsmyndigheten menar, i likhet med Tellhed och Skolverket, att elevers lärande skulle gynnas och självbilden hos negativt stereotyperade grupper stärkas om begåvning sågs som något utvecklingsbart som går att påverka genom exempelvis övning i undervisningen.³⁵⁸ Vid sidan av att aktivt höja statusen på kvinnligt könsmärkta utbildningar och yrken, som föreslås ovan, bör betoning av psykologisk könslikhet och kopplingen mellan hög förmåga och övning kunna

³⁵⁶ Tellhed 2021

³⁵⁷ Tellhed 2021

³⁵⁸ Skolverket 2012b; Tellhed 2021

bidra ytterligare till att luckra upp könade och hierarkiska ämnes- och yrkesnormer. Liksom till att motverka föreställningar om att kompetens och begåvning främst finns hos män.

Möt strukturella problem med strukturella åtgärder

Ovan konstateras att en stor del av åtgärderna tar sikte på att påverka individers intressen och beteendemönster. Jämställdhetsmyndigheten bedömer att vissa åtgärder på individnivå är motiverade med utgångspunkt i den presenterade forskningen. Samtidigt pekar forskning på vikten av att lägga fokus på att ”rätta till organisationerna” framför att ”rätta till individerna” för att komma åt ojämställdhet.³⁵⁹ Detta perspektiv är viktigt i sammanhanget då mekanismer som driver könssegregering på organisatorisk och samhällsövergripande nivå riskerar att förbli intakta även om enskilda individer förändrar sina val. Ett annat skäl är att åtgärder som utgår från generella antaganden om könsspecifika intressen och behov riskerar att förstärka föreställningar om könsskillnad snarare än könslighet, vilket diskuteras ovan. Idéer om individualism och valfrihet tycks också bidra till att dölja de strukturella villkor som begränsar valmöjligheterna. Detta sker bland annat genom att försvåra för individer att resonera kring sina val utifrån strukturella förutsättningar.³⁶⁰ Därmed bedömer Jämställdhetsmyndigheten att ett större fokus bör riktas mot de strukturer och system som både är konsekvenser av värderingssystemen och som understödjer dessa.

Jämför och åtgärda skillnader i villkor mellan utbildningar och branscher

Könskodning av olika utbildningar, branscher och yrken i kombination med en hierarkisk värdering pekas i forskningen ut som bidragande till könssegregeringen. Bland annat visar studier att organisatoriska villkor, såsom studie- och arbetsmiljö, karriärmöjligheter samt olika utbildningars och yrkens status påverkar vilka som söker sig till dem och senare etablerar sig i yrket. En bidragande orsak till att män inte sökt sig till kvinnodominerade yrken i den utsträckning som arbetsmarknaden efterfrågar kan vara att arbetsmarknadsutsikterna i termer av exempelvis inkomst, arbetsmiljö och status inte upplevs som attraktiva.³⁶¹

³⁵⁹ Se till exempel Jansson & Sand 2021; Wahl m.fl. 2018 för vidare diskussion

³⁶⁰ Mellén 2021

³⁶¹ Bryntesson & Börjesson 2021; Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2020

Vid sidan av de tidigare diskuterade förklaringarna kan orsaken till lägre status och sämre villkor i kvinnokodade verksamheter också sökas i de skilda finansierings- och organiseringsmodeller som präglar sektorer med olika könskodning. Jämställdhetsmyndigheten menar i linje med Härenstam och Björk att det behöver göras jämförande systematiska analyser av utbildningar och branscher med olika könskodning, i syfte att synliggöra och åtgärda skillnader i ekonomiska och organisatoriska villkor.³⁶²

Utbildningens organisering bör stödja könsintegrerande utbildningsval

Få reformer av det svenska utbildningssystemet har tagit sikte på att upphäva könssegregeringen i utbildningssystemet. Studier visar snarare att de omfattande förändringar gällande utbud och specialiseringar, som har genomförts i syfte att öka valfriheten, har förstärkt utbildningssystemets könssegregerade struktur.³⁶³ I Mellén och Angervalls studier framkommer exempelvis hur gymnasiereformer kontinuerligt har upprätthållit en uppdelning av valmöjligheterna i enlighet med traditionellt kvinnliga och manliga domäner, vilket har begränsat flickor och pojkars rörlighet inom systemet. De drar därför slutsatsen att det är nödvändigt att genomföra strukturella förändringar i utbildningssystemet gällande hur kunskap organiseras i ämnen, områden och program.³⁶⁴

Även ”Utredningen om planering och dimensionering av komvux och gymnasieskola” menar att dagens utbildningssystem bidrar till att befästa yrkessegregationen.³⁶⁵ Detta sätts i samband med en reaktiv efterfrågestyrning, det vill säga en alltför stor följsamhet gentemot rådande normer. I stället, menar utredningen, behöver avvägningar göras mellan å ena sidan könsnormativ efterfrågan och å andra sidan behoven på arbetsmarknaden. Utredningen pekar på möjligheten att påverka utbudet av sammanhållna yrkesutbildningar, genom kombinationer av olika kurser i ämnen som är relevanta för ett yrkesområde. Dessutom menar utredningen att planering och dimensionering av utbildningarna bör användas för att bland annat motverka exkluderande och hindrande maskulinitetsnormer som finns i flera av de mansdominerande gymnasiala

³⁶² Keisu (red) 2020; Se även Jämställdhetsmyndigheten 2022

³⁶³ Mellén 2021

³⁶⁴ Mellén & Angervall 2021 i Mellén 2021

³⁶⁵ SOU 2020:33 2020

yrkesprogrammen.³⁶⁶ Även ”Delegationen för jämställdhet i arbetslivet” har förespråkat att använda vuxenutbildningen för att mildra könssegregationen på arbetsmarknaden.³⁶⁷

Jämställdhetsmyndigheten kan konstatera att sedan DEJA efterfrågade uppföljning av hur bland annat gymnasiereformen påverkat flickors och pojkars val till gymnasieskolan och högskolan, så har kunskapen delvis ökat.³⁶⁸ Myndigheten menar dock att denna kunskap om hur utbud och organisering av utbildning påverkar utbildningsvalen behöver få spridning, så att gymnasieutbildning, vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildningar i framtiden ska kunna stödja könsintegrerade utbildningsval.

Mer forskning och utvärdering behövs

I forskningsöversikterna framkommer att åtgärder som syftar till att motverka könsbundna utbildningsval sällan har utvärderats vetenskapligt eller varit föremål för systematisk forskning. Detta kan innebära att ineffektiva insatser genomförs och att segregeringsmönstren består. Jämställdhetsmyndigheten menar i likhet med bland annat Mellén, Tellhed, Tillväxtverket och UKÄ att kunskapen om effektiva åtgärder behöver öka.³⁶⁹ Det skulle även vara välkommet med mer forskning som undersöker kön i interaktion med exempelvis etnicitet och socioekonomiska faktorer. Forskning har i hög utsträckning fokuserat på könsskillnader i intresse för STEM-sektorn, men mindre på vad som förklarar pojkars lägre intresse för HEED-sektorn. Att undersöka vad som motiverat normbrytande val till exempelvis omsorgsyrken kan ge ledtrådar till hur dessa drivkrafter kan stärkas. Likaså saknas forskning som förklarar könssegregationen i mansdominerade arbetaryrken och vad som kan göras för öka andelen kvinnor i dessa yrken.

Motverka ojämlikhetsskapande ämneskulturer och normer i studiemiljön

I forskningen finns många exempel på att naturvetenskap, matematik och teknik generellt tolkas som manliga domäner, samt att det förekommer idéer i utbildningsmiljön som kopplar samman kompetens, genialitet och vetenskap med föreställningar om män och maskulinitet. En studie på grundskolan visar exempelvis att både ungdomar och lärare gör åtskillnad mellan ”hårt arbete” och

³⁶⁶ SOU 2020:33 2020

³⁶⁷ SOU 2009:64 2009; SOU 2015:50 2015

³⁶⁸ SOU 2010:99 2010

³⁶⁹ Mellén 2021; Tellhed 2021; Tillväxtverket & Universitetskanslersämbetet (UKÄ) 2021

”riktig begåvning”, där hårt arbete underordnas begåvning, samtidigt som flickors generellt starkare skolresultat förklaras med deras större ansträngningar. Mycket talar för att flickor och pojkar värderar sina kompetenser i relation till omgivningens värderingar. Men de förhåller sig också till idéer om individualitet och valfrihet som nämnts ovan. Flickor tycks enligt vissa studier skilja mellan kollektivets begränsningar och individens möjligheter. De kan därmed både uttrycka medvetenhet om ojämställda strukturer och samtidigt göra starkt könsnormativa utbildningsval, med hänvisning till sin individualitet och icke-konformitet till könsnormer. På detta sätt har föreställningar om kön, kompetens och ämnesnormer visat sig betydelsefulla för individers identifikation med, och senare val av, ämnen och utbildningar – medan idéer om individualism och valfrihet tycks bidra till att osynliggöra dessa maktrelationer.

Forskning visar vidare att elever och studenter som på olika sätt faller utanför normen, genom att exempelvis tillhöra det underrepresenterade könet på en könssegregerad utbildning, upplever olika typer av social stress och hinder i studiemiljön.³⁷⁰ Det inverkar bland annat på trivselen och kan leda till avhopp. Upplevelserna av att tillhöra en minoritet skiljer sig åt mellan kvinnor och män på gruppnivå, men skillnader finns även inom grupperna. Medan män på kvinnodominerade utbildningar ofta upplever en positiv eller neutral synlighet, erfar kvinnor på mansdominerade utbildningar i stället negativ uppmärksamhet och utsatthet.³⁷¹ Det senare är ett känt problem på pojkdominerade yrkesförberedande gymnasieutbildningar.³⁷²

Jämställdhetsmyndigheten föreslår att åtgärder i större utsträckning riktas mot de organisatoriska processer, ämneskulturer och normer som skapar skilda villkor i utbildningen. Det är vidare myndighetens bedömning att diskriminering, sexuella trakasserier och olika exkluderingsmekanismer baserade på kön, klass och etnicitet samverkar och inverkar på möjligheten att bryta segregeringsmönstren i utbildningen.

³⁷⁰ Heikkilä m.fl. 2020; Tellhed 2021

³⁷¹ Heikkilä m.fl. 2020

³⁷² Kock 2019; SOU 2015:97 2015a

Stärk det breda jämställdhetsarbetet – med särskilt fokus på förskola, högstadie- och gymnasienivå

Skolinspektionen har pekat på brister i arbetet med jämställdhet på grundskolan vilka bland annat rör en avsaknad av mål, förankring och långsiktighet. Lärare arbetar mer reaktivt än proaktivt med att exempelvis förändra begränsande könsnormer, och mer aktivt i klassrummet än i skolans övriga utrymmen. Detta gäller särskilt för de högre årskurserna, samtidigt som det främst är i de högre årskurserna som sexualiserat språkbruk och sexuella kränkningar beskrivs. Liksom Skolinspektionen menar Jämställdhetsmyndigheten att jämställdhetsarbetet i grundskolan bör stärkas i dessa avseenden.³⁷³ Det är myndighetens uppfattning att ett systematiskt jämställdhetsarbete kan öppna upp för samtal om könsnormer, diskriminering och sexuella trakasserier, vilket i förlängningen även kan sänka trösklarna för normbrytande utbildningsval. Med utgångspunkt i forskning som visar att normer och värderingar, som driver segregeringsmönstren, grundläggs mycket tidigt, anser Jämställdhetsmyndigheten i likhet med bland annat Skolverket och Tellhed att arbetet behöver genomföras systematiskt och börja redan på förskolan.³⁷⁴ För att väga upp för dessa normer och värderingar krävs sannolikt större och tidigare insatser, snarare än punktinsatser senare i utbildningssystemet. En avgörande del är att verka för vidgade maskulinitetsnormer som även kan rymma omvårdande egenskaper och värderingar om att hjälpa andra i ett senare yrkesliv.

Vid sidan av tidiga interventioner menar Jämställdhetsmyndigheten att en särskild satsning på att utveckla högstadiets och gymnasieskolans jämställdhetsarbete är motiverad. Särskilt viktigt är det att uppmärksamma de hierarkiska och maskulint präglade normer som finns i manligt dominerade ämneskulturer och utbildningsområden. Behovet av att motverka diskriminering, sexuella trakasserier samt att arbeta våldsförebyggande är särskilt stort i de yrkesförberedande gymnasieprogrammen där pojkar är i majoritet.³⁷⁵

Även i uppdragen om breddad rekrytering och jämställdhetsintegrering på landets lärosäten finns ett behov av att i högre grad arbeta för att förändra de könade privilegier, hierarkier och ämnesnormer som finns i studiemiljön. Ytterligare en viktig aspekt är att se till att förutsättningarna för ett strategiskt jämställdhetsarbete är på plats, till stöd för de funktioner som ska bära förändringsarbetet på landets lärosäten.

³⁷³ Skolinspektionen 2020

³⁷⁴ Heikkilä 2013; Skolverket 2021g; Tellhed 2021

³⁷⁵ Kock 2019; SOU 2015:97 2015a

När det gäller arbetet med breddad rekrytering tycks det bedrivas mer aktivt i relation till naturvetenskapliga ämnen och matematik. Jämställdhetsmyndigheten menar att det är av stor vikt att även verka för en breddad rekrytering inom exempelvis humaniora och samhällsvetenskap. Ett begränsat ämnesfokus riskerar få högskoleutbudet att framstå som smalare än det är. Det riskerar dessutom att upprätthålla en hierarkisk värdering av ämnena.

Inom ramen för JiM-programmet (Jämställdhetsintegrering i myndigheter) har skolmyndigheter³⁷⁶ tagit initiativ till samverkan kring könsbundna utbildningsval specifikt, något som Jämställdhetsmyndigheten ser mycket positivt på. Vidare bedöms flera av myndigheternas planerade aktiviteter kunna få betydelse för utvecklingen av arbetet. Dit hör Skolverkets uppföljning av läroplansförändringar samt UKÄ:s tematiska utvärdering av lärosätenas arbete med breddad rekrytering.

Undervisningen behöver stödja könsintegrerade utbildningsval

Som konstaterats ovan har studier visat att flickors intresse för STEM-relaterade områden tenderar att sjunka redan under grundskoleåren, vilket motiverar insatser redan på förskolan.³⁷⁷ Jansson och Sand menar att nyckeln till att utveckla genusmedveten naturvetenskaplig undervisning för barn före skolåldern kan vara en syn på kunskap som kombinerar intuitiva och omsorgsorienterade inslag, med logiska och rationella drag.³⁷⁸ Ett liknande förhållningssätt som utmanar utbildningssystemets dualistiska uppdelningar i maskulint/feminint, huvud/kropp, naturvetenskapligt/socialt och så vidare, bör kunna gälla ytterligare ämnesområden och undervisningen i högre åldrar.

Skolan är vidare en viktig plats för att ge flickor och pojkar möjlighet att prova på ämnesområden som de inte väljer att fördjupa sig i på fritiden.³⁷⁹ Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning menar att alla elever i skolan ska ges stöd för att skapa medvetenhet om sig själva och vilka föreställningar eller normer som ligger till grund för de vägar i livet som den enskilde ser som möjliga. För detta krävs att bland annat att lärarna i undervisningen kontinuerligt utmanar elevernas

³⁷⁶ Centrala studiestödsnämnden, Myndigheten för yrkeshögskolan, Skolforskningsinstitutet, Skolinspektionen, Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Universitets och högskolerådet, Universitetskanslersämbetet

³⁷⁷ Tellhed 2021

³⁷⁸ Jansson & Sand 2021

³⁷⁹ Tellhed 2021

föreställningar och aktivt visar på möjliga framtidsvägar som inte begränsas av bakgrund eller kön.³⁸⁰ Samtidigt tycks ett ensidigt fokus på individer också osynliggöra de strukturella könsmonster som påverkar de enskilda individerna. Jämställdhetsmyndigheten anser, i likhet med Skolinspektionen, att undervisningen därför måste kunna synliggöra och kritiskt granska könsmonster, utan att samtidigt kategorisera individer och förstärka könsskillnad.³⁸¹

Jämställdhetsmyndigheten menar att även generella satsningar på förbättrade skolresultat kan bidra till att luckra upp könssegregeringen. Utöver det uppenbara att skolresultaten sätter faktiska begränsningar för vilka val som är möjliga, visar forskningen att ungdomar med högutbildade föräldrar i högre utsträckning väljer de bredare könsblandade studieförberedande gymnasieutbildningarna. Det finns också studier som visar att barn från privilegierade hemförhållanden är mer sannolika att göra normbrytande val, vilket dels kopplas till ett högt utbildningskapital, dels till att familjerna förmodas ha en positiv inställning till jämställdhet.

Underlätta för individer att välja normbrytande

Ovan argumenteras för att ett större fokus behöver riktas mot organisations- och samhällsnivå. Detta utifrån att åtgärder som uteslutande riktas mot individnivå kan förväntas ha relativt begränsade effekter på strukturella samhällsproblem, samt utifrån risken att de förstärker diskurser om könsskillnader.

Jämställdhetsmyndigheten finner ändå att vissa individfokuserade åtgärder har stöd i forskningen och är motiverade som viktiga komplement till ovan åtgärder. Bland annat tyder studier på att genomströmningen kan gynnas av ett upplevt stöd från omgivningen, genom att elever och studenter som har valt normbrytande väljer att stanna kvar på sina utbildningar. Därtill visar studier att den lokala elevsammansättningen på en utbildning både påverkas av, och i sig påverkar, studiemiljön och ämneskulturen. När en minoritet växer och bildar en kritisk massa kan det innebära att gruppens inflytande ökar, och upplevelsen av minoritetsstress minskar.³⁸² Det är också viktigt att skilja mellan riktade åtgärder som bygger på att individen ska anpassas till omgivningen och åtgärder som har ett maktperspektiv och lägger fokus på organisationsförändring.³⁸³

³⁸⁰ SOU 2019:4 2019

³⁸¹ Skolinspektionen 2020

³⁸² Dahlerup 2007; Kanter 1977; 1984 i Tellhed 2021

³⁸³ Wahl & Holgersson 2021

Jämställdhetsmyndigheten menar att det vid sidan av att långsiktigt arbeta för att studiemiljöer, normer och utbud ska stödja könsintegrerade val är viktigt att underlätta för de enskilda individer som samtidigt gör sina utbildningsval inom det befintliga systemet. Utgångspunkten behöver, likt vad Tellhed förespråkar, vara att åtgärderna ska syfta till att motverka och kompensera individen för de begränsningar och hinder som samhällets könsnormer gett upphov till.³⁸⁴ Myndigheten delar också uppfattningen som Kommissionen för jämställda livsinkomster framför, om att så kallad nudging³⁸⁵ i högre utsträckning kan utforskas som ett sätt att få kvinnor och män att kunna fatta beslut som kan bidra till ökad jämställdhet.³⁸⁶

Riktat stöd och marknadsföring måste bygga på kontextuella analyser

Studier visar att upplevelsen av den egna förmågan, snarare än faktisk begåvning, har större betydelse för varför en individ utvecklar intresse för ett visst ämne. Det som i forskningen kallas för kompetenstvivel har visat sig vara en viktig, eller den viktigaste, förklaringen till unga kvinnors generellt lägre intresse för tekniska utbildningar. Studier visar också att riktade satsningar för att öka flickors matematiska självförtroende och intresse för naturvetenskap och tekniska utbildningar har gett ett visst resultat. Det har medfört att liknande satsningar på att öka pojkars intresse för exempelvis omsorgsyrken har efterfrågats.³⁸⁷ Forskning tyder dock på att mäns underrepresentation inom kvinnodominerande utbildningar, branscher och yrken inte på motsvarande sätt förklaras av kompetenstvivel, utan snarare sammanhänger med strukturella faktorer såsom den lägre statusen, de sämre villkoren och karriärmöjligheterna. Även farhågor om att inte trivas socialt lyfts fram som en faktor.

I sammanställningen av åtgärder framkommer att det ofta förekommer åtgärder som syftar till att stödja kvinnor i mansdominerade utbildningsmiljöer och branscher, genom exempelvis nätverk, förebilder och mentorskap. Det finns visst forskningsstöd för att omgivningens konkreta stöd spelar roll för om en utbildning fullföljs eller inte, i synnerhet för kvinnor. Det finns också empiriskt stöd för att

³⁸⁴ Tellhed 2021

³⁸⁵ Nudging innebär att genom ökad information och kunskap underlätta för medborgare att göra informerade val och uppnå förändrade beteenden utan att använda styrmedel. Kommission för jämställda livsinkomster 2021.

³⁸⁶ Kommission för jämställda livsinkomster 2021

³⁸⁷ SOU 2004:43 2004; SOU 2005:66 2005

förebilder kan stärka förväntningar om social tillhörighet hos minoriteter.³⁸⁸ I sin kunskapssammanställning konstaterar Jansson och Sand att även insatser som inte leder till några större systemändringar inom verksamheterna i viss mån kan stödja kvinnor att navigera i utbildningar som kännetecknas av manlig dominans, ämnes- och yrkeskultur. Det förekommer också exempel som visar att det är möjligt med riktade åtgärder som samtidigt har organisationsförändring i fokus, som stärker känslan av tillhörighet till organisationen och ger individen stöd i att resonera kring sin situation i relation till strukturella villkor.

Jämställdhetsmyndigheten menar dock i linje med Heikkilä m.fl. att utformningen av riktade stödjande åtgärder för grupper av elever behöver bygga på kunskapen om att kvinnors och mäns upplevelser som minoriteter på könssegregerade utbildningar skiljer sig åt.³⁸⁹ Erfarenheterna ser även olika åt inom olika ämnen och program, vilket starkt talar för att strategierna behöver anpassas till sin specifika kontext. Därutöver tycks det vara av stor vikt att det genomförs andra organisatoriska förändringar som stöttar satsningen, och att den ges legitimitet genom förankring i ledningen.³⁹⁰

Tellhed pekar även på att det behövs mer kunskap om vilka omständigheter som behöver uppfyllas för att förebilder ska ge avsedd effekt. Bland annat tycks en grupp av kvinnliga förebilder ha mer positiv effekt på både mäns och kvinnors förväntade trivsel, jämfört med en ensam förebild. Det har också visat sig viktigt att betraktaren upplever en likhet hos förebilden, samt att förebilden berättar om upplevda hinder och hur de överkommit. Det finns dock också studier som visar att förebilder kan ha motsatt effekt och i stället sänka intresset hos kvinnor för mansdominerade yrken. Det framstår därmed som viktigt att det görs en noggrann analys innan förebilder används i marknadsföring av olika utbildningar.

Utveckla studie- och yrkesvägledningen

Det är väl belagt att föräldrars utbildningsnivå har en stor inverkan på ungdomars utbildningsval. Tillgången till information om utbildningar och yrken skiljer sig åt mellan grupper av elever och tycks påverka dem på olika sätt. Ett skäl är att föräldrarnas kapacitet att stötta sina barn i valet av utbildning skiljer sig åt väsentligt. För elever som saknar detta stöd hemifrån kan vissa utbildningar

³⁸⁸ Tellhed 2021

³⁸⁹ Heikkilä m.fl. 2020

³⁹⁰ Wahl & Holgersson 2021

upplevas så avlägsna att de förlorar relevans eller knappt är synliga alls. Men information hämtas från flera håll. Det har exempelvis visat sig att elever från icke-akademiska hem eller med utrikesfödda föräldrar har ett större utbyte av samtalen med en studie- och yrkesvägledare.³⁹¹ Även vänner och klasskamrater av lika kön tycks påverka utbildningsvalen, och det finns studier som tyder på att normbrytande val sker just i kluster om flera individer. Informationsmängden har också ökat kraftigt, bland annat följd av det ökade antalet friskolor och utbudet av variationer i utbildningsprogram. Många ungdomar uppger att de upplever utbildningsval som en stressfylld situation där de är i behov av vägledning och stöd.³⁹²

Det är mot denna bakgrund mycket som talar för vikten av en väl fungerande studie- och yrkesvägledning. Både för att bemöta samhälleliga könsnormer och för att nå de individer som får minst stöd och information hemifrån. Betydelsen kan också antas öka ytterligare i ett alltmer individualiserat utbildningssystem, samt på en arbetsmarknad som många gånger ställer krav på omskolning senare i livet. I flera olika sammanhang har vikten av ett aktivt jämställdhetsarbete inom studie och yrkesvägledning framförts.³⁹³ Samtidigt har tillsyn och forskning uppmärksammat organisatoriska brister, samt att dagens studie- och yrkesvägledning i praktiken är långt från att uppfylla läroplanens målsättningar om att studie- och yrkesval inte ska begränsas av könstillhörighet, social eller kulturell bakgrund. Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning menar att det i dag saknas ett naturligt utrymme där eleverna får kunskaper om hur samhällets arbetsliv fungerar, vilka utbildningsvägar som finns och hur de får syn på sina egna styrkor och intressen i förhållande till dessa. Utredningen menar därför att grundskolan kontinuerligt bör arbeta aktivt och medvetet, både i undervisningen och inom studie- och yrkesvägledningen, med att vidga elevers perspektiv och minska de begränsningar i valmöjligheter som kan härledas till socioekonomisk bakgrund och könstillhörighet.³⁹⁴ Jämställdhetsmyndigheten delar denna bedömning och menar, i likhet med Tellhed, vidare att grundskolan i detta arbete även bör förmedla kunskap om könslikhet samt att det finns ett samband mellan hög prestation och färdighet.³⁹⁵

³⁹¹ Stenberg 2016; Tellhed 2021

³⁹² Skolverket 2012d

³⁹³ Se till exempel Lovén 2015; Skr. 2016/17:10 2016; SOU 2019:4 2019

³⁹⁴ SOU 2019:4 2019

³⁹⁵ Tellhed 2021

REFERENSER

- af Sandberg, J. (2020, maj 26). *Skolans utveckling*. Läraren.
<https://www.lararen.se/nyheter/forskning/skolans-utveckling>
- Ahnlund, P., & Johansson, S. (2011). *Omvårdnadsprogrammet: genomströmning, etableringsgrad och utbildningens relevans* (2011:19). IFAU.
- Andersson, A. (1998). Differential Selectivity to Upper Secondary School with Respect to Previous Achievement for Males and Females. *Nordisk Pedagogik*, 18(4), 2017–2228.
- Angelov, N., Johansson, P., & Kennerberg, L. (2008). *Väla fritt och välja rätt - drivkrafter för rationella utbildningsval* (Nr 23). IFAU.
- Arbetsförmedlingen. (2020). *Automatiseringen på den svenska arbetsmarknaden* (2020:5).
- Arbetsförmedlingen. (2021). *Kompetensutvecklingen på arbetsmarknaden till år 2030 - I spåren av automatiseringen* (2021:2).
- Förordning (2017:937) med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten, 2017:937 (2017).
- Arbetsmarknadsdepartementet. (2021). *Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Jämställdhetsmyndigheten*.
- Bauman, Z. (2002). *Det individualiserade samhället*. Daidalos.
- Berggren, C. (2006). Labour Market Influence on Recruitment to Higher Education – Gender and Class Perspectives. *Higher Education*, 52(1), 121–148.
- Björklund, A., & Lindahl, M. (2006). *Utbildning och ekonomisk utveckling: vad visar den empiriska forskningen om orsakssambanden?* (2005:1). Finansdepartementet, Regeringskansliet.
- Blindow, K., Bondestam, F., Johansson, G., Bodin, T., Westerlund, H., & Nyberg, A. (2021). Sexual and gender harassment in Swedish workplaces: A prospective cohort study on implications for long-term sickness absence. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 47(6), 466–474.
- Bloksgaard, L. (2011). Masculinities, Femininities and Work – The Horizontal Gender Segregation in the Danish Labour Market. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 1(2), 5–21.
- Bondestam, F., & Grip, L. (2015). *Fördelning eller förfördelning: forskningsfinansiering, jämställdhet och genus - en forskningsöversikt*. Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Boschini, A. (2017). *Olika kön, olika lön: en ESO-rapport om diskriminering på arbetsmarknaden*. Regeringskansliet, Finansdepartementet.
- Brandell, G., & Staberg, E. (2008). Mathematics: a female, male or gender-neutral domain? A study of attitudes among students at secondary level. *Gender and Education*, 20(5), 495–509.

- Breda, T., Jouini, E., Napp, C., & Thebault, G. (2020). Gender stereotypes can explain the gender-equality paradox. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(49), 31063–31069.
- Brolin Låftman, S. (2009). Parent presence and gender-typicalness of educational choice. *British Journal of Sociology*, 59(4), 757–782.
- Bronfenbrenner, U. (1996). *The ecology of human development*. Cambridge, MA : Harvard University Press.
- Bryntesson, A., & Börjesson, M. (2021). *Forskning om rekrytering till högre utbildning i de nordiska länderna, 2010-2021 - En kunskapsöversikt* (Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Rapport skriven på uppdrag av Universitetskanslersämbetet Nr 64).
- Dahlerup, D. (2007). From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, 11, 275–298.
- Dekhtyar, S., Weber, J., & Herlitz, A. (2018). Sex differences in academic strengths contribute to gender segregation in education and occupation: A longitudinal examination of 167,776 individuals. *Intelligence*, 67, 84–92.
- Diekman, A. B., Brown, E. R., Johnston, A. M., & Clark, E. K. (2010). Seeking Congruity Between Goals and Roles: A New Look at Why Women Opt Out of Science, Technology, Engineering, and Mathematics Careers. *Psychological Science*, 21(8).
- Diekman, A. B., Clark, E. K., Johnston, A. M., Brown, E. R., & Steinberg, M. (2011). Malleability in communal goals and beliefs influences attraction to stem careers: evidence for a goal congruity perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(5), 902–918.
- Diekman, A. B., Steinberg, M., Brown, E. R., Belanger, A. L., & Clark, E. K. (2017). A Goal Congruity Model of Role Entry, Engagement, and Exit: Understanding Communal Goal Processes in STEM Gender Gaps. *Personality and Social Psychology Review*, 21(2).
- Dryler, H. (1998). Parental Role Models, Gender and Educational Choice. *British Journal of Sociology*, 49(3), 374–398.
- Eccles, J. (1994). Understanding women's educational and occupational choices. *Psychology of Women Quarterly*, 18, 585–609.
- EIGE. (2020a). *Beijing +25: the fifth review of the implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States*.
- EIGE. (2020b). *Gender Equality Index 2020: Digitalisation and the future of work*.
- EIGE. (2020c). *Jämställdhetsindex 2020 - Sverige*.
- EIGE. (2021). *Gender equality and the socio-economic impact of the COVID-19 pandemic*.
- Else-Quest, N. M., Hyde, J. S., & Linn, M. C. (2010). Cross-national patterns of gender differences in mathematics: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(1), 103–127.

- Engström, S. (2015). Female Students Who Succeed within Higher Technical Education – When and Why They Choose and Who They Are. *ScienceDirect*, 167, 161–169.
- Engström, S. (2018). Differences and similarities between female students and male students that succeed within higher technical education: profiles emerge through the use of cluster analysis. *International journal of technology and design education*, 28(1), 239–261.
- Eriksson, R., & Unemo, L (red.). (2019). *Lika för alla? En ESO-antologi om skolans likvärdighet* (Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2019:1).
- Finansdepartementet. (2001). *Prop. 2001/02:1 Utgiftsområde 16*.
- Finansdepartementet. (2020). *Regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende länsstyrelserna*.
- Fjellman, A.-M. (2019). *School choice, space and the geography of marketization - Analyses of educational restructuring in upper secondary education in Sweden* [Doctoral dissertation in Education at the Department of Education and Special Education, University of Gothenburg.].
- Folkbildningsrådet. (2021a). *Om folkhögskolan*. Folkbildningsrådet. <https://www.folkbildningsradet.se/om-folkhogskolan/>
- Folkbildningsrådet. (2021b). *Årsredovisning och verksamhetsberättelse 2020*.
- Forsberg, H. (2015). *Kampen om eleverna. Gymnasiefältet och skolmarknadens framväxt i Stockholm, 1987–2011* [Doktorsavhandling].
- Förordning (2012:811) med instruktion för Universitets- och högskolerådet, 2012:811 (2012).
- Haley, A. (2020a). Geographical differentiation in access to higher education in Sweden. *Learning and Teaching*, 13(3), 61–81.
- Haley, A. (2020b). The reproduction of geographically advantaged student groups-trends in metropolitan student enrolment at Swedish university colleges. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(3), 167–178.
- Hammargren, L., & Aule, R. (2018). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*. Utbildningsutskottets styrgrupp för uppföljning och utvärdering.
- Heikkilä, M. (2013). *Hållbart jämställdhetsarbete i förskolan och skolan i Norden*. Nordisk Ministerråd.
- Heikkilä, M. (2015a). *Lärande och jämställdhet i förskola och skola*. Liber.
- Heikkilä, M. (2015b). *Underlag till Jämställdhetsutredningen U 2014:06 Delmål 2: Ekonomisk jämställdhet (Utbildning)*.
- Heikkilä, M. (2019). *Skolutveckling och jämställdhet*. Natur & Kultur Akademisk.
- Heikkilä, M. (2020). Gender equality work in preschools and early childhood education settings in the Nordic countries—an empirically based illustration. *Palgrave Communications*, 6(1), 1–8.

- Heikkilä, M., Isaksson, A., & Stranne, F. (2020). Differentiations in visibility - male advantages and female disadvantages in gender-segregated programmes. *Frontiers in Sociology*, 5.
- Hensing, G., & Boström, M. (2021). *Vad kan förklara kvinnors högre sjukfrånvaro på grund av psykisk ohälsa – Kunskapssammanställning* (Bilaga 2 till Jämställdhetsmyndigheten 2021:2).
- Hirdman, Y. (1988). *Genussystemet - Teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning* (Maktutredningen Nr 23).
- Holm, A.-S. (2014). Framtiden och betydelsen av betyg. I *Att lyckas i skolan – om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker*.
- Holmlund, H., Sjögren, A., & Öckert, B. (2020). *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan* (2020:7). IFAU.
- Holth, L. (2015). *Den raka och den krokiga vägen om genus, ingenjörer och teknikkarriärer*. Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap.
- Hultin, M. (2003). Some Take the Glass Escalator, Some Hit the Glass Ceiling?: Career Consequences of Occupational Sex Segregation. *Work and Occupations - WORK OCCUPATION*, 30, 30–61.
- Huyer, S. (2015). Is the gender gap narrowing in science and engineering? *UNESCO science report: towards 2030*, 85–103.
- Härenstam, A., & Björk, L. (2021). *Källor till förståelse av skillnader i psykisk ohälsa* (2021:7). Jämställdhetsmyndigheten.
- Högskolan i Skövde. (2020). *DONNA - för en jämställd spelutbildning och spelbransch*. <https://www.his.se/utbildning/dataspelsutveckling/donna/>
- Högskolan Väst. (2021). *Pilotsatsningar*. <https://www.hv.se/om-oss/vision-strategier-och-satsningar/lika-villkor-och-jamstalldhet/jamstalldhetsintegrering/pilotsatsningar/>
- Högskolelag (1992:1434), 1992:1434 (1992). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskolelag-19921434_sfs-1992-1434
- Ibarra, H. (1992). Homophily and Differential Returns: Sex Differences in Network Structure and Access in an Advertising Firm. *Administrative Science Quarterly*, 37(3), 422–447.
- IFAU. (2021). *Forskning om kvinnor och män på arbetsmarknaden*. <https://www.ifau.se/Press/Forskningssammanfattningar/kvinnor-och-man-pa-arbetsmarknaden/>
- Jansson, U., & Sand, J. (2021). *Genusperspektiv på framtidens högteknologiska arbetsliv – en nordisk forskningsöversikt om utbildningsval inom STEM* (TemaNord 2021:518). Nordiska ministerrådet.
- Jidesjö, A., Danielsson, Å., & Björn, A. (2015). Interest and Recruitment in Science: A Reform, Gender and Experience Perspective. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 167, 211–216.

- Jonsson, J. O. (1999). Explaining Sex Differences in Educational Choice - an Empirical Assessment of a Rational Choice Model. *European Sociological Review*, 15(4), 391–404.
- Jonsson, J. O., & Mood, C. (2008). Choice by contrast in Swedish schools: How peers' achievement affects educational choice. *Social Forces*, 87(2), 741–765.
- Jämställdhetsmyndigheten. (2018). *Ett uppdrag - 21 strategier. Beskrivning och analys av länsstyrelsernas strategier för jämställdhetsintegrering 2018-2020* (2018:1).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2019). *Jämställdhetsintegrering i Högskolor och Universitet* [Lägesrapport].
- Jämställdhetsmyndigheten. (2020). *Jämställdhet i Akademin*. (2020:6)
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021a). *Ett sekel av rösträtt och valbarhet* (2021:1).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021b). *Fortsatt integrering av jämställdhet i akademien - Delredovisning av jämställdhetsintegrering i högskolor och universitet 2020* (2021:16).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021c). *Hur har covid-19-pandemin påverkat den ekonomiska jämställdheten?* (2021:24).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021d). *Håll i, håll ut och växla upp* (2021:14).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021e). *Informella hierarkier, könade praktiker och ojämlikhet i akademien* (2021:5; s. 60).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021f). *Källor till förståelse av skillnader i psykisk ohälsa - Styrning, organisering och värdering av arbete på en segregerad arbetsmarknad* (2021:7).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021g). *Könsdiskriminering, sexuella trakasserier och ohälsa i arbetslivet* (2021:6).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2022). *Ekonomisk jämställdhet. En uppföljning av senare års utveckling av det jämställdhetspolitiska delmålet*. (2022:2)
- Kanter, R. M. (1977). *Men and Women of the Corporation*. Basic Books.
- Kanter, R. M. (1984). Some Effects of Proportions on Group Life. I P. P. Rieker & E. (Hilberman) Carmen (Red.), *The Gender Gap in Psychotherapy: Social Realities and Psychological Processes*. Springer US.
- Karlson, N., & Skånberg, O. (2012). *Matchning på den svenska arbetsmarknaden* [Underlagsrapport till Framtidskommissionen].
- Keisu, B.-I. (red) (2020). *Att arbeta för lika villkor: ett genus- och maktperspektiv på arbete och organisation*. Studentlitteratur AB.
- Kent, S. R., John, J. E., & Robnett, R. D. (2020). "Maybe These Fields Just Don't Interest Them:" Gender and Ethnic Differences in Attributions about STEM Inequities. *International Journal of Gender, Science and Technology*, 12(1), 97–121.
- Kimmel, M. (2010). *Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdocument om "pojkkrisen"* [SOU 2010:53].

- Klope, E. (2020). *Respektabla frisyrrer: - Femininitet och (yrkes)identitet bland tjejer i gymnasieskolans frisörutbildning*.
- Kock, E. (2019, november 6). "Stoppa trakasserierna på yrkesprogrammen" | SvD Debatt. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/stoppa-trakasserierna-pa-yrkesprogrammen>
- Kommission för jämställda livsinkomster. (2021). *Kartläggning av hur offentliga stödåtgärder fördelas mellan kvinnor och män, samt översyn av myndigheters information och vägledning ur ett jämställdhetsperspektiv* (Komm2021/00077/A 2020:01-1).
- Lag (2009:128) om yrkeshögskolan, 2009:128 (2009).
- Ledman, K., Nylund, M., Rönnlund, M., & Rosvall, P.-Å. (2021). Being and becoming a female student and worker in gendered processes of vocational education and training. *Gender and Education*, 33(5), 514–530.
- Lekholm, A. K., & Cliffordson. (2008). Effects of student characteristics on grades in compulsory school. *Educational Research and Evaluation*.
- Lent, R. W., & Brown, S. D. (2019). Social cognitive career theory at 25: Empirical status of the interest, choice, and performance models. *Journal of Vocational Behavior*, 115.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, *Choice, and Performance*. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79–122.
- Lidegran, I. (2009). *Utbildningskapital: Om hur det alstras, fördelas och förmedlas* [Avhandling].
- Lidegran, I., Börjesson, M., Olsson, C., & Broady, D. (2014). *Utbildningssociologiska analyser av könsskillnader i utbildningssystemet och arbetslivet*.
- Lindgren, G. (1996). Broderskapets logik. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*.
- Lipman-Blumen, J. (1976). Toward a Homosocial Theory of Sex Roles: An Explanation of the Sex Segregation of Social Institutions. *Signs*, 1.
- Liu, S., Liu, P., Wang, M., & Zhang, B. (2021). Effectiveness of stereotype threat interventions: A meta-analytic review. *The Journal of Applied Psychology*, 106(6), 921–949.
- Lovén, A. (2015). *Karriärvägledning - En forskningsöversikt*. Studentlitteratur AB.
- Löfbom, E., & Sonnerby, P. (2015). *Utbildning för framtidens arbetsmarknad* [Bilaga till Långtidsutredningen 2015 SOU 2015:90].
- Löfström, Å. (2005). En könssegregerad arbetsmarknad – hinder för fria val och effektiv matchning? *Ekonomisk debatt*, 8, 46–62.
- Mac Giolla, E., & Kajonius, P. J. (2019). Sex differences in personality are larger in gender equal countries: Replicating and extending a surprising finding. *International Journal of Psychology: Journal International De Psychologie*, 54(6), 705–711.

- Major, B., & O'Brien, L. (2005). The Social Psychology of Stigma. *Annual review of psychology*, 56, 393–421.
- Maltese, A. V., & Tai, R. H. (2011). Pipeline persistence: Examining the association of educational experiences with earned degrees in STEM among U.S. students. *Science Education*, 95(5), 877–907.
- Master, A., & Meltzoff, A. (2020). *Cultural Stereotypes and Sense of Belonging Contribute to Gender Gaps in STEM*.
- Mellén, J. (2021). *Kön utbildning och val - Forskningsbaserade teorier om könssegregering i och genom det svenska utbildningssystemet* [Bilaga till Jämställdhetsmyndighetens rapport Val efter eget kön].
- Mellén, J., & Angervall, P. (2021). Exploring the Other: Analysing Programme Formations, Recruitment Patterns, and Gender in Swedish Upper Secondary School. *Scandinavian Journal of Educational Research*.
- Mellström, U. (1999). *Män och deras maskiner*. Bokförlaget Nya Doxa.
- Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH). (2021a). Regeringsuppdrag: Inriktning för Myndigheten för yrkeshögskolans arbete med jämställdhetsintegrering.
- Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH). (2021b). *Statistisk årsrapport 2021 - Myndigheten för yrkeshögskolan*.
- Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH). (2021c). *Yrkeshögskolan - Myndigheten för yrkeshögskolan*. <https://www.myh.se/yrkeshogskolan>
- NIKK. (2020). *Genusperspektiv på regionala utmaningar, regionalpolitik och demografisk utveckling i en nordisk kontext - En kunskapsöversikt*.
- Nillson, K., Hammarström, A., & Strandh, M. (2017). The relationship between work and family preferences and behaviors: A longitudinal study of gender differences in Sweden. *Acta Sociologica*, 60(2).
- Nilsson Lindström, M. (1998). *Tradition och överskridande : en studie av flickors perspektiv på utbildning*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- OECD. (2017). *Going Digital: The Future of Work for Women*.
- OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume II): Where All Students Can Succeed*. OECD Publishing.
- OECD. (2020). *OECD Employment Outlook 2020 Worker Security and the COVID-19 Crisis*. OECD Publishing.
- OECD. (2021). *Education at a Glance 2021 | Compare your country*. <https://www.compareyourcountry.org/education-at-a-glance-2021>
- Olofsson, J., & Wadensjö, E. (2020). *Vuxenutbildning för arbetsmarknaden* [Underlagsrapport till Utredningen om en moderniserad arbetsrätt].
- Pascoe, E. A., & Richman, L. S. (2009). Perceived Discrimination and Health: A Meta-Analytic Review. *Psychological bulletin*, 135(4), 531–554.
- Pennington, C. R., Heim, D., Levy, A. R., & Larkin, D. T. (2016). Twenty Years of Stereotype Threat Research: A Review of Psychological Mediators. *PLoS One*, 11(1).

- Petersen, J., & Hyde, J. S. (2014). Gender-related academic and occupational interests and goals. *Advances in Child Development and Behavior*, 47, 43–76.
- Peterson, H. (2000). "Grabbiga tjejer" och "tjejiga jobb" – En fallstudie av könsintegrering och könssegregering på en industriarbetsplats. (2000:2), Arbetslivsinstitutet
- Pillaud, V., Rigaud, D., & Clémence, A. (2015). The Influence of Chronic and Situational Social Status on Stereotype Susceptibility. *PLoS One*, 10(12).
- Pink Programming. (2021). *Pink Programming*. <http://www.pinkprogramming.se/>
- Prop. 2017/18:24. (2017). *Stärkt koppling mellan skola och arbetsliv*. Regeringskansliet.
- Prop. 2021/22:1. (2021). *Budgetpropositionen för 2022*. Regeringskansliet.
- Raabe, I. J., Boda, Z., & Stadtfeld, C. (2019). The Social Pipeline: How Friend Influence and Peer Exposure Widen the STEM Gender Gap. *Sociology of Education*, 92(2).
- Rainey, K., Dancy, M., Mickelson, R., Stearns, E., & Moller, S. (2018). Race and gender differences in how sense of belonging influences decisions to major in STEM. *International Journal of STEM Education*, 5(1), 10.
- Regeringen. (2018). *Handlingsplan för jämställda livsinkomster*.
- Regeringskansliet. (2008). *Delegation för jämställdhet i skolan*. Utbildningsdepartementet. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2008/06/dir.-200875/>
- Regeringskansliet. (2009). *Delegation för jämställdhet i högskolan*. *Kommittedirektiv 2009:7*.
- Regeringskansliet. (2010). *Vändpunkt Sverige - ett ökat intresse för matematik, naturvetenskap, teknik och IKT*.
- Regeringskansliet. (2020). Bättre sexualundervisning för unga. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/09/battre-sexualundervisning-for-unga/>
- Regeringskansliet. (2020). *Kunskap om könsskillnader i utbildningsval ska kartläggas*. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/12/kunskap-om-konsskillnader-i-utbildningsval-ska-kartlaggas/>
- Reglab. (2018). *Regionala matchningsindikatorer - fördjupad analys*.
- Richardson, S. S., Reiches, M. W., Bruch, J., Boulicault, M., Noll, N. E., & Shattuck-Heidorn, H. (2020). Is There a Gender-Equality Paradox in Science, Technology, Engineering, and Math (STEM)? Commentary on the Study by Stoet and Geary (2018). *Psychological Science*, 338–341.
- Riksdagsförvaltningen. (2001). *Högskolan Utbildningsutskottets Betänkande 2001/02:UBU4*.
- Robertsson, H. (2003). *Maskulinitetskonstruktion, yrkesidentitet, könssegregering och jämställdhet* (2003:13). Arbetslivsinstitutet.

- Rosenqvist, E. (2018). *Social Influence and Educational Decisions : Studies on Peer Influence in Secondary Education* [Doktorsavhandling]. Department of Sociology, Stockholm University.
- Rosvall, P.-Å., Nylund, M., Rönnlund, M., & Ledman, K. (2019). Life skills for 'real life': How critical thinking is contextualised across vocational programmes. *Educational Research*, 61.
- Rundgren, S.-N. C., Jidesjo, A., & Sun, Y. (2019). Examining Gender Differences in Students' Entrance into and Persistence in STEM Programs in Swedish Higher Education. *The European Journal of Educational Sciences*, 06(01).
- Sandell, A. (2007). *Utbildningssegregation och självsortering: om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Doktorsavhandling Malmö studies in Educational Sciences.
- SCB. (2017). Minskat intresse för gymnasiets yrkesprogram. *Tidningen Välfärd*, 3.
- SCB. (2021a). *Stora skillnader i arbetslöshet mellan utrikes och inrikes födda*. Statistiska Centralbyrån. <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/arbetskraftsundersokningar/arbetskraftsundersokningarna-aku/pong/statistiknyhet/arbetskraftsundersokningarna-aku-1a-kvartalet-2021/>
- SCB. (2021b). *Studenter och examina i högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå*. Statistiska Centralbyrån. <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/utbildning-och-forskning/hogskolevasende/studenter-och-examina-i-hogskoleutbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva/>
- SCB. (2021c). *Utbildningsnivån i Sverige*. Statistiska Centralbyrån. <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/utbildningsnivan-i-sverige/>
- Schwartz, S. H., & Rubel-Lifschitz, T. (2009). Cross-national variation in the size of sex differences in values: effects of gender equality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(1), 171–185.
- Shoffner, M. F., & Dockery, D. J. (2015). Promoting interest in and entry into science, technology, engineering, and mathematics careers. *I APA handbook of career intervention, Volume 2: Applications* (s. 125–137). American Psychological Association.
- Sinclair, S., Carlsson, R., & Björklund, F. (2014). The role of friends in career compromise: Same-gender friendship intensifies gender differences in educational choice. *Journal of Vocational Behavior*, 84(2).
- Sinclair, S., Nilsson, A., & Cederskär, E. (2019). Explaining gender-typed educational choice in adolescence: The role of social identity, self-concept, goals, grades, and interests. *Journal of Vocational Behavior*, 110.
- Sjögren, A. (2017). *Könsskillnader i utbildning* (Nr 42). SNS Analys.
- Skolinspektionen. (2013). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan* (Nr 5).
- Skolinspektionen. (2018a). *Kommuners styrning av gymnasieskolan - Ger kommunerna alla elever möjlighet att nå målen?*
- Skolinspektionen. (2018b). *Sex- och samlevnadsundervisning*.

- Skolinspektionen. (2019). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen på yrkesprogram i gymnasieskolan* [Tematisk kvalitetsgranskning].
- Skolinspektionen. (2020). *Grundskolors arbete med jämställdhet – med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla elever*.
- Skolinspektionen. (2021). *Skolinspektionens inriktning för arbetet med jämställdhetsintegrering för åren 2022-2025*.
- Skollag (2010:800), 2010:800 (2010). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
- Skolverket. (2002). *Efter skolan* (Nr 223).
- Skolverket. (2004a). *Här kan flickornas teknikintresse växa - En utvärdering av bidrag till sommarkurser i teknik för flickor*.
- Skolverket. (2004b). *Ungdomars utbildnings- och yrkesval – i egna och andras ögon*.
- Skolverket. (2006). *Könsskillnader i måloppfyllelse och utbildningsval*.
- Skolverket. (2008). *Skolverket och statsbidragen*.
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr11)*.
- Skolverket. (2012a). *En bild av skolmarknaden - Syntes av Skolverkets skolmarknadsprojekt*.
- Skolverket. (2012b). *Högrepresterande elever, höga prestationer och undervisningar* (Nr 379).
- Skolverket. (2012c). *Redovisning av uppdrag att kartlägga och analysera åtgärder som har gjorts i syfte att öka andelen män som arbetar i förskolan*.
- Skolverket. (2012d). *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*.
- Skolverket. (2013a). *Arbete med studie- och yrkesvägledning* [Skolverkets allmänna råd med kommentarer].
- Skolverket. (2013b). *Det svåra valet - Elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader* (Nr 394).
- Skolverket. (2013c). *Forskning om skolreformer och deras genomslag*. Skolverket.
- Skolverket. (2014). *Nationella program* (Nr 412).
- Skolverket. (2020). *Skolverkets årsredovisning 2019*.
- Skolverket. (2021a). *Elever i gymnasieskolan läsåret 2020/21*.
- Skolverket. (2021b). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2020* (2021:1279).
- Skolverket. (2021c). *Från förskola till universitet - så här hänger det ihop*. <https://www.skolverket.se/for-dig-som-.../elev-eller-foralder/fran-forskola-till-universitet---sa-har-hanger-det-ihop>
- Skolverket. (2021d). *Fördjupande texter centrala innehållet i teknik*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/fordjupande-texter-centrala-innehallet-i-teknik>

- Skolverket. (2021e). *Jämställdhet i skolan*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/jamstallldhet-i-skolan>
- Skolverket. (2021f). *Personal över tid*.
<https://siris.skolverket.se/siris/f?p=SIRIS:262:0::NO::&vf=21&hmantyp=05&lan=&kommun=&hman=&skola=>
- Skolverket. (2021g). *Skolverkets inriktning för jämställdhetsintegrering 2022–2025*.
- Skolverket. (2021h). *Skolverkets årsredovisning 2020*.
- Skolverket. (2021i). *Statistik*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik>
- Skolverket. (2021j). *Sökande och antagna till gymnasieskolan läsåret 2021/22 (2021:225)*.
- Skolverket. (2021k). *Ändringar om jämställdhet i läroplanerna*.
<https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/laro--kurs--och-amnesplaner-som-andras/andringar-om-jamstallldhet-i-laroplanerna>
- Skolverket. (2021l). *Ändringar om sexualitet, samtycke och relationer i läroplanerna*. <https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/laro--kurs--och-amnesplaner-som-andras/andringar-om-sexualitet-samtycke-och-relationer-i-laroplanerna>
- SKR. (2015). *Feriejobb – en chans att bryta könsmonster!*
- SKR. (2018). *Maskulinitet och jämställd skola: arbete för ökad trygghet och bättre studieresultat*.
- Skr. 2016/17:10. (2016). *Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid*.
- Somerville, L. H. (2013). The Teenage Brain: Sensitivity to Social Evaluation. *Current Directions in Psychological Science*, 22(2).
- SOU 1973:2. (1973). *Högskolan*.
- SOU 1990:44. (1990). *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport*.
- SOU 2001:45. (2001). *Karriärvägledning.se.nu*.
- SOU 2004:43. (2004). *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*.
- SOU 2004:115. (2004). *Den könade förskolan - om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*.
- SOU 2005:66. (2005). *Makt att forma samhället och sitt eget liv - jämställdhetspolitiken mot nya mål*.
- SOU 2008:27. (2008). *Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola - Regeringen.se*.
- SOU 2009:64. (2009). *Flickor och pojkar i skolan - hur jämställt är det?*
- SOU 2010:99. (2010). *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*.

- SOU 2011:1. (2011). *Svart på vitt - om jämställdhet*.
- SOU 2014:30. (2014). *Jämställt arbete? Organisatoriska ramar och villkor i arbetslivet*.
- SOU 2015:50. (2015). *Hela lönen, hela tiden - Utmaningar för ett jämställt arbetsliv*.
- SOU 2015:97. (2015a). *Välja yrke*.
- SOU 2016:77. (2016). *En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning*.
- SOU 2019:3. (2019). *Effektivt, tydligt och träffsäkert: det statliga åtagandet för framtidens arbetsmarknad: slutbetänkande*.
- SOU 2019:4. (2019). *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle*.
- SOU 2019:65. (2019). *Långtidsutredningen 2019, huvudbetänkande*.
- SOU 2020:28. (2020). *En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*.
- SOU 2020:33. (2020). *Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning*.
- Spencer, S. J., Logel, C., & Davies, P. G. (2016). Stereotype Threat | Annual Review of Psychology. *Annual Review of Psychology*, 67, 415–437.
- Spitzer, B., & Aronson, J. (2015). Minding and mending the gap: Social psychological interventions to reduce educational disparities. *British Journal of Educational Psychology*, 85.
- Statskontoret. (2014). *Forskningsanslagen ur ett genusperspektiv*.
- Stenberg, A. (2016). *Att välja utbildning - Betydelse för individ och samhälle*. SNS Förlag.
- Stoet, G., & Geary, D. (2018). The Gender-Equality Paradox in Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education. *Psychological Science*, 29.
- Sumpter, L. (2012). Upper Secondary School Students' Gendered Conceptions about Affect in Mathematics. *Nordisk Matematikdidaktikk*, 29(17).
- SVT Nyheter. (2020, mars 1). *Kvinnor dominerar vårens populäraste utbildningar*. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/kvinnor-dominerar-varens-popularaste-utbildningar>
- TCO. (2019). *Utbildningsstatistik | Utbildningsindex (totalt) | Hela landet*. TCO.
- Tellhed, U. (2021). *Könsskillnader i utbildningsval - Teori och empiri från den socialpsykologiska forskningslitteraturen*. [Bilaga till Jämställdhetsmyndighetens rapport Val efter eget kön].
- Tellhed, U., & Adolfsson, J. (2018). Competence and confusion: How stereotype threat can make you a bad judge of your competence. *European Journal of Social Psychology*, 48(2).
- Tellhed, U., & Björklund, F. (2020). *Klart du kan koda. Prövning av socialpsykologiska metoder för att stärka elevers tekniska självförtroende och förväntningar om tillhörighet inom STEM*. Lunds universitet.

Tellhed, U., Björklund, F., & Kallio Strand. (2021). *Technology is for boys, caregiving for girls*. *Implicit people-things stereotypes relate to children's STEM-interest* (Manuscript in Preparation).

Tellhed, U., Bäckström, M., & Björklund, F. (2017). Will I Fit in and Do Well? The Importance of Social Belongingness and Self-Efficacy for Explaining Gender Differences in Interest in STEM and HEED Majors | SpringerLink. *Sex Roles*, 77, 86–96.

Tellhed, U., Bäckström, M., & Björklund, F. (2018). The role of ability beliefs and agentic vs. communal career goals in adolescents' first educational choice. What explains the degree of gender-balance? *Journal of Vocational Behavior*, 104, 1–13.

Thalberg, S., Asplund, A., & Silberstein, D (red). (2021). *Ungas uppväxtvillkor och integration* (2021:6). Delmi.

The European Commission. (2021). *2021 report on gender equality in the EU*.

Thelin, M. (2019). *Valfrihetens geografi och rationella gymnasieval: En experimentell studie om elevers preferenser vid val av skola* [Doktorsavhandling].

Tillväxtverket, & Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2021). *Hur kan jämställdheten inom IT-sektorn öka?* (Nr 0383).

Tilly, C. (1999). *Durable Inequality*. University of California Press Books.

Tjejer kodar. (2021). *Sveriges största community för kvinnor intresserade av tech*. <https://www.tjejerkodar.se/>

Twenge, J. M. (1997). Changes in masculine and feminine traits over time: A meta-analysis. *Sex Roles*, 36, 305–325.

Twenge, J. M. (2001). Changes in women's assertiveness in response to status and roles: A cross-temporal meta-analysis, 1931–1993. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1), 133–145.

Universitets- och högskolerådet (UHR). (2014a). *Från breddad rekrytering till breddat deltagande - en analys av hur lärosäten presenterar sitt arbete med lika möjligheter till studier*.

Universitets- och högskolerådet (UHR). (2014b). *Jämställdhet i högskolan – ska den nu ordnas en gång för alla?*

Universitets- och högskolerådet (UHR). (2016). *Kan excellens uppnås i homogena studentgrupper? - En redovisning av regeringsuppdraget att kartlägga och analysera lärosätenas arbete med breddad rekrytering och breddat deltagande*.

Universitets- och högskolerådet (UHR). (2021). *Fortsatt inriktning för JiM 2022–2025*.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2016). *Kvinnor och män i högskolan* (2016:16).

Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2017). *Tidiga avhopp från högskolan - Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen* (2017:17).

Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2019). *Kursklassificering i högskolan – hela bilden*.

- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2020). *Allt fler kvinnor tar civilingenjörsexamen* [Statistisk analys].
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2021a). *Breddad rekrytering*. Breddad rekrytering. <https://www.uka.se/kvalitet--examenstillstand/tematiska-utvarderingar/breddad-rekrytering.html>
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2021b). *Högskolans roll för livslångt lärande - en analys av äldre högskolestudenter 1995-2018* (2021:1).
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2021c). *Högskoleutbildningen*. Universitetskanslersämbetet. <https://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/hogskoleutbildningen.html>
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2021d). *Rekryteringen till högskolan – i riket och per län och kommun*.
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2021e). *Statistikområde | UKÄ - granskar, analyserar och utvecklar högskolor och universitet*. Universitetskanslersämbetet. <https://www.uka.se/statistik--analys/hogskolan-i-siffror/statistik/statistikomrade.html>
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). (2021f). *Universitetskanslersämbetets (UKÄ) inriktning för det fortsatta arbetet med jämställdhetsintegrering för åren 2022–2025*.
- Universitetslärares. (2009). *Fler söker till högskolan när det är lågkonjunktur | Universitetslärares*. <https://universitetslararen.se/2009/02/01/fler-soker-till-hogskolan-nar-det-ar-lagkonjunktur/>
- Utbildningsdepartementet. (2011). *Uppdrag att genomföra insatser för jämställdhet inom skolväsendet* (U2011/7067/S).
- Utbildningsdepartementet. (2016). *Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Statens skolverk*.
- Utbildningsdepartementet. (2018). *Regleringsbrev för budgetåret 2019 avseende Statens skolverk*.
- Utbildningsdepartementet. (2019). *Regleringsbrev för budgetåret 2020 avseende Statens skolverk*.
- Utbildningsdepartementet. (2020). *Regleringsbrev 2021 Myndighet universitet och högskolor*.
- Wahl, A., & Holgersson, C. (2021). Med Agnes i ryggen. Om separatistiska metoder i jämställdhetsarbete. *Tidskrift för genusvetenskap*, 42(1).
- Wahl, A., Holgersson, C., Höök, P., & Linghag, S. (2018). *Det ordnar sig: Teorier om organisation och kön*. Studentlitteratur AB.
- Wernersson, I., & Skolverket. (2006). *Könsskillnader i målpuppfyllnelse och utbildningsval - forskningsbilaga*. Skolverket.
- Wikstrand, F., & Lindberg, M. (2016). *Tala om arbetslivet! Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan*. Malmö högskola och Skolverket.
- Witt, A.-K. (2009). Gender division in sociology degree programmes – causes and effects? *Journal of Further and Higher Education*, 33(4).

Wolgast, M., & Nourali Wolgast, S. (2021). *Vita privilegier och diskriminering - processer som vidmakthåller rasifierade ojämlikheter på arbetsmarknaden*. Lunds universitet, Institutionen för psykologi på; Länsstyrelsen i Stockholm.

Wurm, M., & Hanner, H. (2017). Att möta samhället som hbtq+. I *HBTQ+: Psykologiska perspektiv och bemötande*. Natur och kultur.

Öhrn, E., & Holm, A.-S. (red.) (2014). *Att lyckas i skolan. Om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker*.

BILAGOR

BILAGA 1 – TABELLER OCH FIGURER

Gymnasieskolan

Tabell B1 Elever på program redovisade efter kön läsåret 2020/21. Antal
samt könsfördelning i procent

	Antal			Köns- fördelning		Andel		
	Tot	F	P	F	P	Tot	F	P
Yrkesprogram	104 670	41 610	63 060	40	60	29	24	34
Högskole- förberedande program	213 930	113 070	100 860	53	47	60	66	54
Introduktions- program	38 900	16 080	22 820	41	59	11	9	12
Gymnasie-skolan totalt	357 500	170 760	186 740	48	52	100	100	100

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** Skolverket

Tabell B2 Elever på nationella program redovisade efter kön, svensk och utländsk bakgrund samt föräldrarnas högsta utbildningsnivå läsåret 2020/21. Könsfördelning i procent

	Yrkes- program	Alla nationella program	Högskole-förberedande program
Flickor	40	49	53
Pojkar	60	51	47
Andel elever med utländsk bakgrund (födda utomlands eller födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar)	22	25	26
Andel elever med svensk bakgrund (födda i Sverige med minst en förälder född i Sverige)	78	75	74
Andel elever med föräldrar med högst gymnasial utbildning	58	39	30
Andel elever med föräldrar med eftergymnasial utbildning	42	61	70

Källa: Skolverket

Tabell B3 Flickor och pojkar på gymnasieskolan efter program och svensk
och utländsk bakgrund läsåret 2020/21. Andel i procent

Program	Totalt			Svensk bakgrund			Utländsk bakgrund		
	Totalt	F	P	Totalt	F	P	Totalt	F	P
Nationella program	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Högskoleförberedande program	67	73	72	66	72	61	70	78	64
Yrkesprogram	33	27	38	34	28	39	30	22	36
Naturvetenskap	14	16	12	12	14	11	21	25	17
Ekonomi	16	16	15	16	17	15	15	15	15
Teknik	10	4	15	10	4	16	9	3	14
Samhällsvetenskap	19	26	13	19	26	13	19	26	13
El och energi	5	0	9	5	0	9	5	0	8
Fordon och transport	4	2	6	4	2	7	3	0	5
Handel och administration	3	3	3	3	4	2	4	3	5
Bygg och anläggning	4	1	7	5	1	8	3	0	5
Vård och omsorg	3	5	1	2	4	1	6	9	4
Barn och fritid	3	4	2	3	5	2	4	4	3
Estetiska	6	8	5	7	10	5	4	5	3
International Baccalaureate	1	1	1	1	1	0	3	3	2
Industri tekniska	1	0	2	2	0	3	1	0	2
VVS och fastighet	1	0	2	1	0	2	1	0	2
Restaurang och livsmedel	1	1	1	2	2	2	1	1	1

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Hotell och turism	1	1	0	1	1	0	1	1	1
Riksrekryterande utbildningar	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Naturbruk	3	4	2	4	5	2	1	1	0
Hantverk	2	4	0	2	4	0	1	3	0
Humanistiska	1	1	0	1	1	0	1	1	0

Kommentar: Svensk bakgrund innebär född i Sverige med minst en förälder född i Sverige.

Källa: Skolverket

Tabell B4 Avgångna elever från gymnasieskolan efter könsfördelningen i gymnasieprogrammen. Könsfördelning i procent

Program med	1986		2001		2013		2020	
	F	P	F	P	F	P	F	P
mer än 60 % flickor/mindre än 40% pojkar	80	23	52	23	76	38	55	24
med 40–60 % flickor/40–60 % pojkar	14	12	47	55	19	19	39	32
mindre än 40% flickor/mer än 60 % pojkar	6	65	1	22	5	43	6	44
Totalt, procent	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** Skolverket samt SCB

Tabell B5 Andel flickor och pojkar på gymnasieskolans nationella yrkesprogram läsåret 2020/21. Antal samt andel och könsfördelning i procent

Program	Antal			Andel elever på programmet		Fördelning flickor och pojkar inom programmet	
	Totalt	F	P	F	P	F	P
El och energi	15 610	610	15 000	1	24	4	96
Bygg och anläggning	13 690	1 530	12 160	4	19	11	89
Fordon och transport	12 860	2 570	10 290	6	16	20	80
Barn och fritid	11 000	6 940	4 060	17	6	63	37
Vård och omsorg	10 080	7 770	2 310	19	4	77	23
Handel och administration	10 040	5 230	4 810	12	8	52	48
Naturbruk	9 700	6 620	3 090	16	5	68	32
Hantverk	6 280	5 900	380	14	1	94	6
Industri tekniska	4 580	520	4 060	1	6	11	89
Restaurang och livsmedel	4 410	2 080	2 330	5	4	47	53
VVS och fastighet	3 720	120	3 590	0	6	3	97
Hotell och turism	2 450	1 820	630	4	1	74	26
Riksrekryterande utbildningar	930	130	800	0	1	14	86
Yrkesprogram, totalt	105 350	41 850	63 510	27	39	40	60

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** Skolverket

Tabell B6 Andel flickor och pojkar på gymnasieskolans nationella
högskoleförberedande program läsåret 2020/21. Antal samt
andel och könsfördelning i procent

Program	Antal			Andel elever på programmet (%)		Fördelning kvinnor och män inom programmet (%)		
	Totalt	F	P	F	P	F	P	Totalt
Samhälls- vetenskap	61 560	40 150	21 410	35	21	65	35	100
Ekonomi	50 280	25 480	24 810	22	24	51	49	100
Natur- vetenskap	45 940	25 380	20 570	22	20	55	45	100
Teknik	31 120	5 960	25 160	5	25	19	81	100
Estetiska	20 730	13 100	7 620	12	8	63	37	100
International Baccalaureate	3 240	1 850	1 390	2	1	57	43	100
Humanistiska	2 070	1 640	440	1	0	79	21	100
Högskole- förberedande program	214 940	113 560	101 380	73	61	53	47	100

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** Skolverket

Tabell B7 Andel flickor på gymnasieskolans nationella program 2011/12–
2020/21. Könsfördelning i procent

Program	2011/12	2014/15	2017/18	2020/21
Högskoleförberedande program, totalt	53	53	52	53
Samhällsvetenskap	63	63	64	65
Ekonomi	50	52	51	51
Naturvetenskap	52	53	54	55
Teknik	16	16	17	19
Estetiska	65	65	65	63
International Baccalaureate	60	59	57	57
Humanistiska	81	83	82	79
Yrkesprogram, totalt	42	41	40	40
El och energi	4	4	3	4
Bygg och anläggning	9	9	9	11
Fordon och transport	14	14	17	20
Barn och fritid	65	62	60	63
Vård och omsorg	82	81	79	77
Handel och administration	59	58	54	52
Naturbruk	69	67	68	68
Hantverk	91	94	94	94
Industri tekniska	10	11	12	11
Restaurang och livsmedel	54	58	54	47
VVS och fastighet	2	3	3	3
Hotell och turism	79	80	77	74
Riksrekryterande utbildningar	13	12	14	14

Källa: Skolverket

Tabell B8 Andel flickor och pojkar på gymnasieskolans nationella program efter inriktning läsåret 2020/21. Antal och könsfördelning i procent

Program inklusive inriktning		Antal elever	Andel flickor	Andel pojkar
Barn- och fritidsprogrammet		11 000	63	37
	Fritid och hälsa	2 070	35	65
	Pedagogiskt arbete	4 520	76	24
	Socialt arbete	580	58	42
Bygg- och anläggningsprogrammet		13 690	11	89
	Anläggningsfordon	1 040	8	92
	Husbyggnad	5 990	7	93
	Mark och anläggning	510	7	93
	Måleri	1 020	34	66
	Plåtslageri	340	6	94
El- och energiprogrammet		15 600	4	96
	Automation	1 070	3	97
	Dator- och kommunikationsteknik	3 030	3	97
	Elteknik	5 820	4	96
	Energiteknik	220	..	100
Fordons- och transportprogrammet		12 860	20	80
	Godshantering	10	..	..
	Karosseri och lackering	420	25	75
	Lastbil och mobila maskiner	790	7	93
	Personbil	3 130	8	92
	Transport	3 780	29	71
Handels- och administrationsprogrammet		10 040	52	48
	Administrativ service	370	51	49

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Program inklusive inriktning		Antal elever	Andel flickor	Andel pojkar
	Handel och service	6 250	53	47
Hantverksprogrammet		6 280	94	6
	Finsnickeri	170	20	80
	Florist	180	96	4
	Frisör	2 790	96	4
	Textil design	200	83	17
	Övriga hantverk; guldsmed	20	50	50
	Övriga hantverk; hudvård	70	100	..
	Övriga hantverk; hår- och makeupstylist	2 800	99	1
	Övriga hantverk; låssmed	40	..	100
Hotell- och turismprogrammet		2 450	74	26
	Hotell och konferens	1 000	76	24
	Turism och resor	740	71	29
Industritekniska programmet		4 580	11	89
	Driftsäkerhet och underhåll	360	8	92
	Processteknik	160	15	85
	Produkt och maskinteknik	1 770	16	84
	Svetsteknik	1 360	8	92
Naturbruksprogrammet		9 700	68	32
	Djur	5600	89	11
	Lantbruk	1 960	53	47
	Skog	1 550	21	79
	Trädgård	170	47	53
Restaurang- och livsmedelsprogrammet		4 410	47	53
	Bageri och konditori	580	76	24

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Program inklusive inriktning		Antal elever	Andel flickor	Andel pojkar
	Färskvaror, delikatesser och catering	1	..	..
	Kök och servering	2 360	41	59
Riksrekryterande utbildningar		930	14	86
	Flygteknik	470	13	87
	Marinteknik	100	..	100
	Sjöfart	320	13	87
	Yrkesdans	40	66	34
VVS- och fastighetsprogrammet		3 720	3	97
	Fastighet	170	..	100
	Kyl- och värmepumpsteknik	170	..	100
	Ventilationsteknik	40	..	100
	VVS	2 030	3	97
Vård- och omsorgsprogrammet		10 080	77	23
Ekonomiprogrammet		50 280	51	49
	Ekonomi	20 450	43	57
	Juridik	11 250	65	35
Estetiska		20 730	63	37
	Bild och formgivning	4 910	75	25
	Dans	1 130	93	7
	Estetik och media	5 610	51	49
	Musik	7 260	57	43
	Teater	1 500	78	22
Humanistiska programmet		2 070	79	21
	Kultur	740	79	21
	Språk	620	81	19

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Program inklusive inriktning		Antal elever	Andel flickor	Andel pojkar
International Baccalaureate		3 240	57	43
Naturvetenskapsprogrammet		45 940	55	45
	Naturvetenskap	24 360	53	47
	Naturvetenskap och samhälle	4 450	62	38
Samhällsvetenskapsprogrammet		61 560	65	35
	Beteendevetenskap	24 350	70	30
	Medier, information och kommunikation	2 440	62	38
	Samhällsvetenskap	13 220	56	44
Teknikprogrammet		31 120	19	81
	Design och produktutveckling	4 690	27	73
	Informations- och medieteknik	7 350	9	91
	Produktionsteknik	1 330	18	82
	Samhällsbyggande och miljö	2 350	38	62
	Teknikvetenskap	4 210	17	83

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal.

Uppgifterna avser oktober det valda året. Observera att uppgifter avseende kön, dubbelprickas om de baseras på färre än tio elever. Om data saknas visas en prick (.) istället för utfall. **Källa:** Skolverket

Tabell B9 Andel flickor och pojkar på skola efter huvudman och program
läsåret 2020/21. Antal och könsfördelning i procent

	Kommunal huvudman			Enskild huvudman		
	Antal	Andel		Antal	Andel	
		F	P		F	P
Hantverksprogrammet	2 770	92	8	3 330	95	5
Humanistiska programmet	1 850	79	21	170	78	22
Vård- och omsorgsprogrammet	7 630	78	22	1 870	76	24
Hotell- och turismprogrammet	1 740	74	26	540	76	24
Estetiska programmet	10 820	71	29	5 420	55	45
Barn- och fritidsprogrammet	8 980	65	35	1 090	54	46
Samhällsvetenskapsprogrammet	42 760	65	35	12 600	67	33
Naturbruksprogrammet	2 200	60	40	4 210	74	26
International Baccalaureate	2 610	58	42	340	54	46
Naturvetenskapsprogrammet	33 950	55	45	6 840	57	43
Handels- och administrationsprogrammet	6 770	54	46	1 570	48	52
Ekonomiprogrammet	33 760	51	49	8 260	50	50
Restaurang- och livsmedelsprogrammet	3 710	48	52	300	42	58
Teknikprogrammet	21 860	21	79	1 390	15	85
Fordons- och transportprogrammet	9 750	20	80	560	19	81
Bygg- och anläggningsprogrammet	11 240	11	89	290	12	88
Industri tekniska programmet	3 210	9	91	230	17	83
El- och energiprogrammet	10 320	4	96	160	3	97
VVS- och fastighetsprogrammet	2 600	3	97	30	3	97

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal. **Källa:** Skolverket

Tabell B10 Flickor och pojkar på gymnasiet efter programtyp och efter
föräldrarnas utbildningsnivå läsåret 2020/21 – högst gymnasial
utbildning. Antal och könsfördelning i procent

Program	Antal			Andel elever på programmet		Fördelning flickor och pojkar inom programmet		
	Totalt	F	P	F	P	F	P	Totalt
Yrkesprogram	57 760	24 390	33 360	41	55	42	58	100
Barn och fritid	6 130	4 060	2 060	7	3	66	34	100
Bygg och anläggning	7 880	950	6 930	2	11	12	88	100
El och energi	7 740	330	7 410	1	12	4	96	100
Fordon och transport	7 950	1 820	6 130	3	10	23	77	100
Handel och administration	5 850	3 260	2 590	6	4	56	44	100
Hantverk	3 640	3 450	180	6	0	95	5	100
Hotell och turism	1 340	1 030	310	2	1	77	23	100
Industri tekniska	2 290	250	2 040	0	3	11	89	100
Naturbruk	4 600	3 160	1 450	5	2	69	31	100
Restaurang och livsmedel	2 250	1 160	1 090	2	2	52	48	100
VVS och fastighet	2 060	80	1 980	0	3	4	96	100
Vård och omsorg	5 680	4 800	880	8	1	85	15	100
Riks- rekryterande utbildningar	350	40	310	0	1	13	88	100
Högskole- förberedande program	62 260	34 710	27 550	59	45	56	44	100
Ekonomi	16 530	8 850	7 680	15	13	54	46	100
Estetiska	6 260	3 870	2 390	7	4	62	38	100

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Program	Antal			Andel elever på programmet		Fördelning flickor och pojkar inom programmet		
	Totalt	F	P	F	P	F	P	Totalt
Humanistiska	580	460	130	1	0	78	22	100
Naturvetenskap	9 310	5 590	3 720	9	6	60	40	100
Samhälls- vetenskap	21 100	14 190	6 900	24	11	67	33	100
Teknik	7 980	1 450	6 530	2	11	18	82	100
International Baccalaureate	500	310	200	1	0	61	39	100

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal. **Källa:** Skolverket

Tabell B11 Flickor och pojkar på gymnasiet efter programtyp och efter föräldrarnas utbildningsnivå läsåret 2020/21 – eftergymnasial utbildning. Antal och könsfördelning i procent

Program	Antal			Andel elever på programmet		Fördelning flickor och pojkar inom programmet		
	Totalt	F	P	F	P	F	P	Totalt
Yrkesprogram	41 720	16 230	25 490	18	26	39	61	100
Barn och fritid	4 340	2 710	1 620	3	2	63	37	100
Bygg och anläggning	5 210	550	4 660	1	5	11	89	100
El och energi	6 940	260	6 680	0	7	4	96	100
Fordon och transport	4 260	740	3 520	1	4	17	83	100
Handel och administration	3 670	1 840	1 830	2	2	50	50	100
Hantverk	2 500	2 350	150	3	0	94	6	100
Hotell och turism	980	730	260	1	0	74	26	100
Industri tekniska	1 930	260	1 670	0	2	13	87	100

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Program	Antal			Andel elever på programmet		Fördelning flickor och pojkar inom programmet		
	Totalt	F	P	F	P	F	P	Totalt
Naturbruk	4 900	3 310	1 590	4	2	68	32	100
Restaurang och livsmedel	1 970	850	1 120	1	1	43	57	100
VVS och fastighet	1 420	50	1 380	0	1	3	97	100
Vård och omsorg	3 050	2 510	540	3	1	82	18	100
Riks- rekryterande utbildningar	550	80	470	0	0	15	85	100
Högskole- förberedande program	146 650	75 760	70 890	82	74	52	48	100
Ekonomi	32 680	16 140	16 540	18	17	49	51	100
Estetiska	13 827	8 825	5 002	10	5	64	36	100
Humanistiska	1 430	1 140	290	1	0	80	20	100
Naturvetenskap	35 230	19 020	16 210	21	17	54	46	100
Samhälls- vetenskap	39 020	25 110	13 920	27	14	64	36	100
Teknik	22 330	4 320	18 010	5	19	19	81	100
International Baccalaureate	2 130	1 210	920	1	1	57	43	100

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal. **Källa:** Skolverket

Tabell B12 Andel flickor per ett urval av yrkesförberedande
gymnasieprogram efter region 2020/21. Könsfördelning i
procent

	Barn- och fritids- programmet	Bygg- och anläggnings- programmet	El- och energi- programmet	Vård- och omsorgs- programmet
Jämtland	54	19	0	88
Stockholm	56	10	3	76
Örebro	59	15	5	81
Västerbotten	60	16	8	77
Västernorrland	60	14	5	80
Gotland	61	0	0	89
Östergötland	62	12	4	80
Kalmar	63	11	4	70
Skåne	63	6	3	75
Dalarna	63	14	4	77
Riket	63	11	4	77
Jönköping	63	9	2	84
Uppsala	65	15	3	69
Södermanland	65	9	3	72
Halland	65	7	3	75
Västra Götaland	66	9	4	77
Blekinge	67	9	0	78
Västmanland	67	18	7	80
Värmland	68	11	4	76

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Gävleborg	70	11	3	76
Kronoberg	71	11	3	80
Norrbottn	72	21	12	84

Källa: Skolverket

Tabell B13 Andelen flickor och pojkar som ej slutfört studierna efter 4 år efter yrkesprogram 2021. Andelar i procent

Program	Flickor	Pojkar	Totalt
Nationella program	10	12	11
Yrkesprogram	15	15	15
Barn och fritid	15	22	18
Bygg och anläggning	16	12	12
El och energi	18	18	12
Fordon och transport	21	17	17
Handel och administration	12	19	15
Hantverk	17	21	18
Hotell och turism	13	21	15
Industri-tekniska	14	16	11
Naturbruk	15	15	15
Restaurang och livsmedel	18	23	20
VVS och fastighet	27	19	14
Vård och omsorg	15	19	16
Riksrekryterande utbildningar	21	20	12

Kommentar: Genomströmning, gymnasieexamen eller studiebevis, inom 4 år för nybörjare år 1 den 15 oktober 2017 **Källa:** Skolverket

Tabell B14 Andelen flickor och pojkar som ej slutfört studierna efter 4 år
efter högskoleförberedande program 2021. Andelar i procent

Program	Flickor	Pojkar	Totalt
Nationella program	10	12	11
Högskoleförberedande program	6	9	7
Ekonomi	14	15	14
Estetiska	21	25	16
Humanistiska	6	7	7
Naturvetenskap	9	13	10
Samhällsvetenskap	7	10	9
Teknik	6	9	7

Kommentar: Genomströmning, gymnasieexamen eller studiebevis, inom 4 år för nybörjare år 1 den 15 oktober 2017 **Källa:** Skolverket

Gymnasiesärskola

Tabell B15 Flickor och pojkar på gymnasiesärskolan efter program
2020/21. Antal och könsfördelning i procent

Program	Antal elever			Könsfördelning		
	Totalt	F	P	F	P	Totalt
Gymnasiesärskolan totalt	6 580	2 680	3 900	41	59	100
Individuella program	2 800	1 120	1 670	40	60	100
Nationella program, varav:	3 780	1 560	2 220	41	59	100
Administration, handel och varuhantering	730	320	410	44	56	100
Hotell, restaurang och bageri	710	410	280	58	42	100
Fastighet, anläggning och byggnation	500	30	470	7	93	100
Skog, mark och djur	420	170	250	40	60	100

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Hälsa, vård och omsorg	410	330	90	79	21	100
Fordonsvård och godshantering	390	30	360	8	92	100
Estetiska verksamheter	290	150	140	52	48	100
Samhälle, natur och språk	180	80	100	46	54	100
Hantverk och produktion	150	40	110	25	75	100

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** Skolverket

Folkhögskola

Tabell B16 Kvinnor och män på folkhögskolan efter kursinriktning och
kurstyp 2020. Antal och könsfördelning i procent

Kursinriktning	Antal						Andel			
	Långa allmänna kurser		Långa särskilda kurser		Korta kurser		Totalt		Totalt	
	kv	m	kv	m	kv	m	kv	m	kv	m
Allmän, bred ämnesinriktning	7 940	6 450	1 070	440	110	63	9 115	6 939	57	43
Beteendekunskap, humaniora	70	20	3 700	1 930	2 690	1 755	6 370	3 668	63	37
Estetiska ämnen	20	10	5 240	2 520	1 180	352	6 382	2 868	69	31
Samhällsvetenskap	70	20	1 430	690	660	606	2 147	1 311	62	38
Medicin, hälso- och sjukvård	20	20	1 270	450	660	254	1 939	723	73	27
Språk	220	70	1 010	380	370	153	1 586	599	73	27
Övriga ämnen	60	70	620	360	420	365	1 089	790	58	42
Matematik, naturvetenskap	70	60	710	240	460	259	1 201	547	69	31
Teknik	0	0	190	200	120	21	311	215	59	41

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Företags- ekonomi, handel och kontor	0	0	240	90	20	7	256	93	73	27
Totalt	8 470	6 710	15 200	7 180	6 530	3 785	29 713	17 512	63	37

Kommentar: Statistiken innefattar kursstyperna långa allmänna kurser, långa särskilda kurser samt korta kurser. En stor del av folkhögskolornas verksamhet består av allmänna kurser som kan ge behörighet att söka till gymnasieskola samt erbjuda möjlighet för deltagarna att läsa in grundläggande behörighet, exempelvis till fortsatta studier vid högskola. Folkhögskolornas kurser kan grovt delas in i långa allmänna kurser (Riktat sig till den som saknar grundskole- och gymnasieutbildning. Deltagare som blir klara med kursen kan studera vidare vid yrkeshögskola, högskola eller universitet.), långa särskilda kurser (Kurser för den som vill fördjupa sig i ett visst ämne. Ämnesinriktningar kan variera från skola till skola.) och korta kurser (Kurser som är upp till två veckor långa). Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** Folkhögskoleregistret, SCB, publicerad i SCB Jämställdhet.

Kommunal vuxenutbildning

Tabell B17 Kvinnor och män på kommunal vuxenutbildning efter yrkesinriktning och födelseland 2020. Antal och könsfördelning i procent

Inriktning	Könsfördelning				
	Antal	Kvinnor	Män	Andel födda i Sverige	Andel födda utomlands
Yrkesinriktning, minst 400 poäng	45 620	61	39	44	56
varav					
VVS och fastighet	1 320	8	92	61	39
El och energi	2 210	10	90	65	36
Industri teknisk	1 790	15	85	38	62
Fordon och transport	2 730	18	82	43	58
Bygg och anläggning	1 990	20	80	57	43
Övriga kombinationer	2 600	33	68	43	57
Restaurang och livsmedel	2 310	59	41	37	63

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Hotell och turism	150	60	41	37	63
Naturbruk	660	71	29	90	10
Vård och omsorg	17 940	73	27	43	57
Handel och administration	1 030	74	27	57	43
Hantverk	1 373	79	21	64	37
Barn och fritid	9 520	90	10	33	68

Kommentar: Studerat minst 400 poäng yrkeskurser mot en inriktning motsvarande gymnasieskolans yrkesprogram. Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal. **Källa:** Skolverket

Yrkeshögskola

Tabell B18 Kvinnor och män på yrkeshögskolan efter inriktning 2020. Antal samt könsfördelning och andel i procent

Inriktning	Antal			Andel elever på programmet (%)		Fördelning kvinnor och män inom programmet (%)		
	Totalt	K	M	K	M	K	M	Totalt
Ekonomi, administration och försäljning	17 610	13 030	4 580	31	13	74	26	100
Samhällsbyggnad och byggt teknik	11 930	3 740	8 190	9	23	31	69	100
Hälso- och sjukvård samt socialt arbete	11 250	10 090	1 160	24	3	90	10	100
Data/IT	10 750	3 040	7 710	7	21	28	72	100
Teknik och tillverkning	10 550	2 330	8 220	6	23	22	78	100
Kultur, media och design	3 490	1 830	1 650	4	5	53	47	100
Hotell, restaurang och turism	3 380	2 580	800	6	2	76	24	100

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Transporttjänster	2 860	1 150	1 710	3	5	40	60	100
Lantbruk, djurvård, trädgård, skog och fiske	1 670	1 120	550	3	2	67	33	100
Pedagogik och undervisning	1 590	1 090	500	3	1	68	32	100
Journalistik och information	1 010	760	250	2	1	76	24	100
Säkerhetstjänster	600	270	330	1	1	45	55	100
Juridik	500	440	60	1	0	88	12	100
Friskvård och kroppsvård	340	310	30	1	0	92	8	100
Totalt	77 940	42 030	35 920	100	100	54	46	100

Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** SCB

Tabell B19 Andel kvinnor bland examinerade från yrkeshögskolan efter
utbildningsområde 2006–2020. Könsfördelning i procent

Område	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Totalt	54	55	52	51	52	52	54	54
Friskvård och kroppsvård	85	88	84	86	84	83	92	92
Hälso- och sjukvård samt socialt arbete	85	86	87	90	90	90	90	90
Juridiks	90	90	91	90	90	89	86	87
Hotell, restaurang och turism	76	77	75	76	77	77	77	76
Journalistik och information	55	54	63	57	64	71	74	76
Ekonomi, administration och försäljning	69	71	70	70	71	76	76	74
Pedagogik och undervisning	91	91	60	46	47	44	57	68
Lantbruk, djurvård, trädgård, skog och fiske	60	67	64	59	62	66	66	67
Övrigt	..	93	83	72	69	65	64	57
Kultur, media och design	41	47	46	45	51	51	51	53

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

Område	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Säkerhetstjänster	36	34	30	33	39	45	38	45
Transporttjänster	46	48	42	39	33	31	35	40
Samhällsbyggnad och byggteknik	24	26	20	23	25	25	27	31
Data/IT	13	15	16	18	22	23	24	28
Teknik och tillverkning	27	25	20	19	19	20	20	22

Källa: SCB

Universitet och högskola

Tabell B20 Registrerade kvinnor och män efter ämnesområde 2020/21.
Antal och könsfördelning i procent

Ämnesområde	Antal			Andel	
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män
Humaniora och teologi	47 300	26 950	74 250	64	36
- Historisk-filosofiska ämnen	13 810	9 410	23 220	59	41
- Journalistik, kommunikation och information	9 010	4 920	13 920	65	35
- Religionsvetenskap	3 060	2 030	5 100	60	40
- Språkvetenskapliga ämnen	21 420	10 590	32 010	67	33
Juridik och samhällsvetenskap	130 440	73 060	203 500	64	36
- Beteendevetenskap	68 030	18 730	86 760	78	22
- Ekonomi/administration	23 440	21 850	45 290	52	48
- Informatik/Data- och systemvetenskap	6 900	12 060	18 960	36	64
- Juridik	15 240	9 320	24 560	62	38

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

- Övriga samhällsvetenskapliga ämnen	16 830	11 110	27 940	60	40
Konstnärligt område	6 240	3 940	10 180	61	39
- Konst	3 590	1 640	5 230	69	31
- Musik	1 810	1 980	3 790	48	52
- Teater, film och dans	840	320	1 160	73	27
Medicin och odontologi	22 030	8 2340	30 260	73	27
- Medicin	16 010	6 140	22 150	72	28
- Odontologi	1 850	720	2 570	72	28
- Veterinärmedicin	730	90	820	89	11
- Övrigt	3 430	1 300	4 730	73	27
Naturvetenskap	34 650	40 960	75 600	46	54
- Biologi	10 380	5 230	15 620	66	34
- Farmaci	2 080	670	2 740	76	24
- Fysik	2 550	5 800	8 350	31	69
- Geovetenskap	2 510	2 080	4 580	55	45
- Kemi	3 420	2 320	5 750	60	40
- Lant- och skogsbruk	850	850	1 700	50	50
- Matematik	11 430	23 550	34 990	33	67
- Övrigt	1 440	460	1 900	76	24
Teknik	38 330	75 070	113 390	34	66
- Arkitektur	2 560	1 390	3 950	65	35
- Byggnadsteknik/Väg- och vatten	2 770	4 190	6 950	40	60
- Datateknik	7 150	21 400	28 550	25	75

VAL EFTER EGET KÖN – EN KUNSKAPSSAMMANSTÄLLNING OM KÖNSSKILLNADER I UTBILDNINGSVÄL

-	Elektroteknik	3 670	10 930	14 600	25	75
-	Industriell ekonomi och organisation	5 750	9 170	14 920	39	61
-	Kemiteknik	1 230	960	2 190	56	44
-	Lantmäteri	440	810	1 250	35	65
-	Maskinteknik	4 110	10 270	14 380	29	71
-	Samhällsbyggnadsteknik	2 460	2 770	5 230	47	53
-	Teknisk fysik	1 140	3 110	4 250	27	73
-	Övrig teknik	7 070	10 060	17 130	41	59
Vård och omsorg		27 280	4 930	32 210	85	15
-	Omvårdnad	23 390	3 700	27 090	86	14
-	Rehabilitering	3 890	1 230	5 120	76	24
Övrigt område		11 050	8 140	19 190	58	42
-	Idrott och friskvård	1 530	2 160	3 680	42	58
-	Militär utbildning	140	440	580	24	76
-	Transport	170	640	810	21	79
-	Tvärvetenskap	9 210	4 910	14 120	65	35

Kommentar: Antal registrerade studenter som har varit förstagångs- eller fortsättningsregistrerade på någon kurs som högskolan givit under den aktuella terminen. Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** UKÄ

Tabell B21 Nybörjare på de tio största yrkesexamensprogrammen
i högskolan totalt efter kön och program höstterminen 2020.
Antal samt andel och könsfördelning i procent

Program	Antal			Andel elever på programmet (%)		Fördelning kvinnor och män inom programmet (%)		
	Totalt	K	M	K	M	K	M	Totalt
Civilingenjörsexamen	8 230	2 680	5 550	11	33	33	67	100
Högskoleingenjörsexamen	4 430	1 120	3 310	4	20	25	75	100
Ämneslärarexamen	4 250	2 350	1 900	9	11	55	45	100
Grundlärarexamen	3 670	2 850	810	11	5	78	22	100
Sjuksköterskeexamen	3 000	2 540	470	10	3	85	15	100
Förskollärarexamen	2 640	2 470	170	10	1	94	6	100
Specialist-sjuksköterskeexamen	2 270	1 970	300	8	2	87	13	100
Socionomexamen	1 800	1 480	320	6	2	83	17	100
Civilekonomexamen	1 490	690	800	3	5	46	54	100
Juristexamen	1 310	840	470	3	3	64	36	100
Totalt	41 980	25 320	16 660	100	100	60	40	100

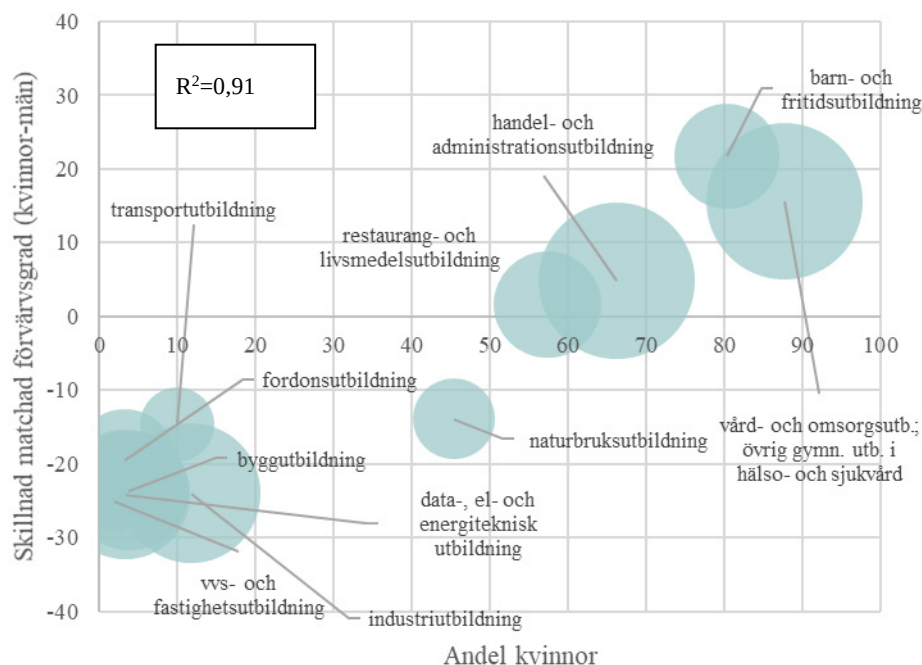
Kommentar: Antalsuppgifterna är avrundade till närmaste 10-tal **Källa:** Universitetskanslersämbetet

Tabell B22 Andel män bland de som tar examina på grundnivå och avancerad nivå i högskolan efter urval av inriktningar 1979/80–2020/21. Könsfördelning i procent

Inriktning	1979/80	1989/90	1999/00	2009/10	2013/14	2020/21
Civilekonomexamen	..	..	..	53	42	48
Civilingenjörsexamen/motsv	90	81	77	72	70	65
Förskollärarexamen	..	..	..	..	6	4
Grundlärarexamen	..	..	..	..	38	21
Högskoleingenjörsexamen/motsv	90	86	75	72	72	70
Juristexamen/motsv	68	54	45	36	39	37
Läkarexamen/motsv	59	57	49	42	46	43
Lärarexamen	24	19	23	21	19	23
Sjuksköterskeexamen/motsv	12	12	13	12	14	12
Socionomexamen/motsv	23	17	16	12	13	16
Specialistsjuksköterskeexamen	..	..	..	14	15	14

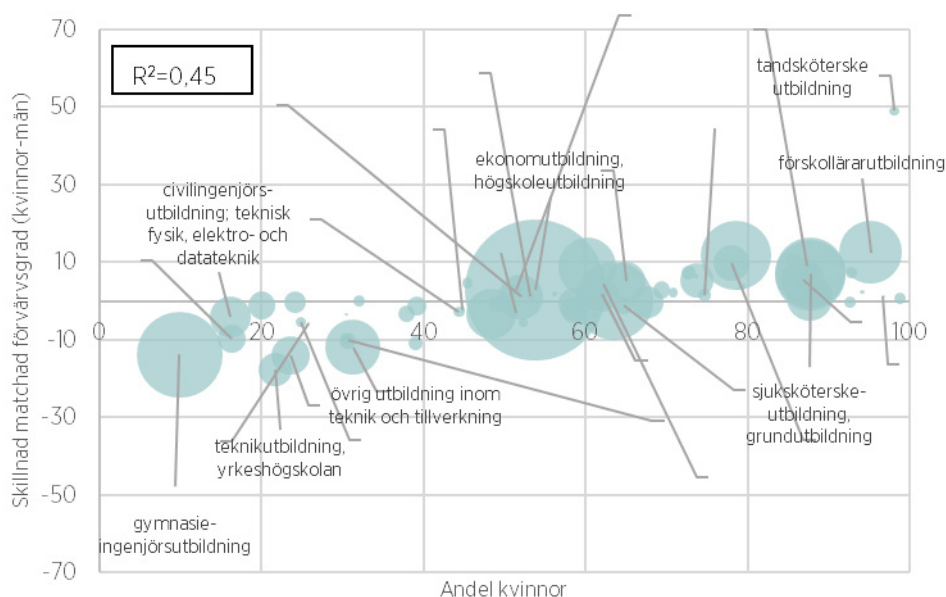
Kommentar: Examen utfärdas på begäran av student. En student som uppfyller kraven för examen men som inte begär att få examensbevis efter avslutad utbildning räknas inte som examinerad. Tabellen innehåller ett urval av inriktningar. **Källa:** UKÄ

Figur B1 Andel kvinnor av de utbildade samt skillnad i matchad
förvärvsgrad bland gymnasialt utbildade 20–64 år 2019.
Andelar i procent

Kommentar: Storleken på cirkelarna representerar det totala antalet personer i varje utbildningsgrupp (exklusive bortfall). R^2 är ett statistiskt mått som talar om hur stor del av variationen i den ena variabeln (skillnad i matchad förvärvsgrad) som förklaras av variationen i den andra variabeln (andelen kvinnor). I normalfallet varierar värdet mellan 0 och 1, så att om sambandet är hundra procentigt är $R^2=1$. **Källa:** SCB, regionala matchningsindikatorer R3 och *Regionala matchningsindikatorer – fördjupad analys*, Reglab.

Figur B2 Andel kvinnor av de utbildade samt skillnad i matchad
förvärvsgrad bland eftergymnasialt utbildade 20–64 år 2019.
Andelar i procent

Kommentar: Storleken på cirkarna representerar det totala antalet personer i varje utbildningsgrupp (exklusive bortfall). R^2 är ett statistiskt mått som talar om hur stor del av variationen i den ena variabeln (skillnad i matchad förvärvsgrad) som förklaras av variationen i den andra variabeln (andelen kvinnor). I normalfallet varierar värdet mellan 0 och 1, så att om sambandet är hundra procentigt är $R^2=1$ **Källa:** SCB, regionala matchningsindikatorer R3 och *Regionala matchningsindikatorer – fördjupad analys*, Reglab.

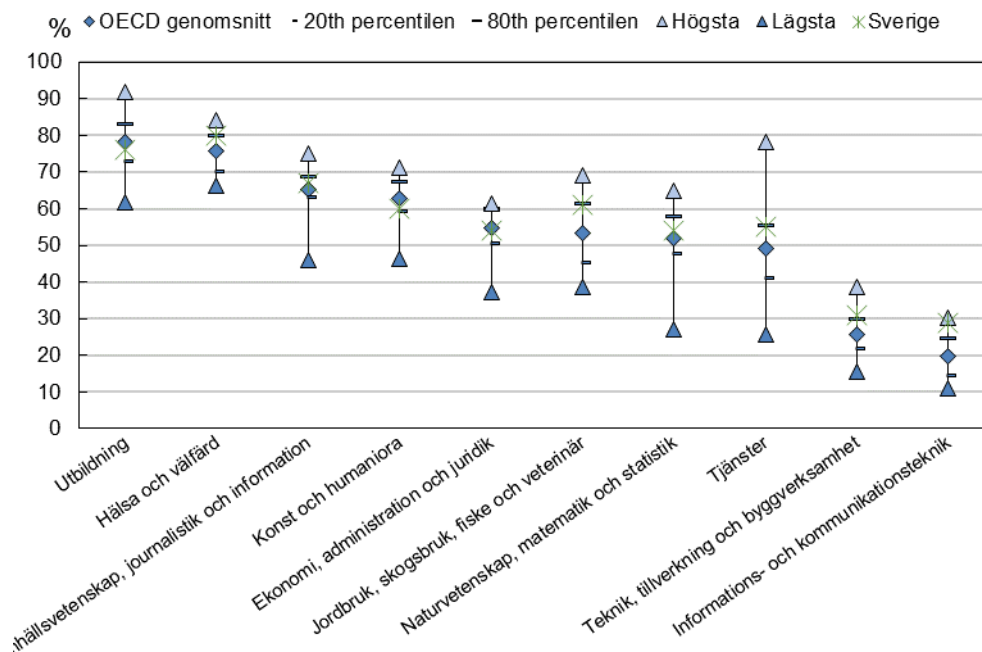
Tabell B23 Elever per studie- och yrkesvägledare på gymnasieskolan efter
huvudman 2011/12-2020/21. Antal

Läsår	Enskild huvudman	Kommunal huvudman
2011/12	862	420
2012/13	731	422
2013/14	755	432
2014/15	825	428
2015/16	743	431
2016/17	830	427
2017/18	857	405
2018/19	815	406
2019/20	814	411
2020/21	867	424

Kommentar: Omräknat till heltidstjänster **Källa:** Skolverket

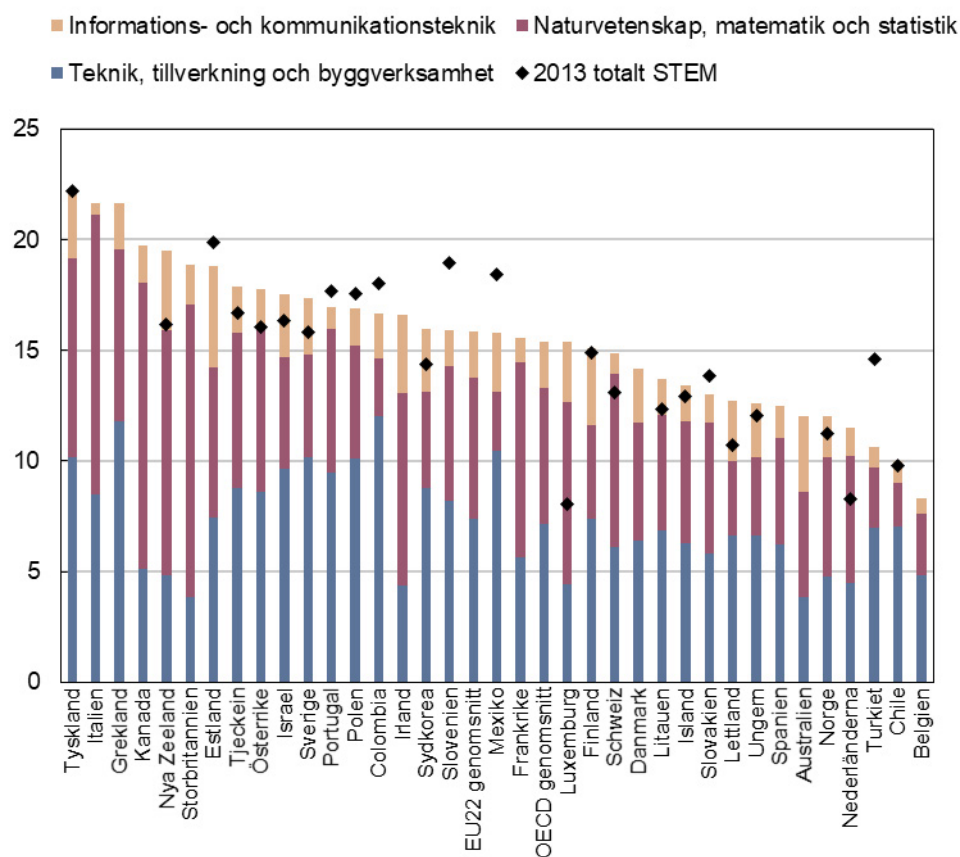
Internationell utblick

Figur B3 Andelen kvinnor bland nybörjare på högskoleutbildning i OECD efter utbildningsområde 2019. Könsfördelning i procent

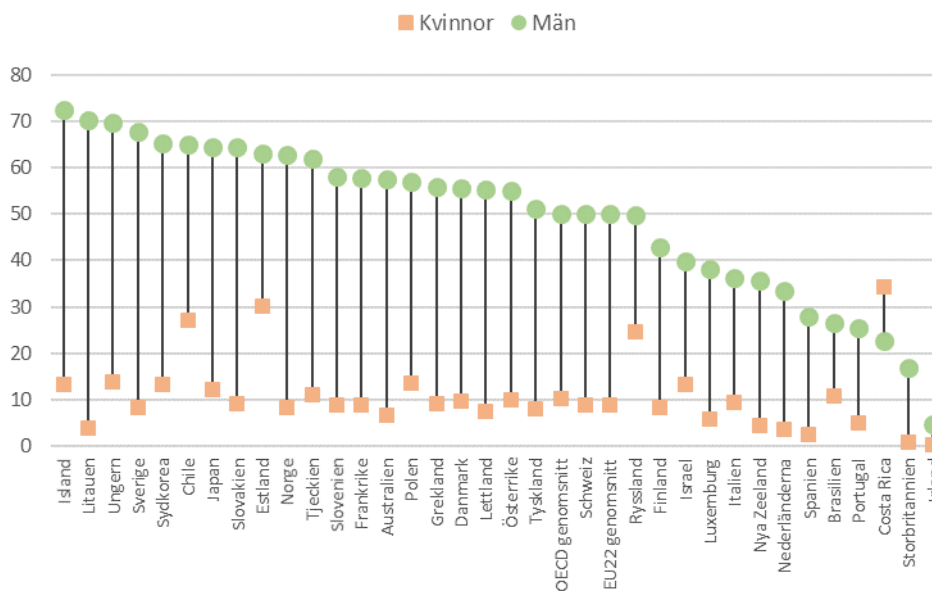
Kommentar: Figuren visar OECD-genomsnitt samt vilken spridning det finns mellan länderna inom OECD. Figuren har kompletterats med uppgifter för Sverige. **Källa:** OECD/UIS/Eurostat (2021), Education at a Glance Database (<http://stats.oecd.org>)

Figur B4 Fördelningen av kvinnliga högskolenybjörjare som studerar på
STEM-utbildningar 2019 efter land. Totala andelen för 2013.
Könsfördelning i procent

Källa: OECD/UIS/Eurostat (2021), Education at a Glance Database.

Figur B5 Flickor och pojkar med examen från en gymnasial yrkesutbildning inom teknik, tillverkning och bygg efter land och kön 2019. Könsfördelning i procent

Källa: OECD/UIS/Eurostat (2021), Education at a Glance Database (<http://stats.oecd.org>).

Box 73, 424 22 Angered
Besöksadress: Angereds torg 9
Tel: 031-392 90 00
www.jamstalldhetsmyndigheten.se

**JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN**